

A.Ü.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TANZİMAT'TAN FUAT KÖPRÜLÜ'YE KADAR BİZDE EDEBİYAT
TARİHÇİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Danışman

Doç.Dr.İsmail Parlatır

Hazırlayan

Nurullah Çetin

ANKARA-1988

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
GİRİŞ.....	1
A-ESKİ EDEBİYAT TARİHİ KAYNAKLARI.....	1
B-TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ BAZI BİYOGRAFİ ve ANTOLOJİLERDE EDEBİYAT TARİHİ ÖZELLİKLERİ.....	27
C-TANIM ve ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN EDEBİYAT TARİHİ.....	38
I. TANZİMAT'TAN FUAT KÖPRÜLÜ'YE KADAR BAŞLICA EDEBİYAT TARİHLERİNİN METODİK YAPISI....	45
A-TASNİF SİSTEMLERİ.....	46
1.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	47
2.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	52
3.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	55
4.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	58
5.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	62
6.Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı.....	65
7.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	69
8.Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi.....	76
9.Türk Edebiyatı Tarihi.....	81
B-DÖNEM ANLAYIŞLARI.....	86
1.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	87
2.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	88
3.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	92
4.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	96

5.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	100
6.Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı.....	102
7.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	107
8.Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi.....	111
9.Türk Edebiyatı Tarihi.....	117
C-EDEBÎ TÜRLERE YAKLAŞIMLARI.....	122
1.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	123
2.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	125
3.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	129
4.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	131
5.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	133
6.Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı.....	134
7.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	139
8.Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi.....	142
9.Türk Edebiyatı Tarihi.....	145
D-EDEBÎ ŞAHSİYETLERİ DEĞERLENDİRİŞLERİ...147	
a.BİYOĞRAFİK BİLGİLER.....	148
1.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	148
2.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	150
3.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	152
4.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	153
5.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	156
6.Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı.....	157
7.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	160
8.Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi.....	161
9.Türk Edebiyatı Tarihi.....	163

b.ESERLERİ VERİŞ ve DEĞERLENDİRİŞ.....	166
1.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	166
2.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	168
3.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	170
4.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	171
5.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	172
6.Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı.....	174
7.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	176
8.Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi.....	178
9.Türk Edebiyatı Tarihi.....	181
c.EDEBİ KİŞİLİKLE İLGİLİ BİLGİ ve DEĞERLENDİR- MELER.....	183
1.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	183
2.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	186
3.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	191
4.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye.....	193
5.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	195
6.Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı.....	197
7.Tarih-i Edebiyat Dersleri.....	198
8.Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi.....	200
9.Türk Edebiyatı Tarihi.....	201
SONUÇ.....	203
BİBLİYOGRAFYA.....	214

Kısaltmalar:

A.g.e.	:Adı geçen eser
A.g.m.	:Adı geçen makale
b.	:baskı
C.	:Cilt
H.	:Hicrî
M.	:Milâdî
S.	:Sayı
s.	:sayfa
vb.	:ve benzerleri

ÖN SÖZ

Türkler, eldeki kaynaklara göre 15.Yüzyıldan itibaren edebî bir tür olan "edebiyat tarihi" alanında değişik adlarla da olsa ciddi anlamda eser vermeye başlamışlardır.

Bizde "edebiyat tarihi" türünün ilk örnekleri "tezkire" adıyla verilmiş olup bu gelenek, 19.Yüzyıldan itibaren "edebiyat tarihi" adıyla devam etmiştir.

Gerek "tezkire", gerekse "edebiyat tarihi" üzerinde yapılmış bilimsel incelemeler, oldukça sınırlıdır. Bu bakımdan "tezkire"den "edebiyat tarihine" geçişi oluşturan belli başlı edebiyat tarihleri üzerinde bir inceleme yapmak, edebiyat tarihinin tarihî gelişimini izleme imkânı sağlayacaktır.

Biz bu çalışmamızda Türk edebiyatında "edebiyat tarihi", bir tür olarak ne zaman başlamış, kendisinden önceki tezkirelerden ne ölçüde ayrılıklar göstermiş ve bilimsel anlamda bir edebiyat tarihine ne oranda yaklaşmış, bütün bu sorulara cevap bulmaya çalıştık.

"Giriş" bölümünde edebiyat tarihinin ilk örnekleri olan "tezkire" kavramı ve tarihî gelişimi, ilk edebiyat tarihi denemeleri ve batılı anlamdaki edebiyat tarihi anlayışı üzerinde kısaca durduk.

Çalışmamızın ağırlık noktasını Tanzimat döneminden Fuat Köprülü'ye kadar bizde yazılmış belli başlı dokuz

edebiyat tarihinin metodik yapısı oluşturmaktadır. Söz konusu bu edebiyat tarihlerinin tasnif sistemlerini, edebî dönem anlayışlarını, edebî türlere yaklaşımlarını ve edebî şahsiyetleri ele alış biçimlerini incelemeye çalıştık.

"Sonuç" bölümünde de tezimizi oldukça kısa bir şekilde özetleyip, çalışmamıza yön veren "tezkireden edebiyat tarihine geçiş, ne oranda gerçekleşmiştir?" sorusunu cevaplamaya çalıştık.

Üzerinde inceleme yaptığımız edebiyat tarihlerinden yaptığımız alıntılarda "Bibliyografya" kısmında verdiğimiz baskıları esas aldık.

Bu arada şunu ifade edelim ki Köprülü-zâde Mehmed Fuad'ın Türk Tarih-i Edebiyatı Dersleri(İstanbul 1329) ve Türk Tarih-i Edebiyatı Derslerinden(İstanbul 1330) adlı kitaplarını elimizde olmayan sebeplerden dolayı inceleyemediğimizden tezimiz bir ölçüde eksik kaldı. Zira hem belli başlı Türkiye kütüphaneleri taranmış ,hem de merhum yazarın muhterem oğulları Orhan Köprülü Beyefendiyle yazışma yapılmış olmasına rağmen adı geçen eserler , mevcut bulunmadığından elde edilememiştir.

Çalışmamız sonunda tezimizde eksiklikler ve yanlışların bulunması kaçınılmaz bir durumdur. Bu konuda saygı değer hocalarımla ve ilgilenenlerin yüksek anlayışlarına ve geniş hoşgörülerine sığınıyorum.

Nurullah Çetin

Demetevler, Ankara 1988

GİRİŞ

A.ESKİ EDEBİYAT TARİHİ KAYNAKLARI

Edebiyat tarihimiz hakkında bilgi veren eserler, yerli ve yabancı olmak üzere iki ayrı kaynaktan oluşmaktadır. İslâmlıktan önceki devirden kalma Yenisey-Orhun yazıtlarıyla,İslâmlıktan sonraki Kutadgu Bilig gibi eserlerimizi bize tanıtanlar, yabancı ilim adamlarıdır.Bunların çalışmaları,edebiyat tarihimizin ilk kaynaklarıdır.

Bundan sonraki dönemlerde yazılan eserler ve bunların yazarlarını tanıtan kaynaklar ise tezkireler ve benzeri yerli çalışmalardır:(1)

1.Şair Tezkireleri:Genellikle şairleri meslek, mezhep ve bölge ayırımı gözetmeksizin toplayan kaynaklardır.

2.Şakâiku'n-Nu'mâniyye,Çevirileri ve Zeyilleri,

3.Osmanlı tarihlerinde,özellikle Kühü'l-Ahbâr, Fezleke gibi önemli tarih kitaplarında yer alan biyografiler,

4.Hadîkatü'l-Mülûk, Hadîkatü'l-Vüzerâ, Devhatü'l-Meşâyih, Halîfetü'r-Rüesâ, Riyâzü'n-Nukabâ, Hamîletü'l-Küberâ gibi padişahların,sadrazamların,şeyhülislâmların nakiplerin, reîsü'l-küttabların , dârü's-Saâde ağalarının biyografilerini ayrı ayrı toplayan eserler,

5.Tezkiretü'l-Hattâtîn,gibi hattatların,musiki üstatlarının, mesleklerine göre ayrı ayrı biyografilerini toplayan eserler,

1 Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi,C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984,s.249

6. Türlü biyografiler:Şairleri, bilginleri, şeyhleri ve başkalarını hep bir arada toplayan biyografiler,

7. Vefeyât, Hadîkatü'l-Cevâmi gibi kişilerin yalnız ölüm tarihleriyle yerlerini bildiren eserler,

8. İllerde yetişenler:İllerde yetişenlerden yalnız şairleri toplayan eserler olduğu gibi, bilgin, şeyh ve şair olarak illerde tanınmış kişileri toplayan eserler de vardır.

9. Tezkiretü'l-Evliyâ, Menâkıb-nâme, Silsile-nâme gibi din ve tarikat ulularının gerçek ve efsaneleştirilmiş hayatlarını hikâye eden eserler,

10.Keşfü'z-Zünûn, Esmâü'l-Müellifîn gibi bibliyografya ve biyografiler. (2)

Sayılan bu kaynakların dışında Şiir Mecmuaları ve Nazire Mecmuaları da önemli birer yere sahiptir.

Şiir Mecmuaları, her dönemde şiir severlerce beğenilen şairlerin şiirlerinin toplandığı defterlerdir.

Nazire Mecmuaları ise şairlerin birbirine yazdıkları nazireleri toplayan mecmualardır. XV. yüzyılda Ömer bin Mezid'in Mecmû'atü'n Nezâir'i bu mecmuaların ilkidir.

XVI. yüzyılda Hacı Kemal, Edirneli Nazmî, Pervane Bey ve XVII. yüzyılda Peşteli Hisâlî'nin nazire mecmuaları bu eserlerin en tanınmışlarıdır. (3)

2 A.g.e.,s.249-250

3Haluk İpekten, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Suarâ Tezkireleri, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümleri Ders Notları, Erzurum 1986, s. 9-10

Yukarıda sıralanan edebiyat tarihi kaynaklarının en önemlisi hiç şüphesiz şuarâ tezkireleridir. Bu bakımdan öncelikle "tezkire", "Tezkiretü's-Şuarâ", "Tezkire-i Şuarâ", "Tezâkîr-i Şuarâ" gibi kavramlar üzerinde durmak gerekmektedir.

Kelime olarak tezkire; "Ar. hatırlama, anma, sözünü etme anlamlarına gelen "zıkr" kökünden türemiştir. Buna göre "hatırlamaya, anmaya yol açan veya hatırlatan, andıran şey"demektir. (4)

Tezkire kelimesi "tezkere" olarak da telaffuz edilmekte ve şu anlamlara gelmektedir: 1. Tezkere, pusula. 2. Her hangi bir işte izin verildiğini bildirmek üzere hükümetten alınan resmî kağıt. 3. Bazı meslek sahipleri hakkında yazılan biyografi. (5)

Kâmûsü'l-Muhît'te ise tezkire için şu anlam verilmektedir:

" Tecrîbe vezninde maksûdu tezekküre vesîle olan şeye denir. Parmağa bağladıkları iplik gibi delâle ve emâreden e'ammdır ve bu fi'l-asl tekmile gibi masdardır ba'dehû isim olmuştur. Ahbâba irsâl olunan varakaya tezkire itlâkı bundandır." (6)

4 Türk Ansiklopedisi, "Tezkire" maddesi, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1982, s.161

5 Sabahat Alp-Ali Rıza Alp, Büyük Osmanlı Lûgatı, C.4, Ercan Matbaası, 1961,s.1511

Tezkire kelimesi, daha çok Türkler ve İranlılar tarafından kullanılmış olup sonradan bu tür eserlere "tercüme-i hâl" veya "terâcüm-i ahvâl" da denilmeye başlanmıştır.(7)

Diğer yanda tezkire kelimesi genellikle dar bir anlamda; şairlerin hayat hikâyelerini veren kitaplar için kullanılmaktadır. (8) Bu anlamıyla tezkirenin özellikleri kısaca şöyle özetlenebilir:

"Tezkireler, devrin şairlerinin zaman içinde unutulup gitmelerini önlemek, hatırlanılmalarına vesîle olmak amacıyla yazılmış eserlerdir. İçlerinde en az yüz yüzelli şair bulunur ve bu yönleriyle şekil olarak günümüzdeki yazarlar (veya şairler) sözlüğü gibi eserlere benzerler. Konularını şairlerin hayatları, kişilikleri, edebî faaliyetleri ve eserleri oluşturmaktadır. Bu yolda hem bilgi verilmekte, hem yorum ve değerlendirmede bulunulmakta, hem de eserlerden örnekler sunulmaktadır. Tezkireciler bunu yaparken üslûbun sanatlı ve âhenkli olmasına da büyük dikkat göstermektedirler." (9)

6 Mütercim Âsım, El Okyânûsü'l-Basît Fî Terceme-ti'l-Kâmûsü'l-Muhît, C.I, 1887(H.1305), s. 869

7 Türk Ansiklopedisi, "Tezkire" maddesi, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1982, s. 162

8 A.g.e., s.162

9 Harun Tolasa, 16. Y.Y.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, C.I, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1983, s. VII

Kökleri Arap edebiyatındaki "tabakât" geleneğine dayanan tezkirelerin⁽¹⁰⁾ belli başlı yapı ve metot özelliklerini şöyle verebiliriz:

Genellikle şuarâ tezkirelerinde, sanatçı adları ya da mahlaslarına göre alfabetik sırayı esas alan bir tasnif sistemi geçerlidir. Örneğin Latîfî Tezkiresi'nde aynı harfle başlayan şair isimleri" فـى حـرف : Fî Harfi... .." klişe başlığı altında sıralanmaktadır. Meselâ yazar " Fas1-ı Sâni" adını verdiği ikinci bölümü Ahmed Paşa'yla başlatarak "Elif " harfinde yer alan şairleri şöyle bir düzen içinde sıralar:

"Der Beyân-ı Tertîb-i Esâmî-i Şuarâ

Harfü'l- Elif

Ahmed Paşa, Ahmed Çelebi Müftî, Ahmedî Sahib-i Iskendername, Ahmed-i Dâî , Ahmed-i Zaîm, Ahmed-i Rıdvân, Ezherî, İshak, Usûlî, Âfitâbî, Enverî, Emrî , Emîrî, Âhî, Fî-Harfi'l-Elif: 14 " (11)

Görüldüğü gibi Latîfî bölümün baş tarafına sayfa numarası belirtilmeyen bir fihrist koyar ve sonunda da sadece hangi harfte kaç tane şair yer aldığını belirtir.

Bazı tezkire yazarları ise tarih sırasına dayalı tabaka usullerine uymuştur. Sehî Tezkiresi buna bir örnektir.

10 A.g.e., s. VIII

11 Kastamonulu Latîfî, Tezkire-i Latîfî, Dersaadet 1314, s. 72

Sehî Bey , tezkiresini 8 tabakaya ayırmıştır.

Birinci Tabakada: Kânûnî Sultan Süleyman,(12)

İkinci Tabakada: Dört pâdişâh, iki şehzâde,(13)

Üçüncü Tabakada: Vezirler ve diğer bazı devlet adamları,(14)

Dördüncü Tabakada: Bazı âlimler,(15)

Beşinci Tabakada: Tezkirenin yazıldığı tarihte ölmüş bulunanlar,(16)

Altıncı Tabakada: Yazarın tanışıp görüştüğü şairler(17)

Yedinci Tabakada: Yazarın çağdaşı olan şairler,(18)

Sekizinci Tabakada: Yazarın yetenekli bulduğu genç şairler(19) yer almaktadır.

Öte yandan bazı tezkire yazarları da ebced sıralamasını kullanmıştır. Buna örnek olarak da Âşık Çelebi'yiverebiliriz. Bu yazar, eserini ی ط ح ز و ه د ج ب ا ث ت ش ر ق ص ف ع س ن م ل ك خ ذ ض ظ غ

12 Sehî Beg, Heşt Bihîşt (İnceleme.Tenkidli Metin. Dizin), Yayınlayan: Günay Kut, Harvard Üniversitesi Basımevi 1978, s. 87

13 A.g.e., s. 93

14 A.g.e., s. 109

15 A.g.e., s. 145

16 A.g.e., s. 167

17 A.g.e., s. 210

18 A.g.e., s. 263

19 A.g.e., s. 290

harflerine göre bölümlere ayırmıştır.(20)

Tezkirelerde ilmi ölçülere uygun, sistemli ve şurlu bir edebî dönem anlayışı yoktur. Bu yüzden tarih içinde ayırıcı özelliklere sahip olan dönemleri genel durum itibariyle değerlendirebilme imkânına sahip değiliz. Bu tür değerlendirmeleri bir ölçüde yalnızca şairlerle ilgili bölümlerde yer alan bazı cümlelerden çıkarabiliyoruz.

Şuarâ tezkireleri, adından da anlaşılacağı gibi şiir dışındaki diğer edebî türlere çoğunlukla yer vermemektedir. Bu bakımdan edebî türlerin tarihin akışı içindeki gelişim ve değişimlerini topluca bir bütün olarak izleme imkânımız yoktur.

Ayrıca edebî şahsiyetleri ele alış bakımından tezkireler, daha çok sanatçıların hâl tercümelerini içeren birer antoloji karakterli biyografi kitaplarıdır. Bu eserlerde kişilerin biyografileri verilir, resmî görevlerine kısaca değinilir ve elde ettikleri makamlar dile getirilir. Fakat genellikle şairlerin doğum, ölüm tarih ve yerleri istenilen biçimde verilmez. Bu bilgiler, ya eksiktir ya da yoktur.

Bunun yanında hemen hemen her şairden örnek metin parçaları seçilir. Bu parçalar çoğunlukla kaside, gazel matla'ları, kıtaât, rubâîler ve mesnevîlerden yapılan bazı küçük alıntılardan meydana gelmektedir.

20 Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s. 277

Tezkirelerde gerek şairler ve sanat yönleri, gerekse eserleri objektif ve ilmi bir eleştirel tutumla incelenmemiştir. Bir başka deyişle sübjektif değerlendirmeler ve basma kalıp övme ya da yermelerden ibaret kalmıştır. Bu da o dönemlerde bugünkü anlamda eleştiri ölçü ve terimleri ile edebiyat tarihi metodunun bulunmayışına bağlanabilir.

Türkçe tezkirelerden söz etmeden önce bunların ilk örnekleri olan Arap edebiyatındaki "tabakât" geleneğinden kısaca bahsetmek gereğini duyuyoruz.

Arap yazarlarından Muhammed bin Sellâm El-Cumahî'nin hazırladığı "Tabakâtü's-Şuarâ" adlı kitabın "Mukaddime"sinde eserin kapsamı, tasnif sistemi ve tabakât türü hakkında bazı bilgiler bulabiliyoruz.

Yazar, tasnif sisteminden söz ederken şairleri a. Câhiliyye, b. İslâmî dönem, c. Hem Câhiliyye hem de İslâmî dönemi görüp yaşamış olmalarını esas alarak tasnif ettiğini belirtir.(21)

Böyle bir ayırım içinde yazar, İslâmî dönemin seçkin şairlerini Câhiliyye şairlerinden daha ağırlıklı verdiklerini vurgular.(22)

Ayrıca eserin on tabaka ve her tabakanın da dört büyük şair kapsayacak biçimde düzenlendiği belirtilir.(23)

21 Muhammed bin Sellâm, El-Cumahî, Tabakâtü's-Şuarâ, Matbaaü's-Saâde, Mısır H. 232, s. 16

22 A.g.e., s. 16

23 A.g.e. , s.16

Yazarın bu görüşlerine göre eserin muhtevasını konu başlıklarına göre tercüme ederek veriyoruz. Böylece eserin tasnif biçimi ve tezkirecilik anlayışı şematik olarak görülebilir:

Konu	Sahife
Önsöz.....	6
Cahilî Dönemin Birinci Tabakası	25
İkinci Tabaka.....	32
Üçüncü Tabaka.....	43
Dördüncü Tabaka.....	49
Beşinci Tabaka.....	52
Altıncı Tabaka.....	56
Yedinci Tabaka.....	58
Sekizinci Tabaka.....	59
Dokuzuncu Tabaka.....	64
Onuncu Tabaka.....	72
Mersiyeciler.....	78
Köylü Şairler.....	83
Şehirli Şairler.....	83
Mekke Şairleri.....	91
Taif Şairleri.....	102
Bahran Şairleri.....	107
Medineli Yahudi Şairler.....	109
İslâmî Dönemin Birinci Tabakası	114
İkinci Tabaka.....	179
Üçüncü Tabaka.....	190
Dördüncü Tabaka.....	192

Beşinci Tabaka.....	196
Altıncı Tabaka.....	203
(Hicazlılara Ait)	
Yedinci Tabaka.....	209
Sekizinci Tabaka.....	213
Dokuzuncu Tabaka(Recez Vezniyle	
Şiir Söyleyenler).....	218
Onuncu Tabaka.....	221

"Tezkire" kavramının gerek anlamı gerekse ilk ortaya çıkışını verdikten sonra Türk şairlerinden söz eden Türkçe tezkireler hakkında yüzyıllara göre verilen bir sıralama içinde bahsetmek faydalı olacaktır. Çünkü asıl inceleme konumuz olan " Tanzimat'tan Fuat Köprülü'ye Kadar Edebiyat Tarihleri" bir ölçüde şuarâ tezkireciliği geleneginin bir devamıdır.

XV. Yüzyıl Türkçe Şuarâ Tezkireleri:

1. Ali Şir Nevâyî (ölm. 1501/907), Mecâlisü'n-Ne-fâis (_____ _ 1491/ 896).

XV. Yüzyılda Orta Asya ve İran'da yaşayan Fars ve Türk şairlerini toplayan bu eser, Türkçe yazılan ilk tezkiredir.

Eserini, Câmî'nin Nefahatü'l-Üns ve Bahâristân'ını örnek alarak sekiz bölüme ayıran Nevâyî, şairleri eskiliklerine göre sıralamıştır.

Eserde Herat, Horasan ve Azerbeycan'da yaşayan ve çoğu Farsça yazan 455şair yer almaktadır.Bunlardan 43'ü Türk veya Türkçe de yazan Acem şairleridir. Nevâyî, kitabına aldığı şairler hakkında fazla bilgi vermemiş, hatta

bazılarına ancak birer ikişer satır ayırmıştır. Bu arada her şairin bir, büyük şairlerin iki veya en fazla üç beytini örnek olarak vermiş, Türkçe şiiri olanların da Türkçe birer beytini almıştır. (24)

XVI. Yüzyıl Türkçe Şuarâ Tezkireleri:

1. Sehî Bey (ölm. 1548-49/955), Heşt Bihîşt (_____ 1538/945).

Sehî Bey Tezkiresi diye de anılan bu eser, Anadolu'da yetişen Türk şairleri hakkında yazılmış- bugüne kadar bilinen- ilk tezkiredir.

Tezkiresine kısa bir girişle başlayan Sehî Bey, İran şairlerini yazan Câmî'nin Baharistan'ı ile Emir Devletşah'ın Tezkiresini ve Ali Şir Nevâyî'nin Mecâlisü'n-Nefâis'ini incelediğini "Rum memleketi'nde yetişen şairlerin zamanla unutulmaması için bu tezkireyi yazdığını ve eserini Baharistan ve Mecâlisü'n-Nefâis gibi sekiz tabaka halinde düzenleyip, adını Heşt Bihîşt koyduğunu söyler.

Sehî Bey, Tezkiresinde "tabaka" adını verdiği sekiz bölüm içinde Anadolu'da Türk edebiyatının başlangıcından eserin yazıldığı tarihe kadar yetişen şairler ölüm tarihleri sırasına göre ele alınmıştır.

Sehî Bey, bu sekiz tabaka içinde 229 şaire yer ayırmıştır.

Sehî Bey Tezkiresi'nin en önemli tarafı , Osmanlı

24 Haluk İpekten, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri, A.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümleri Ders Notları, Erzurum 1986, s. 27-28-29

Devleti sınırları içinde yetişen şairleri ilk kez bir tezkire hâlinde bir araya toplaması ve böylece - kendisinin de söylediği gibi - bir çok şairi unutulmaktan kurtarmasıdır.(25)

2. Lâtîfî(ölm. 1582(990), Tezkire-i Şuarâ ve Tabsıra-i Nuzemâ (____ _ 1546/953).

Bu eser, Anadolu'da Şehî Bey'in eserinden sekiz yıl sonra yazılmış ikinci tezkiredir.

Latîfî, eserinde Câmî'nin Baharistan'ı Ali Şir Nevâyî'nin Mecâlisü'n-Nefâis'i ve hatta Şehî Bey'in eserini örnek almakla beraber onların tarih sırasına, yani tabaka usullerine uymamış, şairleri alfabe sırasına göre vermiştir.

Latîfî Tezkiresi, daha önce yazılan Heşt Bihişt'ten birçok bakımlardan üstün bir eserdir. Latîfî, alfabetik usûlü ilk kez kullanmakla kalmamış, her harf içinde de ayrıca üç harfe kadar bir sıralama yapmıştır. (26)

3. Âşık Çelebi(ölm. 1571-72/979), Meşâirü's-Şuarâ (____ _ 1568/976).

Âşık Çelebi şairleri "ebced hevvez" dizisine göre sıve eseri devrin padişahı Sultan İkinci Selim'e sunmuştur.

Tezkireye alınanların hayatları uzun uzadıya anlatılmış, her biri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu yüzden esere Tevârih-i Şuarâ demek daha doğru olur.

Âşık Çelebi Tezkiresi, gerek şairlerin hayatları hakkında verdiği bilgilerin zenginliği , gerekse birkaç sözle canlı şair portreleri çizmesi bakımlarından daha önce ya-

25 A.g.e., s. 37-38-39

26 A.g.e., s. 44-45-46

zılmış tezkirelerden üstündür. Buna karşı sanatları hakkında verdiği hükümler her zaman doğru değildir. Bu bakımdan Latîfî'ye yetişememiştir.

4. Hasan Çelebi(ölm. 1604/1012), Tezkiretü's-Şuarâ (____ _ 1585-86/994).

Hasan Çelebi'nin tezkiresi, 3 fasıldan meydana gelmektedir. "1. Fasıl"da padişahlar, "2.Fasıl"da beş şair şehzade, "3. Fasıl"da ise alfabe sırasıyla 618 şair yer almaktadır.

Hasan Çelebi , sevdiklerinden ve özellikle kendi ailesinden söz ederken tarafsız kalamamıştır.(28)

5. Ahdî (ölm. 1593/1002), Gülşen-i Şuarâ(971) (1520-1593/926-1002).

Ahdî Tezkiresi diye de anılan Gülşen-i Şuarâ ,araya manzum parçalar sıkıştırılmış bir "Mukaddime" ile "ravza" adını verdiği dört bölümden meydana gelmiştir.

Ahdî'nin tezkiresindeki şairlerin bir bölümünü Sehî Bey'le Latîfî'den alması ve bu şairler hakkında Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'de daha ayrıntılı ve değerli bilgiler bulunması bakımından Gülşen-i Şuarâ'nın fazla bir değeri yoktur.(29)

6.Beyânî(ölm. 1597-98/1006), Tezkire-i Şuarâ(____ _ 1597-98/ 1006)

Beyânî Tezkiresi Hasan Çelebi Tezkiresinin kısaltılmış şeklidir. Yazar Hasan Çelebi Tezkiresinin yazıldığı

27 A.g.e., s.54-55-56

28 A.g.e., s.60-61

29 A.g.e.,s.64-65-66

1585-86(994) yılından sonraki on iki yılda yetişen birkaç şairi de eserine eklemiştir.

Beyânî Tezkiresi, iki bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Birinci bölümde beş padişah ve dört şehzade, İkinci Bölümde XV. ve XVI. Yüzyıllarda yaşamış 240 şair yer almaktadır.(30)

7. Gelibolu'lu Âlî (ölm. 1600/1008), Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı(_____ _ 1598 / 1007).

Kühü'l-Ahbâr'ın, şairler tezkiresi olmadığı hâlde burada tezkireler arasında sayılması , hem söz ettiği şairlerin ve bunlar hakkında verdiği bilgilerin çokluğu, hem de tam bir tezkire görünümü ve özelliğinde olması nedeniyledir. Eserde 291 şaire yer verilmiştir.

Osmanlı tezkireleri Osmanlı edebiyatını genellikle Sultan II. Murat devrinden başlattıkları halde Âlî, ilk şairlerin Sultan Yıldırım Bayezid devrinde yetiştiğini savunmakta ve Osmanlı edebiyatını Mevlid sahibi Süleyman Çelebi ve Niyâzî ile başlatmaktadır.

Şair padişahlarla birlikte toplam 291 şairi içine alan eserde şairler hakkında oldukça ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. Âlî bu bakımdan Âşık Çelebi ve edebî değerlendirmeleri bakımından da Latîfî yolunda olmuştur. (31)

XVII. Yüzyıl Şuarâ Tezkireleri:

1. Sadıkî(ölm. ?), Mecma'ü'l-Havâs(1577-1607/985-1016).

Çağatay Lehçesiyle yazılmış olan bu eser, Şah İsmail I

30 A.g.e., s. 68-69

31 A.g.e., s. 72-73-74

devri başlangıcından, yazıldığı zamana kadar yaşayan İran şairlerini kapsamaktadır.

Sadıkî, İran şairleri yanında Türk şairlerine de yer vermiştir. Tezkire, "Mecma" adı verilen sekiz bölümden oluşmaktadır.(32)

2. Riyâzî(ölm. 1644/1054), Riyâzü's-Şuarâ(1451-1609/855-1018).

Eser, bir önsöz ve "Ravza" adı verilen iki bölümden meydana gelmiştir.

Riyâzî, tezkiresinin özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

a. Tezkire, yazarlar ve okuyanlar sıkılmasın diye kısa tutulmuş, fazla sözden kaçınılmıştır.

b. Son tezkireci olan Hasan Çelebi, 600 kadar şairden söz etmiş, ama gerçek şairi müteşairden ayıramamıştır. Kendisi 400 kadar şairi yazıp, iyi olmayan şairleri eserine almamıştır.

c. Şairlerden çoğunun defter ve divanları görülüp incelenmiş, öteki tezkireciler gibi ezberden kitap yazma yoluna gidilmemiştir.

d. Tarafsız davranılmış, bazı şairleri yalnızca övme, bazılarını da yerme yoluna gidilmemiştir. (33)

3. Kafzâde Fâizî, (ölm. 1622/1031), Zübdetü'l-Eş'âr (1400-1621/802-1030).

Bu tezkire, aslında daha çok bir antoloji niteliğinde - dir. XV. Yüzyıl ortalarından yazıldığı 1621 yılına kadar

32 A.g.e., s.80-81

33A.g.e., s.83-84

yaşamış 14'ü kadın olmak üzere 514 şair alfabe sırasına göre verilmiştir. Eserde, öteki tezkirelerde olduğu gibi şairler hakkında fazla bilgi verilmemiş, daha çok şiirlerinden örnek alınmıştır.

Zübdetü'l-Eş'âr, edebiyatımızda antoloji niteliğindeki ilk tezkiredir. (34)

4. Rızâ(ölm. 1671/1082) Tezkire-i Şuarâ (1050) (1592-1640/1000-1050).

Tezkire, kısa bir önsözle iki bölümden meydana gelmiştir. Eserin "Zikr-i Şuarâ-yı Selâtîn-i Mâziyye"başlığını taşıyan birinci bölümünde 9 şair padişaha yer verilmiştir. İkinci bölümünde ise alfabe sırasıyla 1000-1050yılları arasında yetişen 257 şair vardır. (35)

5. Yümnî(ölm. 1662/1073), Tezkire-i Şuarâ (1621-1662/ 1030-1073).

Yümnî Tezkiresi diye anılan bu eser, Kafzâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'âr türünde ve ona zeyl olarak yazılmıştır. Yümnî, Fâizî'nin yaptığı gibi şairler hakkında bir iki satır içinde çok kısa bilgi vermiş ve şiirlerinden iki beyitle üç gazel arasında örnek seçmiştir. (36)

6. Âsım (1675/1086), Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr (1675/1086).

Âsım tezkiresi de denilen eser, Kafzâde Fâizî'nin Zübdetü'l-EŞ'ârına Yümnî'den sonra yapılmış ikinci zeyldir.

34 A.g.e., s.87-88

35 A.g.e., s.90-91

36 A.g.e., s.93

Tezkire, Fâizî türünde , yani antoloji niteliğinde bir eserdir. Antoloji niteliğindeki tezkireler içinde en az bilgi veren ve en çok örnek gösteren Âsım tezkiresidir. En tanınmış şairler hakkında bile verdiği bilgi iki üç satırı geçmez. Pek çok şairin ise yalnızca adını anmış ve hiç bir bilgi vermemiştir. Bu arada şairlerden çoğunun ölüm tarihini söylemiştir. (37)

7. Güftî (ölm. 1677/1088), Teşrifâtü's-Şuarâ (1660-61/1069-70).

Bu tezkire, Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün vezniyle ve Mesnevî nazım şekliyle yazılmış 2400 beyitli bir eserdir.

Güftî'nin tezkiresi, Türk edebiyatının tek manzum tezkiresidir. Yazar, kendisi de dahil eserine aldığı çoğu İlmîyye mesleğinden müderris, kadı, kazaskerve şeyhülislâm gibi ciddî görev ve makamlarda bulunan şairlerin bazı özelliklerini , yaratılışlarını , vücut yapılarını, özürlü ve zayıf taraflarını anlatarak onları alaya almış ve hicvetmiştir.(38)

XVIII. Yüzyıl Tezkireleri:

1. Mucîb(ölm. 1727/1139), Tezkire-i Şuarâ (1710/1122)

Mucîb Tezkiresi, XVI. Yüzyıl sonlarından başlayarak yazarın çağdaşı olan şairlerden seçilmiş 112 şair hakkında bilgi vermiştir. Eserin başına alınan Sultan IV. Murad'dan sonra şairler alfabe sırasına göre sıralanmıştır. Her

37 A.g.e., s.95

38 A.g.e., s.97-98

birinin kısaca hayatı anlatılmış, doğduğu il, ailesi ve meş-
leği söylenmişve çoğunun ölüm tarihi belirtilmiştir.Daha
sonra birkaç beyit ile en çok iki gazel arasındaşair örnek
leri verilmiştir.(39)

2. Safâyi (ölm. 1725/1138),Tezkire-i Şuarâ (1720/
1132).

Safâyi Tezkiresi, 1640(1050) yılında yazılan Rıza
Tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. Eserde yazıldığı 1720
(1132) yılına kadar 80 yıl içinde yetişmiş 476şaire yer
verilmiştir. Bu tezkire, harf sırasına göre dizilmiş olup
her harf içinde şairler adlarının üçünü harfine kadar da
sıralanmış, aynı addaki şairlerin de ölüm tarihlerigöz
önüne alınmıştır.(40)

3.Sâlim(ölm.1743/1156), Tezkire-i Şuarâ(1722/1134)

Sâlim Tezkiresi, başta uzun bir girişle ,biri pa-
dişahlara ve öteki şairlere ait olmak üzere iki bölümden
meydana gelmiştir.

Padişahlara ayırdığı Birinci Bölüm'de devrin pa-
dişahı Sultan Ahmed ve Sultan Mustafa'dan söz etmiş,şair-
lerinden örnekler vermiştir.

İkinci Bölümde alfabe sırasıyla 435 şaire yer ve-
rilmiştir. Aynı addaki şairler ise Safâyi'nin yaptığı gibi
ölüm tarihlerine göre sıralanmışlardır.(41)

39 A.g.e., s.103-104

40 A.g.e., s.105-106

41 A.g.e., s.109-110-111

4. Beliğ (ölm. 1729-30/1142), Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr (1726-1727/1139).

Bu eser, adından da anlaşılacağı gibi Kâfzâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârının zeylidir. Tezkireye ilk olarak Necîb mahlaslı Sultan Ahmed alınmış, sonra alfabe sırasıyla 409 şairin hayatları hakkında en çok üç dört satırı geçmeyen kısa bilgiler verilmiş ve çoğunun ölüm tarihleri söylenmiştir.

Tezkire'de şiir örnekleri daha çok yer tutmaktadır.(42)

5. Safvet (ölm. ?), Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idi'l-Eş'âr (1783/ 1197).

Safvet tezkiresi , Safâyî Tezkiresinin bir özetidir. Safvet, Safâyî Tezkiresinden bazı tanınmış şairleri seçmiş ve özetleyip yazmıştır. Bu arada Safâyî'deki bazı yanlışları da düzeltme çabası göstermiştir. Tezkire'de 326 şair vardır.(43)

6. Râmiz (ölm. 1785-86/1199-1200), Âdâb-ı Zurefâ (1784/ 1198).

Tamamlanmamış olmakla birlikte bu eser, Safâyî ve Sâlim Tezkirelerinden sonra XVIII. Yüzyıl tezkirelerinin en önemlisi sayılır.

Yazar, Tezkiresine 376 şair almış; herbiri hakkında geniş ve ayrıntılı bilgi vermiştir.(44)

7. Silâhdâr-zâde (ölm. ?), Tezkire-i Şuarâ(1790/1204).

Eser, 127 şairi kapsamaktadır.

42 A.g.e., s. 114-115

43 A.g.e., s. 117

44 A.g.e., s. 119-120

Silâhdârzâde, eserine aldığı şairler hakkında çok kısa bilgi vermiş, hatta bazılarının yalnızca adlarını söylemiştir. Bazı şairlerin de ölüm tarihlerini koymuştur. Buna karşı şiirlerinden çokça örnek almıştır.(45)

8. Esrâr Dede(ölm. 1796-97/1211), Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye (1796-97/1211).

Esrâr Dede Tezkiresi diye de anılan bu eser, 1796-97 (1211) yılına, yani yazarının ölüm tarihine kadar yaşayan mevlevî şairlerini içine alır.

Tezkire,217 mevlevî şairini kapsar. Yazar, şairler hakkında oldukça geniş ve ayrıntılı bilgi vermiştir.(46)

9. Âkif (ölm. ?), Mir'at-ı Şi'ir (1796/1211).

Enderunlu Âkif Bey Tezkiresi de denilen bu eser,bir önsöz, dört bölüm ve bir sonsözden meydana gelmiştir.

Tezkire, dört bölüme ayrılmıştır: 1. Hâne-i Hassada 6, 2. Hazîne-i Humâyûnda 8, 3. Kiler-i Hassada 7 ve4. Seferli Koğuşunda 2 şair olmak üzere 23 ve kendisi ile birlikte 24 şair hakkında bilgi verilmiştir. Âkif, şairleri anlatırken doğduğu yeri , ailesini, Enderun'da hangi odalarda görev yaptığını, hangi tür şiirde başarılı olduğunu belirtmiş, bu arada araya bir kısmı kendisinin olan beyitler de sıkıştırmıştır.(47)

XIX. Yüzyıl Tezkireleri:

1. Şefkat (ölm. 1826-27/1242), Tezkire-i Şuarâ

45 A.g.e., s.122

46 A.g.e., s.124-125

47 A.g.e., s.127

(1814/1229).

Bu eser, 1730-1814 (1143-1229) yılları arasında yaşamış olan 125 şairi kapsar.

Şefkat, şairleri "hurûf-ı hecâ" sırasına göre dizmiştir.

Şefkat Tezkiresi Kâfzâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı türünde yani antoloji niteliğinde bir eserdir.(48)

2. Es'ad Efendi (ölm. 1848/1264), Bağçe-i Safâ-Endûz(1835/1251).

Bu eser, Sâlim Tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. 1722-1835 (1134-1251) yılları arasında yaşayan şairler hakkında bilgi verir. Eserde 206 şair vardır.(49)

3. Ârif Hikmet (ölm. 1859/1275), Tezkire-i Şuarâ (1856/1252).

Bu eserde XVI.Yüzyıl sonlarından yazıldığı tarihe kadar, yani 1592-1252(1000-1252) yılları arasında yetişen 203 şair vardır.

Şairler alfabe sırasına göre dizilmiş, bazıları hakkında oldukça geniş ve ayrıntılı bilgi verilirken, bazılarından ancak bir iki satırla söz edilmiştir.(50)

4. Fatin(ölm.1866-67/1283), Hâtimetü'l-Eş'âr (1853/1269).

Fatin Tezkiresi diye de anılan bu eser, Safâyî ve Sâlim tezkirelerine zeyl olarak yazılmış ve 1853(1269)

48 A.g.e.,s.131

49 A.g.e.,s.133-134

50 A.g.e.,s.136-137

yılında tamamlanmıştır.

Tezkirede 672 şair vardır. Bu, edebiyatımızın en çok şairden söz eden tezkiresidir.

Fatin, alışılmış tezkire usûlünün aksine, önce bir gazel, kıta , tarih ya da bir beyit olarak şiir örnekleri vermiş, daha sonra şairlerin hayatlarını anlatmıştır. Yazar, devri şairlerini yazarken ölçülü davranmamış, açıkça taraf tuttuğunu ortaya koymuştur. Devrin büyüklerine ve yakın dostlarına değerlerinden çok yer vermiş, onları aşırı sözlerle övmüş, buna karşı pek çok şairi bir kaç satırla geçiştirmiştir.

Fatin Tezkiresi, Şinasi tarafından tekrar 52 sahife kadar basılmışsa da tamamlanamamıştır. Basılan sahifeler de ortadan kaybolmuştur.(51)

Fatin Tezkiresinin Şinasi baskısı yeni edebiyat tarihçiliği bakımından belli bir öneme sahiptir. Özellikle bunu vurgulamak yerinde olacaktır.

"Şinasi 27 Rebî'ü'l-âhir 1280 tarihli Tasvîr-i Efkâr gazetesine yazdığı "Tezkiretü's-Şuarâ" adlı makalesinde, Tezkirenin pek çok yanlışları olduğunu, Fatin Efendi ile anlaşarak bunların düzeltilip ciddî, tarafsız, Avrupâî anlamda bir edebiyat tarihi olarak basılması gerektiğine karar verdiklerini belirtmiş, değiştirilmesi gereken bilgilerin

ve şiirlerin acele olarak gönderilmesini istemiştir?"(52)

Hâtimetü'l-Eş'âr'ın yeniden yayınlanması için Fatin Efendi'nin teşebbüsü ile Şinâsî'ninki arasında önemli bir program farkı vardır.

"Müellif eserin yeni bir baskısını yaparken, hâl tercemelerindeki bazı eksikler ile hataları gidermeye, yeni hâl tercemesi maddeleri ilâve etmeye de bilhassa ehemmiyet vermiştir.Yapmak istediği şey, hemen münhasıran başkaları tarafından gönderilecek bir nevi anket bilgisine dayanan bir iştir."(53)

"Halbuki Şinasi için yeni neşirde esas mesele, tezkiredeki malumatın tamamlanması ve tashîhinden ibaret değildir. Şinasi, eseri her şeyden önce zihniyet ve mahiyet bakımından ıslâha muhtaç görüyor. Birçok cebhelerden tenkîdî birgörüşle ele aldığı "Hâtimetü'l-Eş'âr"da ilk plânda üzerinde durduğu cihet, son devrin bir nevi şairler tarihi olarak vasıflandırdığı bu kitabın müverrihlikte, yani tarihî bir eserin telifinde esas şart addettiği objektiflik prensibine uygun olarak düzenlenmesi lüzumudur."(54)

Şinâsî'nin eser üzerinde yapmak istediği değişiklikler beş noktada toplanmaktadır. Özetle bunlar:

52 A.g.e.,s.141

53 Ömer Faruk Akün,"Şinâsî'nin Bugüne Kadar Ele Geçmeyen Fatin Tezkiresi Baskısı",Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi , C.XI, Yıl: 31 Aralık 1961, s. 75

54 A.g.m.,s.77

- a. Tezkireye gerekli hâşiye ve açıklamalar koymak.
- b. Edebi şahsiyetler hakkındaki abartmalı hüküm ve ifadeleri çıkartmak.
- c. Her şairin özellikle ilim, fen ve sanat konularında ki kabiliyyet ve çalışmalarına değinmek.
- d. Şairlerden örnek olarak alınan manzumelerden intihal eseri olduğu anlaşılanları göstermek.
- e. Tezkiredeki ifade ve mânâ yanlışlarını düzeltmek. (55)

Şinasi'nin bu düşünceleri bizde modern anlamda edebiyat tarihçiliğini müjdeleyen yeni fikirler olarak değerlendirilebilir.

5. Tefvik (ölm.1859-60/1276), Mecmu'atü't-terâcim (1859-60/1276).

Tek nüshası bulunan eserde 1595(1000) yılından başlayarak , yazıldığı 1859-60(1276) yılına kadar yetişen 542 kişinin hayatları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Eserde bir sıra ve düzen yoktur. Şairler yanında şair olmayanlara, hatta bazı Arap ve Acem şairlerine de yer verilmiştir.(56)

6. Mehmed Tefvik(ölm. 1892/1311), Kâfile-i Şuarâ (1873/1290).

55 A.g.m.,s.77-78

56 Haluk İpekten, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri, A.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bölümleri Ders Notları, Erzurum 1986,s.142

Kâfile-i Şuarâ, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak 1893(1290) tarihine kadar yaşayan şairleri bir araya toplamak üzere yazılmış son devir eserlerindedir.(57)

XX.Yüzyıl Tezkireleri:

1. Ali Emîrî(ölm. 1924/1342), Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid(1911/1327),

Ali Emîrî Tezkiresi, 1880(1296) yılında yazıldığı Diyarbakır'da yetişmiş bilim adamı, şeyh ve şairleri içine alan 1500 sahifelik Mir'at-ı Fevâ'id adlı büyük eserin bir kısmıdır.(58)

2. İbnülemin Mahmud Kemal İnal,(ölm. 1957), Son Asır Türk Şairleri (1942).

Eser, Fatin Tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. 1853(1169) yılından 1942 yılına kadar yaşayan şairleri içine alır. Alfabe sırasıyla şairlerin hayatları anlatılmış, şiirlerinden bazı örnekler verilmiştir.

Yazar, şairlerden çoğunu yakından tanıdığı için bunlara ait hikâyeler , maceralar da anlatmış, hatta yer yer gereksiz ayrıntılara girdiği de olmuştur.Çok kere şairleri kendisiyle ilişkileri ölçüsünde değerlendirmiştir.(59)

Gerek bazı özelliklerinden ana hatlarıyla söz ettiğimiz, gerekse tarihî gelişimini verdiğimiz tezkirecilik geleneği, Tanzimat dönemine kadar devam eder. Ancak bu dö-

57 A.g.e.,s.143

58 A.g.e.,s.147-148-149

59 A.g.e.,s.150-151

nemin ikinci safhasından itibaren "tezkire", "edebiyat tarihi"ne dönüşmeye yüz tutmuştur. Bu dönüşüm bütünüyle ve birdenbire olmasa da kademe kademe gerçekleşmeye başlar.

Tanzimat döneminden itibaren "Edebiyat Tarihi"adını alan eserleri incelemeye geçmeden önce edebiyat tarihiyle ilgili bazı yeni düşünceler getiren diğer çalışmalara kısaca bir göz atmakta fayda görüyoruz.

B.TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ BAZI BİYOGRAFİ ve ANTOLOJİ-
LERDE EDEBİYAT TARİHİ ÖZELLİKLERİ

Ziya Paşa'nın Harâbât "Mukaddimesi", Tanzimat döneminde batılı anlamdaki edebiyat tarihçiliğiyle ilgili yeni düşünceler getiren ilk önemli denemeler arasında yer almaktadır.

"Mukaddime", her şeyden önce manzum bir eserdir. Bunun yanında düzenleniş bakımından da ilmî bir edebiyât tarihi değildir. Ancak batılı anlamdaki modern edebiyat tarihine ait bazı unsurları kapsamamasından dolayı belli bir öneme sahiptir.

Ziya Paşa'ya göre Türk edebiyatı, Osmanlı edebiyatı anlamına gelmekte ve bu edebiyat da onbeşinci yüzyılda başlamaktadır. Yazar, Osmanlı şiirinin kurucuları arasında Ahmedî, Necâtî ve Zâtî'yi saymaktadır:

"Eslâfda Ahmed ü Necâtî
âvâre-i dil-şikeste Zâtî

Türkî suhane temel komuşlar
Gerçi temeli güzel komuşlar

Etmekle lisânımız tağayyür
Ol şîveyi güç bize tasavvur

Mazmunları gerçi pek metîndir
Elfâzı da ol kadar çetindir.(60)

60 Ziyâ Paşa, Harâbât, İstanbul 1291, s.(Bu alıntı "Mukaddime" bölümünden yapılmış olup, bu bölüm için eserde sayfa numarası verilmemiştir.

Diğer yandan yazar, Osmanlı şiirinin dilini kısaca değerlendirir. Ona göre örneğin Bâkî'deki bazı köhne tabirler iç bulandırır:

"Ammâ yine bazı köhne tabir
Bâkî'de eder derûnu tekdîr

Sonra edilüp bu şîve tecdîd
Âsâr-ı Acem olundu taklîd " (61)

Bundan başka Ziya Paşa, şiir türüyle ilgili olarak şairliğin şartlarını saymaktadır. Bunlar:

1. Kâbilî-yi hilkat(Doğuştan gelen kâbiliyyet),
2. İrfân(Kültür),
3. İlim.

"Vardır iki şart-ı şâiriyyet
Evvelkisi kâbilî-yi hilkat

Bazı kula Hak eder inâyet
Bir nimet-i hâsdır tabîat

Şâir şâir doğar anadan
Âsârı görünür ibtidâdan

Şâir dahi tıfl iken iyândır
İrfânına meşrebi nişândır

Her tarz u edâsı lâubâli
Bir başka revîşde cümle hâli" (62)

"Sâni-i şurût-ı şâiriyyet
Tahsîl-i ma'ârif ü fazîlet

İlim olmasa şâir olmaz insân
Dilsiz söze kâdir olmaz insân" (63)

Ziya Paşa'nın tezkirecilik anlayışından ayrılan en belirgin yönü, hiç şüphesiz şairleri kendine göre ayırdığı belli dönemler içinde tasnif etmesidir. Yazarın söz konusu ayırımı "kudemâ"(eskiler), "evâsıt"(ortadakiler), "evâhir"(sonradan gelenler) şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

"Türkî eş'ârı ehl-i tahkîk
Üç sınıfa eder binâ vü tefrik

Bâkî'ye gelince nazm-gûyân
Oldu kudemâ-yı ehl-i irfân

Andan Nâbî'ye dek evâsıt
Eş'âr henüz değildi sâkıt

Andan sonra gelir evâhir
Bu sınıfta şâir oldu nâdir" (64)

62 A.g.e.,s.Mukaddime

63 A.g.e., Mukaddime

64 A.g.e., Mukadime

Ayrıca Ziya Paşa, gazel, kaside gibi şiir türlerini esas alan bir tasnife de yönelmiştir.

"Âsâr-ı Fuzûlî-i Irâkî

Vâdi-i gazelde hayy u bâkî" (65)

Bu ve buna benzer örneklerde Osmanlı şiirini türlerine göre bir ayırma götüttüğünü görüyoruz.

Böylelikle Harabat "Mukaddime"si , edebiyat tarihi olmamakla birlikte bildiğimiz anlamda tezkire de değildir. Onun bütün değeri, edebiyat tarihi kavramıyla doğrudan ilgili bazı yeni görüşleri ihtiva etmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu çerçevede bir diğer çalışma da Recâî-zâde Mahmut Ekrem'in Kudemâdan Birkaç Şair adlı kitapçığıdır.

Yazar bu eserinde Talim-i Edebiyat'ta kendilerinden örnekler aldığı dokuz sanatçının kısa biyografilerine yer vermiştir. Bunlar; Sinan Paşa, Fuzûlî, Ebussuud Efendi, Baki, Nef'î, Nâbî, Nedim, Çelebi-zâde Âsım ve Şeyh Galipten müteşekkildir.

Elli altı sayfalık bir hacmi olan bu kitapçıkta yazar, sanatçıların doğum tarih ve yeri, eserleri gibi önemli biyografik bilgilerini tezkirelerden daha detaylı ve düzenli olarak vermektedir. Bundan başka onların eserlerinden önemli bulduğu bazı parçaları da alıntı yapmıştır.

Recâî-zâde Mahmut Ekrem, eserinin mahiyetini ve özelliğini şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

"Göreceğiniz şu birkaç yaprak, Talim-i Edebiyat'ta

kendilerinden misâl alınan şuarâ-yı sâlifeden mühim olan bir takımının sınıflarda tarif-i evsâf-ı edebîye ve tayîn-i merâtib-i tarîhiyyesi sırasında bendenize muhtıra olarak ve bilâhere tevsi' ve tanzîm ile talîme zeylen tab' ettirilmek için yazılmış müsveddâttan ibarettir.

A'mâk-ı mâziye doğru dâimâ uzayıp gitmekte olan üdebâyıeslâftan ekserîsinin terâcim-i ahvâlini tahkîk, hakîkaten bir emr-i müşkil ve meselâ Fuzûlî gibi bir zâtın hakkıyla teşrîhât-ı fikriyyesine ise, böyle bir değil on cüz' bile gayr-i mütehammildir. O halde bu mecmûâda isimleri münderic fuhûle dâir tarifâttan her biri şahıs tasvîri değil, belki iskelet resmi telâkkî olunmak lâzım gelir. Şu kadar ki bir vücûd-ı fânînin bakiyye-i izâmını görmek dahi mühibbânı için mûcib-i tesellîdir!" (66)

Bu arada aynı dönemde yazılmış, Muallim Naci'nin şu iki önemli eserini de hatırlamakta yarar vardır: Osmanlı Şairleri ve Esâmî .

Osmanlı Şairleri'nde onüç edebî şahsiyete yer verilmiştir. Eserin düzenlenişinde "hurûf-ı hecâ"(alfabe harfleri, elif, vav, ye harfleri) tertibine uyulmadığı gibi kronolojik sıraya da dikkat edilmemiştir. Yazar, bu durumu kendisi şöyle dile getirmektedir:

"Esâmî-i şuarâda hurûf-ı hecâ tertibine riâyet etmediğim gibi tertîb-i esâmîde zamanca takaddüm ve taahhü-

66 Recâî-zâde Mahmut Ekrem, Kudemâdan Birkaç Şair , Kostantiniyye 1305, s. 3-4

rü dahi nazar-ı itibara almadım. Bu bir tertip ittifâkıdır."(67)

Muallim Naci, bu eserini daha önce Mecmûa-i Muallim nüshalarında "Nümûne-i İntihab" genel başlığı altında ele aldığı, otuz iki kadar Osmanlı şairinin biyografi ve şiirlerinden derleyerek oluşturmuştur.(68)

Sırasıyla bu şairler şunlardır:Ahmed Paşa, Bâkî, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, Hâkânî, Hoca Neşet, Seyyid Vehbî, Sünbül-zâde Vehbî, Nev'î-zâde atâyî, Ahmed-i Mantıkî, Şeyhülislâm Abdullah Vassâf Efendi, Antakyalı Münîf, Süleyman Nahîfî, Şeyhülislâm Ahmed Ârif Hikmet Bey.

Osmanlı Şairleri, edebiyat tarihi ile ilgili yeni bir anlayış ve metot getirmemekle birlikte tezkirelerden biraz daha geniş bir hacme sahiptir.

Muallim Naci'nin Esâmî adlı çalışması ise zeyl ile beraber sekizyüze kadar biyografiyi kapsamaktadır. (69)

Yazar, Esamî'nin muhtevası ve düzenleniş biçimi konusunda şu bilgileri veriyor:

"Millet-i İslâmiyyede en ziyâde şöhret bulmuş olan ricâl ve nisâdan (700) kadarının hurûf-ı hecâ tertîbi üzere muhtasar terâcim-i ahvâlini hâvidir."(70)

Ayrıca eserin yazılış amacı,yazarı tarafından çocukların bazı meşhur isimler hakkında kısa da olsa bilgi olarak faydalanmaları şeklinde ifade edilmiştir.(71)

67 Muallim Naci,Osmanlı Şairleri,İstanbul,1307,s.6

68 A.g.e.,s.3

69 Muallim Naci,Esâmî,İstanbul 1308,s.432

70 A.g.e.,s.1

71 A.g.e.,s.2

Görüldüğü gibi bu eser de hemen hemen Osmanlı Şairle-
rinin bir benzeridir. Herhangi bir yeniliği yoktur.

Kendisinden söz edeceğimiz bir diğer çalışma da
Faik Reşad'ın Eslâf adlı eseridir.

İki ciltten meydana gelen eser, seksen üç civarında
şair ve nesir yazarını kapsamaktadır.

Faik Reşad'ın kendi ifadelerine göre, Hazîne-i Fünûn
kurulduğu zaman muhteviyâtının bir bölümü de "Terâcim-i ah-
vâl"e dair olması kararlaştırılmış, yazar da bu amaç doğrul-
tusunda eski edebî şahsiyetler ve Osmanlı şairlerinden ba-
zılarının tercüme-i hâlleriyle eserlerinden seçmeleri "es-
lâf" başlığı altında peyderpey yayınlamıştır.(72)

Yazar, eserini yazış amacını iki sebebe dayandır-
maktadır:

"Biri, edebiyâta ve erbâbına olan şiddet-i temâyü-
lüm, biri de zamânımızda şiir ile iştigâl eden erbâb-ı şe-
bâba -"şiir" demek kelâmı efâ'îl ve tefâ'île uydurmak, şâ-
irlik de bunda meleke sâhibi olmak demek olmadığını ve
gerçekten şâir olmak-eslâfımız gibi-âlim, mütefennin, ha-
kîm olmağa mütevakkıf bulunduğunu anlatmak maksadıdır."(73)

Öte yandan mensur yazılardan derlenmiş bir antoloji
olan Ebuzziyâ Tevfik'in Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye'
sinden de bu arada söz etmek gerekir. Kitabın başındaki

72 Faik Reşad, Eslâf, C.I, İstanbul 1311, s.4

73 A.g.e., s.5

"Ashâb-ı Mütâlaaya" adlı yazısında; "hüsn-i ifâde birinci derecede güzel düşünmekle ve ikinci derecede güzel düşünüp de güzel yazarların âsârını nümûne tutmakla müyesser olur."(74) diyen yazar, eserini yazma amacını ve metodunu şu ifadeleriyle ortaya koyar:

"Milletimizin edebiyâtına hizmet için emsâli hâvî bir mecelle tertîbini her türlü teşebbüsâtın en mühimmi addeyledim.

Bu mecellede tuttuğum usûl hâlden mâziye nazardır."(75)

Ebuzziya Tefvik, bu usûlü doğrultusunda önemli bazı Osmanlı nesir yazarlarından örnekler seçmiş, edebî şahsiyetler hakkında tezkirelerden farklı ve edebiyat tarihine yakın bilgiler vermiş, değerlendirmeler yapmıştır.

Yazar, edebî şahsiyetleri içinde buldukları zamanın ve dönemin bir ürünü olarak kabul etmekle edebiyat tarihine bir ölçüde sosyolojik açıdan yaklaşmıştır. Zira ona göre "herkes zamânıyla düşünür ve hisseder."(76)

Diğer taraftan o, edebî zevk ve duyusun zamanla değişeceği ve buna bağlı olarak dil ve anlatım biçiminin de değişeceği düşüncesindedir:

"Zevk ve hissin zamân ile tebeddülü, takrîr ve tasvîre âlet olan lisân-ı beyânın da tebdîl-i tavır etmesini

74 Ebuzziya Tefvik, Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye
Kostantiniyye 1329, s.5

75 A.g.e.,s.6

76 A.g.e.,s.10

îcâb^edeceğini teslîm ederim; lâkin o tarz-ı beyânda milletin hiss ve zevki ve ülfet ve itiyâdı ile tamâmı tamâmına zıdd-ı elvân ve âhenk gösterilmesini tasvîb edemem."(77)

Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye'de sistemli bir edebiyat tarihi tasnifi yoktur. Ancak yazar, Osmanlı edebiyatının kurucusu olarak Sinan Paşa'yı alır. Ona göre Sinan Paşa, Türkçede zamanının "edebiyât-ı şerefiyyesinden" iktibâs edenlerin ilkidir. Bu bakımdan o Osmanlı edebiyatının ilk kurucusu sayılmalıdır. (78)

Bunun yanında Ebuuzziya Tefvik, Sinan Paşa ile ilgili bölümde "Edebiyyât-ı Osmâniyye",(79) Şinasi kısmında da "Edebiyyât-ı Cedîde" ifadelerini kullanarak az
(80)

çok bir tasnif anlayışı ortaya koymuştur.

Yazarın Türk edebiyatını belli dönemlere ayırıp o dönemi değişik yönleriyle sergileme düşüncesi de yoktur. Çünkü kitabın adından da anlaşılabilirliği gibi bu bir edebiyat tarihi olmaktan çok antoloji niteliğindedir. Ancak zaman zaman bazı sanatçıların biyografilerini veririrken onların dönemlerine kısaca değinmektedir. Bir anlamda edebî şahsiyetle dönemi bağdaştırma yoluna gider.

Meselâ Âkif Paşa'dan söz ederken II. Mahmut döneminin bazı özelliklerine işaret etmektedir:

"Şüphe yok ki Sultan Mahmûd-ı Sâni asrı, devlet-i

77 A.g.e.,s. 11

78 A.g.e.,s. 13

79 A.g.e., s.13

80 A.g.e., s.226

Osmâniyye'de siyâset ve medeniyetçe (kimi sezâ-vâr-ı teşekkür, kimi şâyân-ı neğrîn) bir takım inkılâbâtın zamân-ı tevellüdüdür.

Şâyân-ı teşekkür olan cihetlerinden biri de edebiyât-
tır ki bir asra isnâd ettiğimiz bu tağayyür-i sırf, Âkif
Paşa'nın zâtına mahsûs bir meziyyet-i celîleden ibârettir." (81)

Edebî türler açısından ise eser, yalnızca nesir
türü üzerinde durmakta, nesir yazarlarını ya da genellikle
sanatçıları nâsirlik yönleriyle ele almaktadır.

Ancak bunun yanında bazı sanatçıların edebî kişilik-
lerini değişik yönleriyle sergilerken zaman zaman onların
şiirlerine de değinmekte ve örnek alıntılar yapmaktadır.
Fuzûlî (82), Ziyâ Paşa(83) ve Sadullah Paşa(84) bunun
bir kaç örneğidir.

Yazar, genellikle sanatçıların önce edebî şahsi-
yetlerini ortaya koyar, ondan sonra biyografik bilgileri-
ni tezkirelerden daha ayrıntılı bir biçimde verir. Ama bu-
nu yaparken kuru biyografik bilgilerle yetinmeyerek aynı
zamanda sanatçının edebî hayatını da buna paralel olarak
verme yoluna gider. Sanatçıların eserlerini ise tam ve
toplu bir biçimde değil genellikle yeri geldikçe ad ve
muhtevâlarından söz eder ve eksik bir şekilde verir.

81 A.g.e.,s.118

82 A.g.e.,s.26-27-28

83 A.g.e.,s.255-256

84 A.g.e.,s.307-308-309

Ortaya koyduğumuz bu bilgilerden anlaşılabilirceği gibi Tanzimat döneminde doğrudan doğruya edebiyat tarihi olmayıp gerek antoloji gerekse biyografi türünde kaleme alınan bir takım çalışmalarda, batılı anlamdaki edebiyat tarihine ilişkin, bazı yeni düşünceler bulabilmekteyiz. Kısaca bunlar şöyle özetlenebilir:

Öncelikle Türk edebiyatını az çok belli dönemlere ayırma düşüncesi ortaya atılmıştır. Ziya Paşa'nın Türk edebiyatını "kudemâ", "evâsıt", "evâhir" şeklindeki ayrımı buna bir örnektir.

Diğer yanda edebî şahsiyetleri değerlendiriş biçiminde de bir gelişme görülmektedir. Sanatçıların biyografik bilgileri daha ayrıntılı bir şekilde verilmiş ve edebî değerleri daha geniş ve değişik bir açıdan ortaya konmuştur. Ebuzziyâ Tevfik'in Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye'sindeki yazarlar da buna örnek olarak gösterilebilir.

Bunun yanında edebî türlere de şuurlu bir yaklaşım görmekteyiz. Örneğin Ziya Paşa şairliğin şartlarını saymış, Ebuzziyâ Tevfik de nesir türünün bir antolojisini yapmıştır.

Böylelikle Tanzimat döneminden itibaren yazılan ve edebiyat tarihine yakın bazı özellikler taşıyan bu çalışmaların bir kaçı üzerinde özetle durduktan sonra, kısaca "Edebiyat tarihi" kavramıyla ilgili bazı bilgiler verip "Edebiyat Tarihi" başlıklı eserlerin incelenmesine geçiyoruz.

C. TANIM ve ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN EDEBİYAT TARİHİ

Bir kavram olarak "edebiyat tarihi"nin tanımında şimdiye kadar ortak bir görüşte birleşilememiştir. Bu durum, şüphesiz edebiyat tarihinde izlenecek metot farklılığından doğmaktadır. Genetik, estetik, psikolojik, sosyolojik, eklektik vb. bir çok dala ayrılan bu metotlar, edebiyat tarihi tanımı ve anlayışını da belirlemiştir.

Bir kaçının adını verdiğimiz bu usûller, önce batılı ilim adamı ve eleştirmenlerince ortaya konulup uygulanmış, sonra bize gelmiştir.

Örneğin Sainte Beuve (1804-1869) , psikolojik(ese-ri ortaya koyan sanatçının psikolojik durumlarını esas alan görüş) metoda bağlı iken (85) Hypolite Taine (1828-1893) sosyolojik (daha çok edebiyat dışı etkenleri esas alan görüş) metodu uygulamıştır. (86)

Taine'e göre yazarın üstün yeteneğinden dolayı çıkmış dehâsı eserler üretmeye yarayan bir çeşit makinadır. O da tamamen dış etkilerin yardımıyla ortaya çıkmıştır. Bu gerekircilik, kesinlikle yeni bir şey değildir. Soy, çevre ve zamanın önemi üzerinde daha önce Montesquieu, Dubos Mme de Stael, Saint Beuve durmuştur. Fakat Taine, bunu en

85 J.C. Carlanı-J.C.Fillox, Edebî Eleştiri, çeviren:Ayşe Hümevra Çakmaklı, Faryal Matbaacılık, Ankara 1985, s. 26

86 A.g.e.,s. 36

son noktasına kadar götürür. (87)

Bunlardan başka Batı'da ondokuzuncu yüzyılda edebiyat tarihinin oluşması ve gelişiminde katkısı olan batılı bilim adamları arasında Ferdinand Brunetiere (1849-1907), Gustave Lanson (1857-1934) gibi önemli adlar yer almaktadır. Ancak çalışmamızın çerçevesi o kadar geniş olmadığından Batı'daki edebiyat tarihi türü hakkında detaylı açıklamalara girmiyoruz.

Bizde konuyla ilgili olarak ilk ciddi fikirler ortaya atan bilim adamı Fuat Köprülü'dür. Ona göre edebiyat tarihi anlayışı "bir milletin geçmişteki fikrî ve hissî hayatını göstermek itibariyle edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin, yani bir milletin umûmî tarihinin parçalarından dır." Sözleriyle karşımıza çıkmaktadır.(88)

Fuat Köprülü, edebiyat tarihinde sosyolojik metodu benimsemiştir. O, edebiyata genelde dış etkenlerle yaklaşma yolunu tercih ederek edebiyatı siyâsî, tarihî ve sosyal şartların bir ürünü olarak değerlendiriyor.

Köprülü, sanat eserinde sanatçının ferdî kabiliyyet ve zekâsına yer vermiyor. O, birinci plânda psikolojiyi değil sosyolojiyi görüyor. Zira ona göre sanatçıyı sosyal hayat ve şartları doğurmaktadır.

87 Pierre-Georges Castex, Paul Surer, Manuel Des Etudes Litteraires Françaises, XII. siecle, C.V, France 1950, s. 258

88 Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s.4

Köprülü, nasıl bir Türk Edebiyatı Tarihi yazılması gerektiği konusunda şu teklifleri ileri sürmektedir:

"Millî ihtiyacımızı tamamiyle karşılayabilecek bir Türk Edebiyatı Tarihi, ilmin en son usullerine bağlı kalınarak vücûda getirilmiş, uzun ve inceden inceye tahliller mahsûlü bir terkip eseri olmalıdır. Türklerin yalnız şiirini değil, bütün fikrî ve medânî tezâhürlerini asırlar boyunca tam ve vâzih bir surette yaşatacak böyle bir eser, yalnız millî değil, aynı zamanda beşerî ve ilmî bir âbide olacaktır." (89)

Bu anlayış doğrultusunda edebiyat tarihçisinin yapması gerekenler özetle şunlardır:

1.Edebiyat tarihçisi daha çok umûmiyetleri göz önüne almak ve cemiyetin fikrî tekâmülünü ona makes olan eserlerde aramalıdır.(90)

2.Her devrin muhtelif edebiyatlarını gözden kaçırmakla beraber, onları daha ziyade millî dehâyı gösteren yüksek edebiyatı ve istikbâlin yollarını tayin eden büyük şahsiyetleri anlamak için bir vasıta gibi kullanmalıdır.(91)

3.Bir eserin bedîî kıymetini yapan sırf muharririn şahsiyeti olduğundan biz bilakis umûmiyetleri bir yana bırakarak, o şahsiyeti tayin ve tesbîte çalışırız.(92)

4.Maamâfih, fertler ne kadar büyük ve dehâ sahibi

89 A.g.e.,s.23

90 A.g.e.,s.26

91 A.g.e.,s.27

92 A.g.e.,s.27

olursa olsun, onları zaman ve mekândan sıyrılmış olarak anlayıp anlatmak imkânsızdır.(93)

5.Edebiyat tarihçisi, eski eserleri sırf keyfi için okuyan bir kâri gibi yalnız şahsî bir zevke değil, tarihi bir zevke de mâlik olmalıdır. (94)

Daha değişik bir edebiyat tarihi anlayışına sahip olan Ali Nihad Tarlan ise edebiyat tarihinin edebiyatın tarihi olması gerektiği üzerinde durur. Ona göre tarih, belirli hadiseleri zaman çerçevesi içinde mütâlaa etmek olduğuna göre, edebiyat tarihi de "edebî hâdiseler"in zaman çerçevesi içinde mütâlaası demektir.(95)

Ali Nihad Tarlan, ileri sürdüğü fikirlere göre edebiyat tarihinde psikolojik metodu benimsemiştir:

"Tarih ve fikir tarihi, edebiyat tarihinin etrafın-
üçüncü ve dördüncü dairedir. Psikoloji ve biyografi birin-
ci ve ikinci dairededir." (96)

Tarlan'a göre bir edebiyat tarihçisinin yapması gerekenler üç ana maddede özetlenmektedir:

1.Hangi cemiyetin edebiyat tarihini vücûda getirecek-
se o cemiyetin ferdiyetini bütün ruhu ve safiyeti ile tes-
bit ve tayin edecektir.(97)

93A.g.e.,s.27

94 A.g.e.,s.31

95 Ali Nihad Tarlan, Edebiyat Meseleleri, "Edebiyat Tarihi Hakkında", Ünal Matbaası, İstanbul 1981, s.21

96 A.g.e.,s.23

97 A.g.e.,s.24

2. Teşekkül ânından ele aldığı devre kadar dilin geçirdiği tahavvülâtı, bu tahavvülâtın mekanizmasını onun bünye ve dehâsını bilmek ve bu bilgiye istinâden bu ic-timâî müessesenin o andaki durumunu ve bilhassa inhina kabiliyyetini göstermek mecbûriyyetindedir.(98)

3.0, cemiyetin sanat telâkkîsini aydınlatacaktır. (99)

Diğer taraftan Ahmed Hamdi Tanpınar, edebiyatı ortaya çıktığı dönem içinde bir yere koymaya çalışmakla birlikte daha çok eklektik bir metoda sahiptir. Zira o, her şeyden önce bir sanatçıdır ve bu özelliğinden dolayı eserlerin muhteva, yapı, dil ve üslûplarına da değinmeyi ihmal etmemiştir.(100)

Tanpınar, edebiyat tarihi anlayışını şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

"Edebiyat vâkıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, biribiriyle olan münasebetlerini ve dışardan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hülâsa her türlü vesikanın

98 A.g.e.,s.24

99 A.g.e.,s.24

100 Mehmet Kaplan, (AhmetHamdi Tanpınar'ın 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinin baş tarafında yer alan başlıksız bir yazısından), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 4. baskı, Çağlayan Basımevi, İstanbul 1976, s.XIV

hakını vererek bir devrin edebî çehresini tesbîte çalışmak, edebiyat tarihinden beklenen şeylerin en kısa ifadesidir." (101)

Edebiyat tarihi kavramı etrafındaki bazı tanım ve düşünceleri verdikten sonra bu edebî türün belli başlı özelliklerini ortaya koyabiliriz.

Batılı anlamdaki edebiyat tarihçiliğinin eksenini ilmi bir tasnif sistemi içerisinde bir dilin edebî olaylarının zamanın akışı içindeki değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Bu anlayışa göre bir dilin edebiyat tarihi; o dilde ortaya çıkan edebî ürünleri bütün lehçeleriyle ve tüm kronolojik zamanıyla birlikte değerlendirir.

Edebiyat tarihi, dilin edebiyatını dönemlere ayırarak tarihî gelişimini sergilemeye çalışır. Ancak bu genel metot sübjektif yorumlarla farklılık gösterir.

Bazı edebiyat tarihçileri edebiyat tarihini periyodik zaman dilimlerine ayırır. Yüzyıllar, on yıllık süreler ve yıllar gibi. Bu metot, eski vakanüvislerin kullandığı klasik bir anlayış olduğundan pek kabul görmemektedir.(102)

101 A.g.e.,s.IX

102 R.Wellek-A.Warren, Edebiyat Biliminin Temelleri, Çeviren: Ahmed Edip Uysal, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983,s.363

Buna örnek olarak İbrahim Necmi Dilmen'in Tarih-i Edebiyat Dersleri'ni verebiliriz.

Bazı edebiyat tarihçileri de edebî dönemleri siyâsî değişikliklere göre belirlemiştir." Bu şekilde edebiyat, tamamen bir milletin politik ve sosyal alanda geçirdiği değişikliklere göre ele alınmakta ,dönemlerin belirlenmesi işi siyâsî ve sosyal tarih uzmanlarına bırakılmakta ve onların belirlediği dönemler hiç tereddütsüz kabul edilmektedir." (103)

Bu metot da edebiyat tarihçiliği açısından sağlıklı bir yol değildir.

Bazı İngiliz edebiyat tarihçileri bu metodu uygulamıştır.

Bir diğer dönem belirlemesi de kralların, padişahların saltanat sürelerine göre yapılmaktadır ki bu da doğrudan doğruya edebiyatın kendi içindeki gelişimini gösteremediğinden geçersiz bir metottur.

Şu durumda en sağlıklı yol, edebiyatın edebiyat olarak gelişmesini incelemek olmalıdır. Buna göre dönem, evrensel bir gelişmenin sadece bir alt bölümüdür. Bir dönemin tarihi sadece bir takım değişen ölçüler sistemine göre yazılabilir. O halde bir dönem başlangıcı ,yayıllışı, çeşitlenmesi, bütünleşmesi ve yok olması tesbit edilebilen edebî normların , ölçülerin ve alışılmış kuralların baskısı altında bulunan bir zaman kesitidir.(104)

103 A.g.e.,s.363

104 A.g.e.,s.367

TANZİMAT'TAN FUAT KÖPRÜLÜ'YE KADAR BAŞLICA EDEBİYAT
TARİHLERİNİN METODİK YAPISI

A-TASNİF SİSTEMLERİ

Edebiyat tarihinin en önemli unsurlarından birisi, onun tasnif sistemidir. Bir milletin tarih içinde akıp gelen edebiyatını ve ürünlerini belli ölçüleri esas alarak dönemlere ayırmak, edebiyat tarihinin bir anlamda omurgasını oluşturmaktadır.

Tanzimat'tan Fuat Köprülü'ye kadar yazılmış başlıca edebiyat tarihlerinin tasnif sistemlerini incelerken öncelikle edebiyat tarihçilerinin Türk edebiyatını nereden başlatıp nerede bitirdiği , gerekçeleriyle birlikte ortaya konmalıdır.

Bundan başka üzerinde durulması gereken bir başka konu da , yazarların tasnif anlayışlarını veren kendi düşüncelerini değerlendirmek ve uygulamadaki sınıflamayı ana hatlarıyla ortaya koymaktır.

Ayrıca edebiyat tarihini bölümlenmede yazarların ne gibi unsur ve ölçüleri esas aldığını tesbit etmek de ihmal edilmemesi gereken bir durumdur.

1. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Abdülhalim Memduh'un kaleme aldığı Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, kendi alanında "Edebiyat Tarihi" adını taşıyan ilk eserdir. Bundan dolayı eseri bütünüyle ilmî ve kapsamlı bir edebiyat tarihi olarak göremiyoruz. O, her şeyden önce eksikleriyle, yanlışlarıyla ve getirdiği yeniliklerle "edebiyat tarihi" türünde atılmış önemli bir adımdır.

Yazar, edebiyat târihini hazırlarken izlediği tasnif metodu konusunda teorik görüşlerine pek fazla yer vermiyor. Bununla birlikte eserinin bölümlenmiş biçimini özetle şöyle açıklamaktadır:

"Edebiyyât-ı Osmâniyyenin tahrîr-i ahvâli, bu eserde üç kısma münkasımdır. Birinci Fasıl bir takım keyfiyyât-ı edebiyemizi , İkinci Sinan Paşa'dan Âkif Paşa'ya ve Üçüncü Âkif Paşa'dan şimdiye kadar olan ahvâli hâkîdir."(1)

Yazarın üç kısma ayırdığını ifade ettiği edebiyat tarihinin bölümleri, ana hatlarıyla şöyledir:

I. Bölüm

Yazar burada "Bazı Mütâlaât" başlığı altında genelde edebiyat, özelde Türk edebiyatıyla ilgili bazı meselelerden söz eder. Ayrıca Osmanlı devletinden önceki Türk diliyle yazılan eserleri tasavvufî oldukları gerek-

1 Abdülhalim Memduh, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Mahmutbey Matbaası, İstanbul 1306, s.7

çesiyle basit görür ve bundan dolayı onları edebî eser olarak görmeyerek hazırladığı edebiyat tarihine almaz:

"Türkçe yani Türk lisânı zuhûr-ı Devlet-i Osmâniyyeden pek çok vakit evvel müsta'mel idi; fakat âsâr-ı edebiyeye bazı ufak tefek müellefât-ı sûfiyyeden ibâret olup başlıca bir eser-i edebî elde edilememiştir.

Zaten bu kitâbın dâire-i ittîlâi oralara kadar şâmil olmayacağından tevsî' oluna oluna bu hâle getirilen lisân-ı Osmânînin bu günkü hâlinden evveline ihâle-i nazar olunmak iktizâ eder; bir dereceye kadar ki lisânın hâl-i hâzırıyla nisbet kabul edemeyecek bir hâle gelindikte daha evvele teveccüh lâzım değildir." (2)

Yazar, bu bölümde ayrıca Türkçenin kaynağı, tarihî uzantıları ve başka dillerle olan etkileşimlerine değinir. Ona göre Türkçenin esâsı, eski Oğuz Han Türkçesiyle Tatarca dan meydana gelmektedir. Ancak bu terkibe zamanla diğer dillerden bir çok kelime girmiştir. Öte yanda Osmanlı devletinin ortaya çıkışı sırasında Osmanlıca'nın yalnızca halk arasında yaygın olduğu ve buna karşılık özellikle resmî işlerde Farsça'nın kullanıldığı vurgulanır. Nihayet Farsça ve Arapça, Türkçe'yi sadece kelimeleriyle değil, edebiyatlarıyla da istîlâ etmeye başlamıştır.

Nazım ve nesirde Türklerin Fars edebiyatını taklit etmeleri kendi dil ve edebiyatımızın arılığını bozmuştur.

Yazar bu konuyu şöyle ifade ediyor:

"Usûl-i Arab ve Acem'in kim tarafından Türkçe ye tatbîk edildiği her hâlde mâlûm olamamıştır.

Hele tarz-ı Acem'in lisân-ı Osmânîye tatbîki bir takım mübâlağât-ı dūrâdûrun safvet-i edebiyemizi ihlâl etmesine sebep olmuştur.

İşte bunca asırlardan beri hâl-i hâzıra güç hâl ile ifrâğ edilebilen edebiyât-ı Osmânîyenin o kadar müzebzeb bir hâle gelmesine sebep bu iktibâstır." (3)

Abdülhalim Memduh, bu bilgi ve değerlendirmelerden sonra Osmanlı edebiyatını ele alır ve nazımımızı Fuzûlî ile başlatır:

"Osmanlı şiiri Fuzûlî ile ibtidâ eder."(4)

Ancak yazar, böyle bir tez ileri sürerken iddiâsını isbâtlar nitelikte ilmî, aklî, mantıkî ve edebî anlamda hiç bir delil getirmemektedir.

Diğer taraftan Osmanlı nesrini de Sinan Paşa ile başlatır:

"Nesirde Sinan Paşa, nazımda Fuzûlî'den evvel gelenler şîve-i Acem'i, taklîd etmeselerdi usûl-i edebiyât-ı Osmânîye bugün kendine mahsûs ve mücerred bir sûrette takarrur etmiş olacaktı." (5)

3 A.g.e.,s.12

4 A.g.e.,s.12

5 A.g.e.,s.13

Böylece yazar, Fuzûlî ve Sinan Paşa'dan önceki edebî şahsiyetleri Acem etkisinde kaldıkları ve Fars edebiyatını taklit ettikleri için edebiyat tarihi kapsamının dışında tutmuştur.

Bu bölümde ayrıca kafiye, vezin, şekil gâibi Divan şiirine ilişkin teknik bilgiler ve küfür-nâme olduğu için edebî eser kabul edilemeyecek olan hicviyeler üzerine düşünceler yer almaktadır.

II. Bölüm

Yazar, 15. yüzyılı başlangıç ve 19. yüzyılı bitiş yılı olarak belirlediği bu dönemde Osmanlı edebiyatını daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirmektedir. Fakat yalnızca Sinan Paşa, Fuzûlî, Nefî, Koçi Bey, Nedim, Nâbi, Ragıp Paşa, Şeyh Galip, Koca Sekbanbaşı ve Mütercim Âsım'a yer vererek koca bir dönemi oldukça dar tutmuştur.

Edebiyat tarihimiz için vazgeçilmez olan bazı sanatçılar alınmamış. Meselâ Bakî ve Şeyhülislâm Yahyâ bunlara iki önemli örnektir.

Bu arada edebî şahsiyetlere yer verme açısından bir dengesizlik görülmektedir. Örneğin Nedim'e yedi sayfa ayrılırken Nâbi'ye yarım sayfa yeterli görülmüş.

Bir diğer eksiklik de sanatçıların sıralanmasından görülebileceği gibi Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye'de nazım-nesir ayrılığına dayalı belli bir tasnif sisteminin bulunmamasıdır.

III.Bölüm

Âkif Paşa ile başlatılan bu edebî döneme "Devr-i Teceddüd" adı verilmektedir.

Bu bölümde; Âkif Paşa, Pertev Paşa, Reşit Paşa, Şinasi, Kemal, Ziya Paşa, Ekrem, Hâmid ve takipçileri (Sezâî , Nâbî-zâde Nâzım, Ali Ferruh, Ali Kemal, Halit Ziya, Menemenli-zâde Tahir) gibi sanatçılara yer ayrılmaktadır.

Edebiyat tarihini üç bölüm olarak tasnif eden Abdülhalim Memduh, sosya-kültürel zevk seviyesiyle belirlenen edebiyat sınıflamasına gitmemiştir. Örneğin genellikle köylülere yönelik halk edebiyatı ve ürünlerine hiç yer vermemektedir.

Eserin ikinci ve Üçüncü bölümünde görüldüğü gibi edebî şahsiyetler, kronolojik bir sıra içinde verilmiş. Alfabetik bir sıraya göre düzenlenen tezkirelerden ayrılan bu yönüyle Abdülhalim Memduh'un Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'si batılı anlamda edebiyat tarihi anlayışına yaklaşmıştır.

2. Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Şehabeddin Süleyman, edebiyatın teşekkülüyle toplum biçimlerinin meydana gelmesi arasında doğru orantılı bir ilişki bulur. Yazar, edebiyatı kendi içindeki gelişimi ve değişimiyle değerlendirmek yerine toplumun sosyal durumlarıyla benzerlik kurarak açıklamaya çalışır. Onun:

"Bir edebiyâtın teşekkülü eşkâl-i cemiyetin teşekkülâtına benzer."(6) cümlesi bir ölçüde bu düşüncüyü verir.

Yazara göre insan toplumlari insanlar gibi kısa bir hayata sahip değildir. Bir toplum biçiminin değişmesiyle o toplumun temeli, esası değişmez. Bir toplumun tarihinde bir çok değişimler bulunabilir. İşte bu sebeple toplum biçimlerinin değişmesi oranında çeşitli edebî dönemler ortaya çıkmaktadır:

"Cemiyât-ı beşeriyye, münferid insanlar gibi kısa mahdûd, fânî bir hayâta mâlik değildir. Bir şekl-i cemiyetin tebeddülüyle esâs-ı cemiyet de tebeddül etmez. Bir milletin tarihi muhtelif teşekkülâtı, muhtelif tebeddülâtı muhtelif eşkâl-i cemiyeti hâvîdir. Maamâfih cemiyetin şeklinin tebeddülâtı nisbetinde muhtelif edvâr-ı edebiyeye her millette vardır. Buna binâendir ki edvâr-ı edebiyeye

6 Şehâbeddin Süleyman, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Sancakyan Matbaası, İstanbul 1328, s.14

nâmıyla her milletin tarihinde muhtelif edebiyat devreleri vardır." (7)

Bu ifadelerden anlaşılabilceği gibi Şehabeddin Süleyman, edebiyat tarihini tasnif sisteminde sosyolojik yaklaşımı benimsemektedir.

Yazarın eserinde uyguladığı edebiyat tarihini tasnif şeması ana çizgileriyle şöyle gösterilebilir:

Giriş: s. 1-24

Birinci Devir: s.24-275. Âşık Paşa'dan Tanzimat'a kadar olan dönem.

İkinci Devir: s. 275-346. Tanzimat dönemi.

Zamân-ı Fetret:s. 346-359. Bu dönem" Fetret-i Edebiyye" adını almakta olup Muallim Naci, İsmail Safâ ve Nâbizâde Nâzım'ı kapsamaktadır.

Üçüncü Devir : s. 359-378. Bu döneme de "Edebiyât-ı Cedîde" adı verilmektedir.

Şehâbeddin Süleyman, kısaca özetlenen bu bölümlemeyi şu ifadeleriyle dile getirmektedir:

"Biz edvâr-ı edebiyeyi on ikinci asr-ı hicrî nihâyetiyle on üçüncü asr-ı hicrî evâilinde husûle gelen teceddüd-i şekl-i cemiyete kadar birinci devir, ondan sonraki devri ikinci devir, Nâcî zamânını zamân-ı Fetret ve edebiyât-ı cedîdeyi de Üçüncü devir telâkkî edeceğiz." (8)

7 A.g.e.,s.15

8 A.g.e.,s.15-16

Yazar, kendi düzenlemesinde "Zamân-ı Fetret"i bir dönem olarak aldığına göre ona, devir numarası vermemesi bu dönemin "Üçüncü Devir" diye adlandırılması gerekirken sonraki döneme bu numaranın verilmesi, bizce çelişkili bir durumdur.

Şehabeddin Süleyman, sistemini ortaya koymasıyla birlikte kendisinden öncekilerin tasnif anlayışını da eleştirmeden edemez. Eski edebiyat uzmanlarının Nedim'le "İkinci Devr"i açmak istemelerini doğru bulmaz. Zira ona göre Nevşehirli İbrahim Paşa zamanı yeniliklerin başlangıcı olarak düşünülürse de bu başlangıçla hemen bir edebî dönem açmak mümkün değildir. Çünkü Nedim, Yeni hayallerle , yeni sözlerle, yeni bir üslûpla şiir söylemişse de esasruh itibariyle maziden ayrılamamış; yalnız eski vücûda yeni bir süs, yeni bir renk ilâve etmiştir.(9)

Yazarın tasnif sistemini gerek teorik olarak gerekse şematik olarak özetledikten sonra şimdi de ayırdığı edebî dönemleri kısaca ortaya koyalım:

Giriş

Bu bölümde "sanat felsefesi", "Türkçe" ve "Türkler" konusunda bazı değerlendirmeler yer alır.

Ayrıca yazar, 16. yüzyıla kadarki Anadolu Türklerinin sosyal ve siyâsî bakımdan derlenme, toparlanma çabası içinde olduklarını vurgulayarak bu dönem edebi-

yatının göz önüne alınmadığını ifade eder.

I.Devir

Şehabeddin Süleyman, burada şiirin doğuşuna ilişkin dîni muhtevâli tarihî olaylardan söz eder.

Dönem, Âşık Paşa ile başlatılır ve Mütercim Âsım'la bitirilir. Bu iki sanatçı arasında kırk şair ile yedi nesir tarzıyla uğraşan sanatçılar yer almaktadır. Ancak Türk edebiyatının çok önemli edebî simalarından bazılarına yer verilmemiştir. Kadı Burhâneddin, Ahmedî, Nevî, Atâî gibi şair ve yazarlar esere alınmamıştır.

Bundan başka dönemin sonuna "Umûmî Bir Nazar" başlığıyla genel bir değerlendirme yazısının konulduğunu görmekteyiz.

II.Devir

Bu bölümde yazar, "I.Devir"e aykırı olarak dönem hakkındaki genel değerlendirmeyi baş tarafa koymuş, diğer taraftan ilk edebî şahsiyet olarak dönemin müjdeleyicisi kabul ettiği Âkif Paşa'yı almıştır. Bunu izleyen diğer nesir yazarları olarak Reşid, Fuad ve Pertev Paşa gibi resmî nesir yazarlarını veriyor. Zira yazara göre bu dönemde ilk değişiklik nesir türünde gözlenmektedir. Dolayısıyla gene "I.Devir" in aksine dönemi nâsirlerle başlatıyor.

"I.Devir"de olduğu gibi bu devirde de çok önemli bazı sanatçılar esere alınmamıştır. Bunlardan AhmedMidhat ve Sâmi Paşa-zâde Sezâî ilk akla gelenlerdendir.

Zamân-ı Fetret

Yazar, "Fetret-i Edebiyye" adını verdiği bu dönemde Muallim Naci, İsmail Safa ve Nabi-zâde Nâzım'ı yüzeysel olarak kısaca değerlendirir.

III.Devir

Bu devir, yazara göre Muallim Naci'nin dil ve edebiyatımızı geriye döndürme hareketine karşı tepki olarak ortaya çıkan Edebiyyât-ı Cedîde dönemidir. Gerçekte bu dönem, Hâmîd devrinin devamıdır ama araya Muallim Naci girmiştir.

Bu devirde de Ali Ekrem, Ahmed Hikmet v e Ahmed Şuayb gibi önemli edebî şahsiyetler inceleme dışı bırakılarak büyük bir eksiklik yaratılmıştır.

Divan Edebiyatı, Yeni edebiyatın belli başlı şahsiyetlerini, Fetret-i Edebiyye ve Edebiyât-ı Cedîde'yi ele alan Şehâbeddin Süleyman Halk edebiyatı, Tekke Edebiyatı gibi diğer zümre edebiyatlarına yer vermemiştir.

3 .Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Ali Ekrem , ders kitabı olarak hazırladığı eserinde Türk edebiyatını bir bütün olarak ele alıp edebî dönem ve türlere göre tasnif etmemiştir. Onda ne teorik ne de uygulamalı, sistematik bir tasnif bulamamaktayız. Çünkü yazar, Türk edebiyatının yalnızca "Devr-i Cedîd" adını verdiği bir dönemini ele alıp inceleyeceğini daha önceki edebî ürünlerimizden de mümkün olabildiği oranda söz edeceğini belirtmektedir:

"Biz bu sene için dâire-i tedkikâtımızı "Devr-i Cedîd"e münhasır tutuyoruz.

Bu sırada şuarâ-yı kadîmemizin bazı âsârından da mümkün olabilirse bahsetmek kâbil idi."(10)

Ayrıca yazar, kitabının baş taraflarında "_Ter-cüme-" klişe başlığıyla Fransız eleştirmenlerinden Taine ve Faget'in gerek edebiyat tarihi gerekse édebiyat eleştirisine ilişkin bazı görüşlerine yer vermektedir.

Ali Ekrem , Doğu tesirindeki Türk edebiyatı olarak değerlendirdiği Divan edebiyatından Şeyh Esad Galip Dede'yi alırken Batı tesirindeki Türk edebiyatından da Âkif Paşa, Reşit Paşa, Fuad Paşa, Cevdet Paşa, Edhem Pertev Paşa, Şinasi, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Namık Kemal, Recâî-zâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmid'i almıştır.

10 Ali Ekrem , Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Cüz.I, İstanbul, H.1328/M.1910(Taş basması)

4. Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Faik Reşat, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye adlı edebiyat tarihinin üç ciltten müteşekkil olduğunu haber verir. Birinci cildi bir "Medhal" ile on ikiye ayırdığı edebî devirlerden bir kısmını, ikinci cildi geri kalan edebî devirleri , üçüncü cildi de manzum ve mensur eserlerden seçilmiş parçaları kapsayacaktır. Ne var ki bu üç ciltten yalnızca birincisi yayınlanmış, ⁽¹¹⁾ diğerlerinden ise her hangi bir ses çıkmamıştır.

Hem kitabın adından hem de yazarın kendi ifadesinden (12) anlaşılacağı üzere eserin kapsamı yalnızca Osmanlı edebiyatı tarihiyle sınırlıdır.

Yazar, Osmanlı edebiyatı tarihini nasıl tasnif ettiğini şöyle dile getiriyor:

"Edebiyyât-ı Osmâniyyenin nazım kısmı on ikidevirden ibarettir ki şöyledir: 1.Âşık Paşa Devri, 2.Şeyhî Devri, 3.Ahmed Paşa Devri, 4.Necâtî Devri,5.Zâtî Devri, 6. Bâkî Devri, 7. Nefî Devri, 8.Nâbî Devri, 9. Nedim Devri,10.Ragıp Paşa Devri, 11. Şeyh Galip Devri, 12. Şinasi Devri.

Birinciden altıncıya kadarki devirler Şi'r-i Osmânînin devr-i tufûliyyetidir. Şeyhî,Ahmedî, Ahmed-i Dâî, Cemâlî, Ahmed Paşa, Nizâmî, Necâtî, kasâid ve mesnevîy-

11 Faik Reşat, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Zerâfet Matbaası, İstanbul, tarihsiz, s.3

12 A.g.e.,s.5

yâтта tamâmen ve gazeliyyâтта kısmen Acem ve yine Acem demek olan Mâverâünnehir şuarâsı mukallidleri olmakla beraber efkâr ve hayâlât-ı şâirânelerini gayet mahdût bir dâire dâhilinden hârice çıkaramadıkları gibi lisânlarını da kabalıktan kurtaramamışlardır." (13)

Yazarın bu sınıflamasından anlaşılacağı gibi eser ilke olarak tanınmış bazı şairlerin adlarını esas alan bir tasnif metoduna sahiptir. Böyle bir tutum, yazarı edebî dönemleri ve edebiyatın tarihini edebî şahsiyetlerle özdeşleşmiş bir biçimde verme yoluna götürmüştür. Genişçe bir yüzeyi ince bir çizgiye indirgemek demek olan bu davranış, bizce ilmi bir anlayış değildir.

Bununla birlikte yazar, edebî dönemlerin adlandırılmasında belirleyici olarak ele aldığı şairleri neye göre, hangi anlayışla ayırdığı konusunda her hangi bir açıklama yapmamaktadır.

Yukarıda verdiğimiz sınıflama şemasının yanında Faik Reşat, Bir başka tasnif anlayışından söz eder. Bu, Ziya Paşa'nın tasnifidir. Öncelikle onun şairleri, tarihî asırlara uygun olarak "evâil", "evâsıt", "evâhir" diye üç döneme ayırdığını ve bu ayırımın bazı edebiyatçılar tarafından dahi kabul olunduğunu ileri sürer ve hemen ardından şu açıklamaları yapma gereği duyar:

"Taksim doğru olabilmek için Âşık Paşa'dan , yahut Şeyhî'den Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye kadar gelen

şuarâyı (evâil), Nefî'den Râgıp Paşa'ya kadar zuhûr edenleri (evâsıt), ondan Şinâsî'ye kadar gelip yine onunla hitâm bulan üdebâyı (evâhir) kısımlarına idhâl etmek ve bir de şiirin zamânımızdaaldığı şekle nazaran buna (müteceddidîn) nâmıyla bir kısım daha ilâvesiyle edvâr-ı mezkûreyi dörde iblâğ eylemek lâzım gelir. Dördüncü kısımda ise başta Kemal Bey olduğu halde Üstâd Ekrem'i ve güldan sahibi Mehmed ve ^{Abdilhak} Hâmid Beylerle Edhem Pertev Paşa'yı Muallim Naci'yi buluruz."(14) diyerek Ziya Paşa'nın tasnifini kendine göre düzeltir. Fakat böyle bir ayrımın şiirimizin ortaya çıkışından bu âna kadar birçok değişiklik ve yeniliklere uğramış olmasından dolayı nazmımızda ve bilhassa edebiyat tarihimizde uygulanmasının uygun olmadığı düşüncesindedir.

Bu bilgiler ışığında yazar, edebiyat tarihimizin "evâil" kısmının birinci cilde bittiğini, Nefî'den Şinâsî'ye kadar olan "evâsıt" bölümünün ikinci cildi teşkil edeceğini ifade eder. (15)

Faik Reşad'a göre "Devr-i Evvel"den "Devr-i Ahîr"e kadar gelip geçen şair ve münşilerin sayısı binlercedir. Fakat içlerinden mukallidler, müteşâirler çıkarılır ve bunlar da bihakkın tasfiye edilecek olursa bini geçmez. Ancak yazar, edebiyat tarihinde edebiyatımıza az çok hizmeti geçmiş iki yüz civarında seçkin sanatçıyı ele

14 A.g.e.,s.45-46

15 A.g.e.,s.400

alacağını vurgular.(16)

Faik Reşat, yukarıda ortaya konulan tasniflerin yanında bir başka tasnifi daha gündeme getirir. Buna göre "Bâki Devri"ne "Osmanlı şiirinin devr-i kemâli"(17) Nefî ve Nâbî devirlerine "Osmanlı şiirinin devr-i ikbâli" (18) Şeyh Galip devrine "Osmanlı şiirinin devr-i zevâli" (19) adını vermektedir.

Görüleceği gibi yazar, genellikle Divan edebiyatı üzerinde durmakta, diğer zümre edebiyatlarına hemen hemen hiç yer vermemektedir.

16 A.g.e.,s.55

17 A.g.e.,s.24

18 A.g.e.,s.24

19 A.g.e.,s.24

5. Tarih-i Edebiyat Dersleri:

Mehmed Hayreddin'in hazırladığı bu edebiyat tarihi her şeyden önce sistemli ve hacimli bir edebiyat tarihi olmayıp ders notlarından meydana gelmiş küçük bir etüd kitabıdır. Bu bakımdan söz konusu eserde teorik ya da pratik anlamda edebiyat tarihi tasnifine ilişkin fazla bir şey bulamıyoruz. Böyle olmakla birlikte "Osmanlı Tarih-i Edebiyatı" başlıklı yazıda yazar, kendine göre bir tasnif yapmış ve edebiyatımızı bazı dönemlere ayırmıştır. Bu dönemleri şöyle sıralayabiliriz:

Birinci Devir:(Fuzûlî ve Bâkî'den sonra yetişen şuarâmız-Nedim zamanı.)

İkinci Devir:(Nedim-Muallim Nâci arası dönem.)

Üçüncü Devir: (Muallim Nâci-Fecr-i Âtî arası dönem.)

Dördüncü Devir: (Yeni Lisân ve sonrası dönemi.)

Bu dönemlerin dışında yazar, Abdülhak Hâmit ve Tefik Fikret'i müstakil birer edebî ekol olarak değerlendirmek gereği üzerinde durmaktadır. Ancak neden böyle yaptığının haklı gerekçelerini doyurucu bir biçimde bulamamaktayız.

Mehmed Hayreddin, sözünü ettiğimiz tasnif anlayışını şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır:

"Birinci devri Fuzûlî ve Bâkî'den sonra yetişen şuarâmızla küşâd edip Nedim zamânında bitiririz. Nedim'le ikinci devrin resm-i küşâdını icrâ ettikten sonra onu da Muallim Nâci ile hitâma erdirip üçüncü devri kü-

şâd eder ve Fecr-i Âtî edebiyatı ile üçüncü devrin de fermân-ı idâmını imzalayıp esâsen çığırından çıkarılmış olan edebiyatımız için Yeni Lisân nâmıyla teşekkül eden meslek-i edebîyi Fuzûlî ile nihâyetlendirmiş olduğumuz ilk devrin ikinci bir safhası olmak üzere kabûle mecbûr oluruz. İşte edebiyâtımızın hakîkî taksimi budur. Yalnız şurasını da kayd-ı ihtiyatla hıfz etmemiz lâzımdır. Abdülhak Hâmit meslek-i edebîsi ile Tefvik Fikret Meslek-i Edebîsi fikir ve his ve hayal nokta-i nazarından lisânımıza pek çok servet bahş eylediklerinden dolayı bu iki meslek-i edebîyi şahsî, husûsî edebiyatlar kısmına dâhil ederek lisânımızda şâyân-ı iftihâr, büyük iki mekteb-i edeb bulunduğunu kabûl etmekle berâber yeni küşâd edilen meslek-i edebîde harekete mecbûr olduğumuzdan dolayı o iki muhterem edîbin eserlerini kütüphanelerimizin em mûtenâ köşelerinde hıfz eder; kalbimizden kopan samîmî ihtirâmlarımızı takdîm etmekle lâzıme-i şük-râniyyeti îfâ etmiş oluruz." (20)

Yazar, edebiyat tarihini tasnif ederken olaya daha çok dil açısından yaklaşmış, tasnifin en fazla belirleyici unsuru ,dilnin kendi içindeki değişim ve gelişimi olmuştur :

"Umûmiyet itibariyle lisânımızın geçirdiği safahâtı ve takip ettiği devreleri tefrîk edeceğiz." (21)

20 Mehmet Hayrettin, Tarih-i Edebiyat Dersleri, Vilâyet Matbaası, Konya 1330(1358), s.6

21 A.g.e., s.5

Dilimizin geçirdiği aşamalar ve izlediği dönemler, Mehmed Hayreddin'e göre üç döneme ayrılıyor. Sırasıyla bu devreler:

1.Ertuğrul Gazi-Şinasi,

2.Şinasi-Muallim Naci,

3.Devr-i Hâzır,

Yazar, böyle bir sınıflamanın edebiyatımızın tarihî gelişimini hakıyla veremeyeceğini kabul etmektedir. Böyle bir eksiklik de "dilimizin saptığı yanlış yolların" meydana getirdiği problemlerden kaynaklanmaktadır.(22)

6. Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı:

Köprülü-zâde Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman'ın birlikte hazırladıkları bu edebiyat tarihi ,yazarların kendi ifadelerine göre iki büyük devreye ayrılmıştır:

Birinci Devre: "Mâye-i Şark ile beslenen, gıdâsını Acem, Arap edebiyâtından ahz eden Âşık Paşa'dan başlayarak, Âkif Paşa-Şinasi devrine gelen devr-i tarihî-i edebî.(23)

İkinci Devre: "Âkif Paşa ile başlayan , mâyesini Garp'tan ahz eden, hâlâ devam eden devr-i edebî-i tarihî..." (24)

Bu büyük ana devreler arasında "teşekküllerine", "teessürlerine", "İnkılâblarına" göre fikir ve inançlar nazariyeler itibariyle birtakım ortak hatlara sahip olduklarından yazarlar, ikinci derecede birtakım devirler daha ayırmak gerektiği düşüncesindedirler.

Buna göre birinci ana devrenin alt devreleri:

1. "Âşık Paşa ile başlayarak Süleyman Dedeleri , Yazıcı oğullarını, Şeyhîleri ahz eden, hissiyât-ı avâm ile Nev Felâtûnî efkârı okşayan, esâsını Celâleddîn-i Rûmî-den ahz eden birinci devir..."(25)

2. "Hamzavîlerle, Ahmedîlerle başlayan Sinan, Ahmed Paşaları, Necâtîleri, Zâtîleri, Fâtihleri sînesinde saklayan devir."(26)

23 Köprülü-zâde Mehmed Fuad-Şehâbeddin Süleyman, Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 1332, s. 39

24 A.g.e.,s.39

25 A.g.e.,s.40

26 A.g.e.,s.40

3. "Bâkîleri, Fuzûlîleri, Hayâlîleri, Rûhîleri, Yahyâ Beyleri, Sabrîleri, Nefîleri , muhtevî devir." (27)

4. "Nâbîleri, Sâbitleri, Nazîmleri yaşatan devir." (28)

5. "Nedimleri, Galipleri, Râgıp Paşaları, Vehbîleri Sürûrîleri, İzzet Mollaları söyleten devir." (29)

Yazarlar, beşe ayırdıkları bu ilk ana devrenin alt devrelerine ayrıca şu adları vermişlerdir:

Birincisine "Devr-i Tasavvuf", ikincisine "Saray Edebiyatı Devri", üçüncüsüne "Devr-i Kemâl", dördüncüsüne "Devr-i Fikrî", beşincisine "Devr-i Şahsiyet ve İnhitât" (30)

İkinci büyük devreyi de kendi içinde dört alt devreye ayırmaktadır:

1. "Âkif Paşa'dan başlayarak Edhem Pertev Paşaları, Reşit, Paşaları, Ziyâ Paşaları, Şinasîleri ihtivâ eden bir "Devr-i Teceddüd ve bî-karârî" (31)

2. "Hâmit, Ekrem, Kemâl ile başlayan bir "Devr-i Takarrur" (32)

3. "Nâci ile zuhûr eden bir Devr-i Fetret" (33)

27 A.g.e.,s.40

28 A.g.e.,s.40

29 A.g.e.,s.40

30 A.g.e.,s.40

31 A.g.e.,s.41

32 A.g.e.,s.41

33 A.g.e.,s.41

4."Edebiyyât-ı Cedîde ile taayyün eden Devr-i Rik-
kat ve Tekemmül" (34)

Böyle bir tasnifin neye göre yapıldığını yazar-
lar, şöyle açıklıyorlar:

"Maamâfîh şu tasnîfât en ziyâde hutût ve esâsât-ı
müşterekeye mâlik olan nikât itibâriyledir. Bu esâslı
büyük hatlardan mâ-adâ derece-i sâlise ve râbiada kalan
diğer birtakım hutût-ı müşterekeyi hâvî birçok mesâlik-i
edebiye bir asırda bulunabilir, lâkin hâiz-i ehemmiyet
olan en ziyâde nazar-firîb, asrın temâyülâtını muhtevî
bulunandır."(35)

Yukarıda sınıflaması verilen Osmanlı edebiyat
tarihinden başka yazarlar, "Türk Edebiyât-ı Kadîmesi"
adını verdikleri bir dönemin de tasnifinden söz etmek-
tedirler. Bu çerçevede Eski Türk Edebiyatı iki devreye
ayrılmaktadır.

I.Birinci Devir

Orhun ve Yenisey kitâbeleri gibi, sonra Turfan'da
elde edilen dua kitapları, kahramanlık hikâyeleri gibi
belli bir kişinin sanat eseri olmaktan ziyâde bir kav-
min ortak ürünü sayılabilecek eserleri kapsar ki bu de-
vir hakkındaki araştırmalar kavmin ruhunu daha ziyâde
göstermekle beraber lisânî ve tarihî bir mahiyeti hâiz-
dir.

34 A.g.e.,s.41

35 A.g.e,s.41-42

2.İkinci Devir

Bu devirdeki eserler,ise malum şahsiyetlerin ferdi ürünleri olmak itibariyle daha fazla bir edebî değere sahip olmasına rağmen Türklerin ruhî özelliklerini göstermek bakımından Birinci Devir eserlerinden daha değersizdir.(36)

Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı'nda tasnifi verilen edebî dönemlerin dışında "Mukaddime" ve " Medhal" başlıklı iki bölüm daha yer almaktadır.

"Mukaddime" bölümünde edebiyat tarihi kavramı etrafında yoğunlaşan bazı düşünce ve tanımlar, edebî eserlerle diğer sanat eserleri arasındaki ilişki, bir edebî eserin tahlîli, vücûda getirdiği tesirler, coğrâfî ve sosyal çevre, ekonomik şartlar, siyâsî hayat, inançlar, ahlâkve güzel sanatlar hakkında bazı değerlendirmeler bulunmaktadır.

"Medhal" bölümünde ise Türkler, dilleri, medeniyetleri, Eski Türk Edebiyatı, Osmanlı Hükûmetinin teşekkülünden önceki Anadolu Türkleri , Selçuklular, medeniyet ve dilleri, Mevlâna, Sultan Veled ve Yunus Emre'den söz edilmektedir.

Yazarlar, Yunus Emre gibi, bazı tasavvufî halk şairlerine yer vermekle birlikte bütün zümre edebiyatlarını ele alıp değerlendirme yoluna gitmemiştir.

7. Tarih-i Edebiyat Dersleri:

İbrahim Necmi, hazırladığı Tarih-i Edebiyat Dersleri, her şeyden evvel bir ders kitabıdır."(37) Böyle olmakla birlikte eser, bazı eksiklerine rağmen belli bir edebiyat tarihi anlayışı doğrultusunda kaleme alınmıştır.

En genel çerçevede kitap, Türk edebiyatının Türkiye'deki cereyânını kapsamı içine almış, fırsat düştükçe de eski Türklerin ve başka yerlerdeki Türklerin edebiyatlarına da yer vermiştir.

Nitekim yazar, edebiyat tarihinin ana tasnifini veren bu noktayı şu ifadelerle dile getirir:

"Türk edebiyatının husûsiyle Türkiye'deki cereyânını tedkîkâta başlıca hedef ittihâz eyledim. Bununla beraber, kadîm Türk edebiyâtının yâdigârlarıyla Türkiye'den başka yerlerde saltanat süren Türklere ait edebiyatların tesirâtından da fırsat düştükçe bahsedilmesi ih-mâl olunmamıştır." (38)

İbrahim Necmi, bir bütün olarak her zaman, her lehçe ve her coğrafyadaki Türk edebiyatını değil, yalnızca XIV. yüzyıldan itibaren başlayan Türkiye'deki edebiyatın tarihini vermeye çalışmıştır. Bu yüzyıldan önceki edebiyat tarihine ise kısaca değinmiştir.

37 İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyat Dersleri, C.I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1338, s.3

38 A.g.e., s.3

Yazarın edebiyat tarihi anlayışına göre her devrin edebiyatına ve o edebiyatın "âmil ve vasıfları"na hakkıyla ulaşabilmek için onları meydana getiren sosyal sebepleri araştırmak zorunluluğu vardır. Bu bakımdan edebiyat tarihi , bir milletin fikir hayatının tarihidir.(39)

Bu bilgilere göre yazar, edebiyat tarihi metodunun ne olduğu konusunda şunları söylüyor:

"Bu vesikaların tenkidinde esâs ittihaz edeceğimiz düstûrlar da, içtimâî^{ve ummî} hayâtın edebiyât üzerindeki tesirleriyle edebî hâdiselerin sebepleri hakkında icrâ edilecek tedkîklerin neticeleridir."(40)

Sosyal hayatın edebiyât üzerindeki etkisini esas alan bir başka bakış açısıyla yazar, yalnızca Osmanlı Türklerinin edebiyat tarihini yazmak amacında olduğunu söyler. Zira ona göre edebiyat tarihi devlet değil, millet fikri etrafında yoğunlaşır. Yazara göre "Osmanlı" kelimesiyle değişik milletleri içine alan imparatorluk kastedilirse , bu imparatorluk dâhilindeki her milletin kendi diliyle kendi millî duygularını ifade eden ayrı bir edebiyat vardır. Buna karşın genel bir "Osmanlı edebiyatı" yoktur. Bundan dolayı yazar, derslerinde yalnızca Osmanlı Türklerinin edebiyat tarihini inceleyeceğini vurgular.(41)

39 A.g.e.,s.5

40 A.g.e.,s.6

41 A.g.e.,s.7

Osmanlı Türklerinin edebiyat tarihinin tasnifinin nasıl yapıldığına gelince; yazar bu konuda en geçerli taksimin "edebiyatımızınbiri "kadîm" ve diğeri "cedîd" olmak üzere esâs ve usûl itibariyle mütehâlif iki devre-i esâsiyyeye tefrîkidir." (42) diyerek eski ve yeni edebiyat diye iki ana döneme ayrılması gerektiğini ileri sürer.

İbrahim Necmi, kendi zamanına kadar yapılan tasniflerin makul ve esaslı olmamalarını haklı bir sebebe dayandırır: Edebiyat tarihimiz henüz ciddî bir şekilde araştırılmamıştır. Monografiler vasıtasıyla her asrın başlıca şahsiyetleri, muhtelif meslekleri ve her devrin edebî özellikleri , eserlerin tahlîli sûretiyle tayin edilmedikçe kesin bir taksim zaten makul olamaz.(43)

Bu sebeplerden dolayı yazar, "zamânî bir silsile takip etmeği tercih eylediğini" söylerken nasıl bir tasnife gittiğini şöyle ifade eder:

Osmanlı devletinin teessüsü(699) yedinci karn-ı hicrînin son senesinde vâki olduğu cihetle sekizinci karn-ı hicrîden itibaren asır asır her devri tedkik etmeyi ve bir asrın bütün tedkîkâtını ihâta mecbûriyyetine mahal bırakmamak üzere lüzûmuna göre nısf karnları da nazar-ı itibara almayı tercih ediyoruz. Yalnız karn ve nısf-ı karn taksîmâtında gerek târih-i siyâsînin

42 A.g.e.,s.13

43 A.g.e.,s.15

durak yerlerini ve gerek edebî şahsiyetlerin başlıca zaman tezâhürlerini mütevâfık bulurdurmak ve ihâtayı tes-hîl etmek maksadıyla bir kaç senelik cüzî farklara iğmâz-ı ayn edeceğiz. Bu nokta-i nazardan vücûda gelen devirler şunlardır:

Şark Mekteb-i Edebîsi veya Edebiyyât-ı Kadîme:

Sekizinci karn-ı hicrî edebiyâtı, 699-805

Dokuzuncu karn-ı hicrî nısf-ı evveli edebiyâtı,
805-855

Dokuzuncu karn-ı hicrî nısf-ı ahîri edebiyâtı,
855-918

Onuncu karn-ı hicrî nısf-ı evveli edebiyâtı,
918-974

Onuncu karn-ı hicrî nısf-ı ahîri edebiyâtı,
974- 1012

Onbirinci karn-ı hicrî nısf-ı evveli edebiyâtı,
1012-1058

Onbirinci karn-ı hicrî nısf-ı ahîri ede-
biyâtı, 1058-1115

Onikinci karn-ı hicrî nısf-ı evveli edebiyâtı,
1115-1168

Onikinci karn-ı hicrî nısf-ı ahîri edebiyâtı,
1168-1203

Onüçüncü karn-ı hicrî nısf-ı evveli edebiyâtı,
1203-1255

Garp Mekteb-i Edebîsi veya Edebiyât-ı Cedîde:
Onüçüncü karn-ı hicrî nısf-ı ahîri edebiyatı,
1255-1293

Onüçüncü ve ondördüncü asırlar arasında edebiyat,
1293-1311

Asr-ı hâzır edebiyâtı, 1311- -----(45)

Görüldüğü gibi yazar, edebiyat tarihini Doğu ve Batı olmak üzere iki mektebe ayırmış ve bu iki mektebin de alt bölümlerinin sosyal ve edebî tekâmülümüzün başlıca durak noktalarını işaret eden zamânî bir ayırmadan ibaret olduğunu ifade etmiştir. (46)

Yukarıda asırlara göre sıralaması yapılan devirlerin işaret ettiği sosyal ve edebî tekâmülümüzün durak noktalarını şöyle sergileyebiliriz:

1. Sekizinci Asr-ı Hicrî Edebiyatı:

Osmanlıların teşekkülünden Yıldırım Sultan Bayezid devri sonuna kadar devam etmekte ve tasavvufî şiirin inkişâfiyle saray şiirinin ilk ortaya çıktığı dönemleri kapsamaktadır.

2. Dokuzuncu Karnın Nısf-ı Evveli:

Ankara vakasından İstanbul fethine kadar uzanarak hikâye ve mesnevî türlerinin de edebiyâtımıza girdiği asırdır.

45 A.g.e.,s.15

46 A.g.e.,s.16

3. Dokuzuncu Asrın İkinci Nısfı:

İstanbul fethinden, yani Fâtih devrinden Yavuz Sultan Semlim'in tahta oturmasına kadar sürerek bir buçuk asırda hazırlanmış olan edebiyâtın ilk inkişâfını göstermektedir.

4. Onuncu Karnın Birinci Nısfı:

Yavuz'dan Kânûnî devri sonuna kadar parlak bir tekâmüle şâhiddir.

5. Onuncu Karnın İkinci Nısfı:

İkinci Selim'den Birinci Ahmed'in tahta çıkışına kadar o tekâmülün istitâlesine şâhiddir.

6. Onbirinci Karnın Birinci Nısfı:

Birinci Ahmed'le mahdumlarının saltanat devresini içine alır. Bu dönem, geçen asırdaki gelişmelere azamî bir genişlik kazandırmıştır.

7. Onbirinci Karnın İkinci Nısfı:

Avcı Sultan Mehmed'le kardeşlerinin ve İkinci Sultan Mustafa'nın hükümetleri devrine tesâdüf eder. Bu dönem edebiyatça ilk esaslı tevakkufu işaret eder.

8. Onikinci Asrın Birinci Yarısı:

Üçüncü Ahmed'den Üçüncü Osman'ın tahta çıkışına kadar sürer. Bu dönemde gösterilen yenilik eğilimiyle edebiyat bir kere daha parlamıştır.

9. Onikinci Asrın İkinci Yarısı:

Üçüncü Selim'in tahta çıkışına kadar uzanır.

10.Onüçüncü Asrın Birinci Yarısı:

Bu dönemde edebiyat, bir iki istisnâ ile düşüş hâlindedir. Sultan Abdülmecid'in tahta çıkışı ve Tanzimât-ı Hayriyye'nin ilanıyla başlayan edebiyât-ı cedîde cereyanları bu düşüşü tamamlamıştır. (47)

8. Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi:

İsmail Habib, zamanına göre oldukça bilimsel bir anlayışla Türk edebiyatını bir bütün olarak görebilmiştir. Ona göre Türk milleti, ayrı ayrı kıtalardalehçeleri yekdiğerinden farklı, gelişimleri birbirinden ayrı , çeşitli edebiyatlar ortaya koymuştur. Bu itibarla Türk milletinin genel bir edebiyatını elde etmek için bu muhtelif edebiyatların hepsini tek tek araştırmak ve onlardan bir bütün çıkarmak gerekir. (48)

Görüldüğü gibi yazar, coğrafi farklılık ve lehçe ayrılığı gibi iki önemli unsura dayalı olarak Türk edebiyatını genel bir tasnife gitmiştir.

Yazarın kültür, medeniyet ve düşüncüyü belirleyici unsur olarak aldığı bir başka tasnifine daha rastlıyoruz:

"Bu muhtelif Türk edebiyatları içinde en ehemmiyetlisi, en çok tekâmüle mazhar olanı ve biz Anadolu Türklerini doğrudan doğruya alâkadar edeni "Garp Türkleri"nin edebiyatıdır ki, bu edebiyât menbaı itibâriyle asıl anavatan olan Asya'nın göbeğinde doğmuş, İran ve Azerbeycan üstünden aşarak Anadolu'da İslâmlaşmış, oradan Garba ulaşarak son asrın kisvesini giymiş bir edebiyâttir. Bu edebiyâтта vâzih hatlarla ayrılmış üç büyük

48 İsmail Habib , Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340, s.8

merhale görüyoruz: Bir : İslâmiyetten evvelki "kavmî Türk Edebiyatı" ikincisi, İslâm tesîri altında yeni bir mahiyet alan "Türk ve İslâm edebiyâtı", üçüncüsü Garp tesiriyle ayrı bir şekle bürünen "Türk Asrî Edebiyatı"dır. Birinci devredeki edebiyâtın esâs damgası "kavmiyyet" ikinci devrede "din", üçüncü devrede "medeniyet"tir.

Türk edebiyâtındaki bu üç devre, Türk milletinin tarihte geçirdiği üç büyük merhaleye tekâbül ediyor."(49)

Yazarın dile getirdiği başka bir tasnif daha vardır ki bunda da sosyo-kültürel zevk seviyesi esas alınmaktadır. "Ümmet edebiyâtı"adını verdiği İslâm tesiri altındaki Türk edebiyâtının bir bütün olarak ele alınması gerektiği düşüncesindedir.

İsmail Habib, bizde genellikle "edebiyât" denilince yalnız yüksek tabakanın "Divan edebiyâtı" anlaşıldığını, bütün tezkirecilerimizin yalnız yüksek tabakaya mensup edebiyât-ı kadîme şairlerinden bahsettiklerini ara sıra halk edebiyâtına mensup şairlere yer verselerde bu onların "şair" telâkki edilişlerinden değil "evliyâ" sıfatıyla kabul edilişlerinden kaynaklandığını vurgular.(50)

Yazar, Türk edebiyâtını bir bütün olarak kabul etmek gerektiğini söylemekle birlikte ona göre Türk milletinin edebiyat tarihini, tarihin malum olduğu devirlerden itibaren yekpâre olarak araştırmaya da imkân

49 A.g.e.,s.8

50 A.g.e.,s.16-17

yoktur; çünkü bu milletin hayatı belirli bir kıtada belirli bir gelişime tabi olarak , muayyen bir hayat geçirmemiştir. (51)

İsmail Habib, genel olarak Türk edebiyatının bütününün tasnifinden teorik olarak söz etmesine rağmen kitabında adından da anlaşılabilceği gibi Türk edebiyatının bir bölümünün tarihini yazmıştır. Böylelikle Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, dört ana bölüme ayrılmıştır.

Kısaca bu bölümler:

I. Medhal (s.7-80)

II. Tanzimat Edebiyatı(s.81-424)

III. Servet-i Fünûn Edebiyâtı (s.426- 594)

IV. Millî Cereyan Edebiyâtı (s.596-690)

Yazar, bu bölümlmeyi şu ifadelerle dile getirir:

"Kitabın Medhalinden buraya kadar dört safhada geldik. Birinci safha "Divan edebiyatı" (52), "Tanzimat edebiyatı...." (53) , "Servet-i Fünûn edebiyatı..."(54) "Millî Cereyân Devri..." (55)

"Medhal" bölümünde özetle şu konular yer almaktadır: Türk edebiyatının kaynağı, Divan ve Halk edebiyatı, Mahallî edebiyat, Tekke edebiyatı, Bektaşî şiiri, Âşık edebiyatı, Divan edebiyatının özellikleri, Hayattaki değişim, eski edebiyatın eksikleri, Fransız edebiyatı, Klâsik çağ, Romantizm.

51 A.g.e.,s.7
52 A.g.e.,s.687
53 A.g.e.,s.687
54 A.g.e.,s.687
55 A.g.e.,s.688

"Tanzimat edebiyatı" da şu alt bölümlere ayrılmıştır:

1. İhzârî Safha

Yazar, bu dönemi Tanzimat edebiyatının hazırlık devresi olarak kabul eder ve şu edebî şahsiyetlere yer verir: Âkif Paşa, Edhem Pertev Paşa, Şinasi, Ziya Paşa.(56)

Yazara göre "İhzârî Safha"daki sanatçıların hiç biriyle yeni edebiyat katî ve kâmil bir takarrur safhası arz edememişti . Onlar yeni edebiyata ait ilk eserlerin ancak lemalarını verebildiler. Örneğin Şinasi, yeniliği ortaya koydu, dili sadeleştirdi, gazeteciliği tesis etti, fakat yalnız bir muharrir kaldı , ne kudretli bir şair, ne etkili bir nâsir olamadı.(57)

2. "Takarrur Safhası"

Bu bölümde Namık Kemal, Recâî-zâde Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid, Sâmi Paşazâde Sezâî yer almaktadır.

3. "Eski Zevkin Devamı"

Yazar, bu bölümde de Leskofçalı Galip, Hersekli Ârif Hikmet, Yenişehirli Avnî ve Muallim Naci 'yi ele almıştır.

Servet-i Fünûn Edebiyatı:

Servet-i Fünûn Devrine Bir Nazar

Fransız Edebiyatı

Üdebâ-yı Cedîd

Servet-i Fünûn Hâricindeki Şahsiyetler

56 A.g.e.,s.88

57 A.g.e.,s.147

Servet-i Fünûna Zeyl: Fecr-i âtî
Servet-i Fünûn Edebiyatının Evsâfı
Bibliyografya
Millî Cereyan Edebiyatı:
Milliyet Cereyanının Tarihçesi
Muâsır Fransız Edebiyatı
Bugünün Edebiyatı
Millî Edebiyatın Manası.

9. Türk Edebiyatı Tarihi:

İsmail Hikmet, edebiyat tarihini hazırlarken nasıl bir tasniften yola çıktığını ana hatlarıyla açıklamaktadır. Buna göre o, Türklerin tarih sahnesine çıkışından içinde bulunduğu zamana kadarki edebiyatlarını ele alacaktır. Ancak edebiyatın tarihini bir açıdan bölümlemek gerekir. Yazar, Türk edebiyatını lehçe , zaman ve mekân farkı ve ayırımı gözetmeden bir bütün olarak sergilemek istemiştir ki bu oldukça ileri bir anlayıştır. O, yalnızca Osmanlı edebiyâtını değil, Çağatay edebiyatını da sadece İslâm tesirindeki edebiyatı değil, İslâm-dan önceki Türk edebiyâtını da incelemek gerektiğine inanarak Türk edebiyatına bir bütün olarak yaklaşmak gereğine inanmıştır:

"Türk Edebiyatı Tarihi, Türklerin zuhûrundan bu güne kadarki edebiyâtlarından bahsedecektir. Bunun içinde bir niçe kısma ayrılması tabiidir. İslâmdan evvelki Türk Edebiyatı-İslâm Tesiri ile Vücûda Gelen Türk Edebiyatı- Uygur Türklerinde ve Çağataylarda Edebiyat- Azerî Türklerinde Edebiyat- Osmanlılarda Edebiyat... Bunların İslâm Tesiriyle başlayan kısımlarında- şöyle bir plân götürülmüştür; evvelâ Halk edebiyatı seciyyesi, husûsiyetlerini, sanat ve zevk noktasından tahlilleriyle gösterilmiştir. Sonra din tesiriyle doğarak saf halkın gönüllerini istilâ eden Tekye edebiyatı ve tasavvuf tesiri (mysticisme) gösterilecek ve Nev-Felâtûnî(Neoplatonique) ve intihâbî(electique) bir felsefe olduğu halde

İslâmî kanaatlerle karışarak bütün İslâm Türklerin edebiyâtlarına derinden derine tesir gösteren tasavvuf hakkında izahat verilecektir. Nihayet kurulan hükûmetlerde sultanların, hanların etrafında canlanan ve tesalluf (Snobisme) ve tasannu'(artifice) gösterecek dili ve edebiyâtı hakîkî gidişinden ayıran ilmi cereyan yani Şark klâsik edebiyâtı tahlil olunacaktır." (58)

Yazar, Türk edebiyatını bir bütün olarak ele alacağını söylemesine rağmen dört ciltlik edebiyat tarihinde yalnızca Keçeci-zâde İzzet Molla'dan Faruk Nâfiz'e kadarki Türk edebiyatını incelemiştir.

İsmail Hikmet, edebiyatımızı bazı dönemlere ayırmakla beraber dönemler üzerinde fazla durmamış genellikle o dönem içinde yer alan sanatçıları sıralamakla yetinmiştir. Bunu yaparken de şair, romancı , tiyatrocü diye türlere göre ayırmamış hepsini karışık olarak vermiştir, Bu arada hemen söylenmesi gereken bir konu da bazı edebî şahsiyetleri olması gerekenden farklı dönemlere koymuştur. Örneğin Leskofçalı Galip, Devr-i Teceddüd içinde değerlendirilmiştir.

Yazar, Türk Edebiyatı Tarihi'nde yalnızca Osmanlı üzerinde durmuş ve buna bağlı olarak da Türk edebiyatını beş döneme ayırmıştır:

58 İsmail Hikmet

,Türk Edebiyatı Tarihi

hi, C.I, Âzer-neşir, Bakü, 1925-1926, s.XIII

1. 1800-1838 Yılları Arası Dönem

Bu dönemde III.Selim ve II.Mahmut devrinin siyâsî, sosyal ve kültürel durumu özetle sergilenecek şu edebî şahsiyetler hakkında bilgi verilmiştir: Keçeci-zâde İzzet Molla, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, Âkif Paşa, Abdurrahman Sami Paşa.

2. 1838-1876 Yılları Arası Dönem

Bu döneme "Devr-i Teceddüd" adı verilmektedir.

Bu bölümde "Yeni padişah Abdülmecid 1838 tarihinde tahta cülûs etmişti,"(59) diye bir giriş yer almakta ve dönemin siyâsî, sosyal, eğitim ve kültürel olayları özetlenmektedir. Ayrıca dönem edebiyatının başlangıcına genel bir bakış da yer almaktadır.

Bu dönem içerisinde değerlendirilen sanatçılar sırasıyla şunlardır: İbrahim Şinasi, Fatin Davud, Kazım Paşa, Leskofçalı Galip, İbrahim Hakkı, Edhem Pertev Paşa, Hersekli Ârif Hikmet, Abdülhamid Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmed Vefik Paşa.

3. 1876-1895 Yılları Arası Dönem

Yazar, bu zaman dilimi arasındaki edebî cereyanları; Naci çığır, Yeni çığır, Mutavassıt çığır ve Müstakiller olarak özetlemektedir.

Dönemin yazar ve şairleri şunlardır:Recâî-zâde Mahmud Ekrem, Abdülhak Hâmid, Sami Paşa-zâde Sezâî,

Sadullah Paşa, Ahmed Midhat, Nâzım Paşa, Yenişehirli Avnî, Muallim Naci, Şeyh Vasfî, Muallim Feyzi, Ali Rûhî, İsmail Safa, Mahmut Sâdık, Nigar Hanım, Ahmed Râsim, Hüseyin Rahmi, Abdullah Cevdet.

4. 1895-1908 Yılları Arası Dönem

Bu dönem, "1324 İnkılâbına Kadar" başlığı altında incelenmiştir. Baş tarafta yer alan değerlendirme yazısında Abdülhamid döneminin siyâsî ve sosyal olayları özetlenir. Basın hayatı, ideolojik fikir ve faaliyetlerden bahsedilir. Bu dönemde yer alan sanatçılar ise şunlardan müteşekkildir: Tefvik Fikret, Rıza Tefvik, Halit Ziya, Cenap Şehabeddin, Süleyman Paşa-zâde Sami, Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf, Ahmed Hikmet, Hüseyin Suad, Hüseyin Sîret, Süleyman Nazif, Faik Ali, Kemal-zâde Ali Ekrem, H.Nâzım, Celâl Sâhir.

5. 1908-Mütareke Yılları Arası Dönem

Bu dönem, "Yirminci Asır, 1324 İnkılâbından Sonra" alt başlığıyla ele alınmıştır.(61)

Dönemin edebî şahsiyetleri şöyle sıralanabilir: Şehabeddin Süleyman, Köprülü-zâde Mehmed Fuad, Yakup Kadri Refik Halit, Falih Rıfkı, Ahmed Hâşim, Emin Bülend, Tahsin Nâhid, Yahya Kemal, Fazıl Ahmed, Ali Canip, Ömer Seyfeddin, İbrahim Alaaddin, Ercümen Ekrem, Hâlide Edip,

60 A.g.e., C.III, s.705

61 A.g.e., C.IV, s.1

İhsan Raif, Mehmed Emin, Ziya Gökalp, Mehmed Âkif, Midhat Cemal, Hamdullah Suphi, Reşad Nuri, Halid Fahri, Yaşar Nezihe, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Faruk Nâfiz.

Tasnifleri bakımından ayrı ayrı değerlendirilmiş bu eserler, "Edebiyat Tarihi" adını taşımakta olup kendilerinden önceki "tezkire" geleneginden bazı farklılıklar göstermektedirler.

Her şeyden önce büyük ölçüde bu eserler, Türk edebiyatını alfabetik değil, kronolojik bir anlayışla düzenleme yoluna gitmişlerdir. Böylelikle edebiyat tarihimizin belirli yer ve zamanlar arasındaki tarihi gelişimi kısmen de olsa sergilenmiştir.

Haklarında bilgi verdiğimiz bu edebiyat tarihlerinin tasnif biçimlerini belirleyen unsurlar, bazılarında tanınmış birtakım şairlerin adları, bazılarında yüzyıllar, bazılarında da dönemlerin politik, sosyal ve kültürel durumlarıdır.

Ayrıca söz konusu bu edebiyat tarihlerinde bütün Türk lehçelerinin edebiyatı ve gene bütün zümre edebiyatlarına yer verilmemektedir. Ancak bazı yazarlar, Osmanlı lehçesi edebî ürünlerinin dışındaki Türk lehçe edebiyatlarına da yer vermek gerektiğini vurgulamışlarsa da bu düşüncelerini uygulamaya aktaramamışlardır.

Bundan başka Türk edebiyatı başlangıcından itibaren ele alınmamakta, genellikle 14. veya 15. yüzyıldan başlatılmaktadır.

B . DÖNEM ANLAYIŞLARI

Tanzimat'tan Fuat Köprülü'ye kadar bizde yazılmış edebiyat tarihlerinin, incelenmesi gereken bir başka yönü de onların edebî dönem anlayışlarıdır. Bir başka deyişle sözünü ettiğimiz edebiyat tarihlerinin, edebî dönemleri neye göre belirledikleri, nasıl adlandırdıkları ve bunları nasıl değerlendirdikleri de ayrıca üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır.

Bunu incelerken öncelikle yazarların, edebî dönemler hakkındaki-varsa eğer- genel değerlendirmeleri üzerinde durulması ve özellikle belirtilmesi gerekmektedir.

Öte yanda edebiyat tarihçilerinin, edebî dönemleri, zamanın kültürel, siyâsî, tarihî, askerî vb. özellikleriyle karşılaştırarak açıklama yoluna gidip gitmediği de gözden uzak tutulmamalıdır.

1. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Edebiyat tarihini, on beşinci asırdan başlatan Abdülhalim Memduh, eserinde yalnızca "Edebiyyât-ı Osmâniyye" diye adlandırdığı bir edebî dönem ve bunun kapsamı içinde "Devr-i Teceddüd" adını verdiği bir alt dönemi konu edinmiştir.

Ancak yazarın, neden böylesine eksik bir dönem belirlemesiyle yetindiğini anlayamıyoruz. Bununla birlikte onun şu ifadelerinde Türk edebiyatını, bu kadar dar bir dönemle sınırladığının gerekçelerini bir ölçüde bulabiliyoruz:

"Edebiyyât-ı Osmâniyyemizin keyfiyyât-ı hakikiyye-i mâziyyesi nisyan dumanları arasında kaybolmuş bulunmasından, bu acz-pârenin dâire-i ittilâi da müellifinin kudret-i edebiyesi kadar mahdûddur." (62)

Bunun dışında yazar, gerek "Edebiyyât-ı Osmâniyye" gerekse "Devr-i Teceddüd" hakkında genel değerlendirmeler yapmamış, dönemlerin siyâsî, sosyal, kültürel ve diğer özelliklerine değinmemiştir. Bu sebeple yazarın edebî dönemlere yaklaşımını ortaya koyan tutumu hakkında kesin bir hüküm veremiyoruz.

62 Abdülhalim Memduh, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Mahmutbey Matbaası, İstanbul 1306, s.6

2. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Şehabeddin Süleyman'da düşünce olarak az çok bir dönem anlayışı olmakla birlikte, belli bir düzene bağlı sistematik bir şekil içinden döneme bakış görülememektedir.

Yazarın dönem anlayışının en belirgin özelliklerinden birisi, edebî dönemin genel durumunun sergilendiği bölümün en başta olması gerekirken son tarafta yer almasıdır. Nitekim I. Bölümün sonunda "Umûmî Bir Nazar" başlığıyla o dönem hakkında derli toplu bir değerlendirme vardır. Burada yer alan en önemli unsur, dönem içinde Türk dilinin özellikleri ve genel durumuna ilişkin görüşlerin ortaya konmasıdır.

Şehabeddin Süleyman, I. Dönem olarak aldığı Osmanlı edebiyatını tedkik edeceğini ve bunun için önce dil-den başlamak gerektiğini söyler ve hemen arkasından "Osmanlı Lisânı" başlıklı bir konuya girer:

(63)

"Osmanlılar tamamiyle tesis-i istiklâl etmeden karşılarında eskiden gelmiş, o zamânın merkez-i ziyâ-yı maârifî, menba-ı sanatı olan İran'ın tarz-ı inşâsını lisân-ı resmîsi ittihâz etmiş, hatta kendi lisânını eski, kaba şeklinden çıkarmak için hâl-i tekâmülde bulunan İran lisânıyla Arap lisânından bir çok kelimeler

63 Şehabeddin Süleyman, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Sancakyan Matbaası, İstanbul 1328, s.7

kabûl etmiş Selçukî Türkleriyle, ba'dehû Türkistan'dan akın akın gelen Türkmen, Türk aşâirini, Anadolu'nun dâire-i İslâmiyete girmiş eski ahâlisini bulmuştu."(64)

Böylelikle yazar, Osmanlı Türkçesinin tarihî şartlarla Farsça dan, dînî ve coğrafi şartlarla Arapça dan etkilendiğini söyler. Bunun yanında "Tecdüdüât ve Nesir" başlıklı yazıda da "Edebiyât-ı kadîme" diye adlandırdığı Osmanlı edebiyatı döneminin dilini eleştirir. Bu eleştiriler bir dönemin edebiyat dilinin sübjektif hükümlerle değerlendirilmesinden öteye pek gitmez:

"Edebiyât-ı kadîme lisânı seci'leriyle, kâfiyele-riyle, bî-manâ sanâyi-i edebiyyesiyle, husûsiyle bütün kelimeleriyle o kadar boğmuş, o kadar en ciddî, en müfîd şeyleri ifâdeden âciz bırakmıştı ki şekl-i cemiyetin tecdüdüyle , Garbın Şarka tenfîz-i itiyâd ve ulûm etmesiyle bu eski zarf-ı müzeyyenî yırtmak, yeni bir şekilde ifâde-i beyân etmek lüzûmu hiss olunmuştur. Hattâ edebiyât-ı kadîmede bile ciddî şeyler yazmak; efkârını kelimelere, hayâllere, sanatlara fedâ etmemek isteyen kimseler biraz bu sanâyi-i edebiyeyi unuttur gibi olmuştur." (65)

Bu yöllü düşüncelerin paralelinde "İkinci Devir" in de dil anlayışını sergilemeye devam etmiştir. İkinci dönem edebiyatçılarının dili kapalılıktan kurtarmak istedikle-

64 A.g.e.,s.8

65 A.g.e.,s.275-276

rini , onu sadeleştirmeye çalıştıklarını ve dille ilgili diğer yeni düşünce ve uygulamaları ortaya koyduklarını anlatır.

Yazar, yer yer bazı edebî dönemlerin fitrî, felsefî ve dînî temellerine de işaret etmektedir. Gene Osmanlı edebiyatından söz ederken bu dönem edebiyatında tasavvufun önemini vurgular:

"Edebiyyât-ı Osmâniyyenin mebâdîsinde tasavvuf ehemmiyet-i mahsûsayı hâiz olduğu için burada biraz da ondan bahsetmek lâzımedendir." (66)

Bütün dönemler için geçerli olmamakla birlikte bazı dönem edebiyatlarının muhtevasının verildiğini görmekteyiz. Ancak bu konu oldukça yüzeyseldir. Örneğin "İkinci Devir" diye adlandırdığı dönem için şu ifadeleri kullanıyor:

"Bir de bu devirde edebiyâтта gâye-i ahlâkî, bir fâide-i ictimâiyye aranılmaya başlanmıştır. Saf sanatla yazılmış olan âsâr hakkında i'tâ edilen re'y ve mütâlâatta bu âsâr güzel olmakla beraber şöyle veya böyle bir maksadı takip etmiş şöyle müfîd bir mevzu üzerinde gezdirilmiş bulunsaydı memleket ve vatan için neler temin etmezdiyolunda cümleler istimâline başlanılmıştır." (67)

Şehabeddin Büleyman, bazı dönemlerde edebiyatımız üzerindeki yabancı etkilerine yer verir ama bu görü-

66 A.g.e.,s.18

67 A.g.e.,s.277

şünü derinleştirmez. "İkinci Devir" adlı dönemde Doğu edebiyatının yanında Batı edebiyatının da etkisinin söz konusu olduğunu vurgular:

"Sanatta fâide ve ahlâk nazariyesi doğrudan doğruya bizde üdebâ ve şuarânın mahsûl-i fikri, mevlûd-ı hissiyatı değildir. Bu garbın bir nüfûzve tesiridir.

Edebiyatımız İkinci Devriyle eski menâbi-i edebiyesine bir de Garp menbainı ilâve etmiş oluyor. Şark mekteb-i edebîsini tamâmiyle terk edemeyerek Garp mekteb-i edebîsinden de istifâdeye şitâb ediyor."(68)

Yazar, edebî dönemleri ele alırken genellikle sübjektif yargılar verir. Böyle bir tutum, ilmî edebiyat tarihçiliğiyle bağdaştırılamayacak bir davranıştır. Örneğin "Fetret-i Edebiyye" adını verdiği dönemi objektif bir bakışla değerlendirmek yerine onu baştan mahkûm edici yanlı ve sübjektif yargılarla sunma gayreti içindedir:

"Nâcî Efendinin makâm-ı riyâsetinde bulunduğu Fetret-i edebiyeye, irticâ-ı edebî bereket versin ki pek az zamân sürmüştür. Denilebilir ki "Nâciyyûn" mesleğinin hükümfermâ olduğu zamânda âsâr-ı mühimme sâha-i edebiyâtı tezyîn edememiştir."(69)

Modern edebiyat tarihçiliği için vazgeçilemeyecek unsurlar olan saydığımız bu özelliklerin yanında Şehâbeddin Süleyman bir edebî dönemin aydınlığa kavuşmasında çok önemli olan devrin sosyal, siyâsî vb. durumunu vermemiştir.

68 A.g.e.,s.278

69 A.g.e.,s.354

3. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Ali Ekrem, çalışmasının yalnızca "Devr-i Cedîd" le sınırlı olduğunu belirtirken(70) genel anlamda edebiyat, daha özelde ise Türk edebiyatının tarihî seyri içindeki oluşumunda etkisi olan bazı unsurları maddeler halinde sıralar. Söz konusu bu unsurlar, aynı zamanda edebî dönemleri de belirleyen belli başlı kriterlerdir.

Öncelikle yazar:

"Edebiyâta hükümfermâ tesiratın zamâna, ahvâle göre mütebeddil olduğunu da böylece anladıktan sonra her tesir-i mahsûsun mâhiyetine gelelim" (71) diyerek bu unsurları ayrı ayrı dağarlendirir. Sırasıyla bunlar:

1. "Tesirât-ı Irkiyye":(İrk Etkeni)

Yazar, bu bölümde ırk ve unsur konularının, bize ancak milletimizin yaratılışⁿⁱ ve özelliklerini anlamak; milletimizi diğer milletlerden ayırda özel durumlarını bilmek için lâzım olduğunu belirtir.(72)

2. "Tesîrât-ı İklîmiyye":(İklim Etkeni)

İklim, her fert ve toplumun hayatında önemli etkiler bırakmaktadır. Bu durumu anlamak için, yalnızca sıcaklık ve soğğun toplumların teşekkül ve gelişmesindeki tesir derecesine bakmak yeterlidir. Örnek olarak

70 Ali Ekrem, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Cüz,I İstanbul,H.1328/M.1910(Taş basması), s.119

71 A.g.e.,s.41

72 A.g.e.,s.41

ilk medeniyetin sıcak ve bütün arazisi kurak olan Mısır'da ortaya çıktığı verilir.(73)

3."Tesirât-ı Muhîtiyye":(Çevre Etkeni)

Yazara göre,bir memlekette günlük hâdiselerin, medenî olayların, beşerî bilgilerin her türü için bir çevre vardır. Ali Ekrem, bize lâzım olan edebî çevreyi de:

Hypolite Taine'in "Felsefe-i Bedâyi'" adlı eserinden öğrenmemiz gerektiğini hatırlatır.(74)

4."Tesîrât-ı Lisâniyye":(Dil Etkeni)

Bu gün "İlm-i Elsine" başlıca bir ilim teşkil etmektedir. Yazar, bu kısımda,dil etkeninin özellikle son dönem edebiyatı üzerindeki etkisini,aramaya çalışacağını vurgular:

"Hele bilhassa "1207" senesinden bu güne kadar lisânımızın geçirdiği safahâtı görmekle berâber edebiyât-ı hâzıra üzerinde lisânın mebd-i teceddüd-i ahîrden bu güne kadar tesirâtını aramağa çalışacağız."(75)

5. "Tesîrât-ı Hâriciyye":(Dış Etken)

Ali Ekrem, bizim edebiyatımızın da bütün kavimlerin edebiyâtı gibi dış etkilere tabi olması insanlığın bütün gelişmelerinde icrâ-yı ahkâm eden tabiî kanunlar gereği olduğunu vurgular.(76)

73 A.g.e.,s.43

74 A.g.e.,s.46

75 A.g.e.,s.59

76 A.g.e.,s.77

6. "Tesîrât-ı Şarkiyeye":(Doğu Etkeni)

Yazar, öncelikle Arapçanın etkisini anmak gerektiğini ifade eder. Bu çerçevede biz, Arapçadan birçok lûgatları almışız. Fakat doğrudan doğruya Arapça dan aldığımız lûgat nâdirdir, çoğu Arapça kelimeleri de Farsça ya geçtikten ve Acem diline göre bir şekil aldıktan sonra kabul etmişiz. Bu kaide en çok şiirde , edebiyatta ve edebiyat alanından konuşma ve yazı alanına geçen lûgatlar hakkında cârîdir.(77)

Doğu etkisinin bir başka unsuru da "tasavvuf"tur. Yazara göre tasavvuf, bizim edebiyatımıza "ulûm ve fûnûn-ı Arabiyye"den ve fakat yine İran'dan gelmiştir.(78)

7. "Tesîrât-ı Garbiyye":(Batı Etkeni)

Batı medeniyetinin gelişmeleri, "felsefe", "ulûm ve fûnûn" gibi önemli kısımları, Osmanlılara yüzde doksan itibariyle Fransa'dan intikal ettiği gibi, Batı edebiyâtı da özellikle Fransa'dan gelmiştir.

Şu halde son dönem edebiyâtımızın ortaya çıkıp gelişmesine sebep olan etkilere "Tesirât-ı Garbiyye" demekten maksadının Fransa edebiyatının diğer Batı kavimleri edebiyatlarıyla karışmasından kaynaklandığını belirtir.
(79)

77 A.g.e.,s.69

78 A.g.e.,s.76

79 A.g.e.,s.119-120

Yukarıda maddeler halinde sıralanan düşüncelerin dışında,yazar, edebî dönemleri ayrı ayrı ele alıp bütün özellikleriyle değerlendirme yoluna gitmemiştir.

4. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Faik Reşad'a göre edebî dönemlerin belirleyici unsurları arasında "Tarz-ı beyân" ve "eşkâl-i nazm" konularındaki yenilik ve değişiklikler bulunmaktadır. Nitekim "Müteceddidîn" nâmındaki "Dördüncü Kısım" devrine ait sanatçılar, bu alanlarda önceki şairlerden farklı bir şeyler ortaya koymuşlardır.(80)

Yazarın edebî dönemleri değerlendirmede, az çok belli bir sistem sahibi olduğunu görüyoruz. Hemen hemen her dönemin başında, o dönem hakkında kısa bilgiler vermekte ve daha sonra sırayla sanatçıları ele almaktadır.

Çoğunlukla, her dönemle ilgili genel değerlendirmelerde, devrin padişâhının âlim ve şairlere olan ilgisi vurgulanmaktadır.

Bu durumun "Dördüncü Devir" de bir örneğini görebiliyoruz:

Bu devirde sâhib-i taht ve tâc-ı Osmâni olan Bayezid-i Sâni pederi gibi münebbi-i fuzalâ, hâmi-i erbâb-ı dâniş ve zekâ , muhyî-i ashâb-ı şîr u inşâ olduğundan eyyâm-ı saltanatı rûz-ı bâzâr-ı ilm ü irfân idi."(81)

"Beşinci Devir"de de Sultan Selîm-i Evvel'in himmet-i âliyyesi sâyesinde dönemin ulemâ, fuzalâ ve üdebâsının çoğaldığını, meziyyet ve iktidar bakımından önce-

80 Faik Reşad, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Zerâfet Matbaası, İstanbul, (tarihsiz), s.46-47

81 A.g.e.,s.186

kilere üstün olduğunu söyler.(82)

Gene aynı şekilde "Altıncı Devir"de şu ifadeleri kullanır:

"Bu devirde pâdişâh-ı zamân, kişver-küşâlıkta, azm ü hâmmette siyâset ve kiyâsette olduğu kadar fazl ve marifette, bilhassa ulemâ ve şuarâyâ iltifat ve rağbette Selîm-i Evvel'e sâni olan Sultan Süleyman olmakla sâye-i inâyetinde ahd-i saltanatı devlet-i Osmâniyyenin devr-i ikbâli olduğu gibi ilim ve edepçe de devr-i kemâlidir." (83)

Faik Reşad'ın edebî dönemleri değerlendirmede başvurduğu yollardan birisi , ele aldığı dönemi öncekilerle karşılaştırmaktır. Böylelikle edebiyat tarihimizin geçirdiği gelişme evrelerini daha iyi görme imkânına sahip oluyoruz. Örneğin "Altıncı Devir"i değerlendirirken ondan önceki edebî dönemlerde inşâ tarzı ve inşâdımızın ilkel bir seviyede olduğu anlam bakımından ise monoton bir biçimde olduğunu ama bu dönemde gerçekten şiir ve edebiyat denilmeye lâayık bir mertebeye ulaştığını belirtir:

"Fi'l-hakîka bundan evvelki edvâr-ı edebiyeye bir nazar-ı ric'î ile bakıldığı halde tarz-ı inşâ ve inşâdımızı ibtidâî bir derecede ve meâl ve müeddâca

82 A.g.e.,s.227

83 A.g.e.,s.268

yeknesak bir s urette g rmekliğimize muk  bil bu devrin y dig r-ı irf nına atf-ı im' n eylediğimiz takd rde gerçekten Şiir ve edeb itl kına l yık bir mertebe-i  liyye ve m kemmele te buluruz." (84)

Faik Reşad'da, edebiyat tarihçiliğinde önemli bir unsur olan dönemin dil özelliklerinin verililiŐini az da olsa görmek m m k nd r. Örneğin Osmanlı edebiyatını iyi anlayabilmek için; "Burada lisânımızın aslı olan Türkçe hakkında da biraz mal m t verelim." der ve bu konuda  zet olarak bir açıklama yapar. (85)

Yazarın değindiği bir başka konu, Türk edebiyatına olan yabancı dil ve edebiyatların etkisidir. Nitekim Osmanlı edebiyatı Arap ve Acem edebiyâtından etkilenmiŐtir. Yazara göre Osmanlılar, müslüman komŐu kavimler, özellikle Arap ve Acemlerle karıŐma ve temas sonucu bu iki medenî kavmin sahip olduğu ilimden aktarma yapmış ve bu sayede edebiyatımız dahi yavaş yavaş geliŐip yenilenmiŐtir. işte bu geliŐmeler hem nazım hem de nesir bakımından birçok edebi devirlerin gelişmesine sebep olmuştur.(86)

Faik Reşat, bir başka yerde gene yabancı edebiyat ve edebiyatçılarla olan etkileŐimlerden söz eder

84 A.g.e.,s.269

85 A.g.e.,s.21

86 A.g.e.,s.15-16

ve ona göre Osmanlı edebiyatı hiç bir zaman,uzun süre Acem edebiyatına tabi olmaktan kurtulamamıştır. Nefî ve Nâbî devirlerinde de Urfî-i Şîrâzî, Feyzî-i Hindî, Sâib-i Tebrîzî , Şevket-i Buharî eş'ârı revac-yâb olarak taklit edildiği gibi Türkçemiz de bir taraftan tekemmül etmektedir. (87)

Bütün bunlarla birlikte Faik Reşat, edebî dönemlerin aydınlanmasında önemli birer unsur olan dönemin siyâsî, sosyal, kültürel ve buna benzer yönleri üzerinde pek fazla durmamış, bunlarla dönem edebiyâtının karşılıklı etkileşimini ortaya koymamıştır.

5. Tarih-i Edebiyat Dersleri:

Mehmed Hayreddin, hazırladığı edebiyat tarihi denemesinde, ad olarak bahsettiği edebî dönemlerin hepsini, müstakil bölümler halinde, ayrıntılı biçimde sergilememiştir. Yalnızca "Yeni Lisan ve Yeni Edebiyat" döneminden başla başına bir bölüm olarak ama oldukça kısa bir hacim ayırarak söz eder. Bu bölümde Yeni Lisânın lehçesinin anlaşıldığı , bunun edebiyatının da oluşmaya başladığı ve Fecr-i Âtî'nin yerini millî bir Türk edebiyatına bıraktığını vurgular ve daha fazla açıklamalarda bulunmaz. Oldukça kısa yazılmış olan bu bölümü aynen alıyoruz:

"Bir ekseriyet-i azîme teşkil eden muterizlerin itirazlarına rağmen yeni lisânın lehçesi anlaşıldı ve hutût-ı esâsiyyesi teşkil etti. Yeni Lisân'ın yeni edebiyatı da teessüs ve teşekkül etmek üzeredir. "Fecr-i Âtî " artık yavaş yavaş sukûtunda devâm ediyor. "Fecr-i Âtî mevkiini millî bir Türk edebiyatına terketmek mecbûriyeti karşısında bulunuyor. " (88)

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılabilirliği gibi yazar, bir edebî döneme oldukça dar bir açıdan yaklaşıyor ve yalnızca dil bakımından önemine yer vermekle yetiniyor.

Bunun dışında zaman zaman bazı edebî dönemlere değinir ve o dönem hakkında kısa açıklamalarda bulunur.

88 Mehmed Hayreddin, Tarih-i Edebiyat Dersleri, Vilâyet Matbaası, Konya 1330 (1358),s.108

Örneğin "Mukaddime"de Fecr-i Âtî'yle ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Fecr-i Âtî meydana geldi. Fecr-i Âtî fikirsiz, ruhsuz değildi. Fakat bize göre Çince dem, Japonca dan, kuş dilinden daha güç, daha suûbetli idi. Biz Türklere o kadar yabancı, ^{kadar} bigâne idi ki her hangi bir Arap veya Acem bu lisân bizimdir dese, hayır sizin değil, bizimdir diyecek bir sadâ-yı itiraz yükselmezdi."(89)

Yazarın bu ifadelerinde de edebî döneme dil açısından yaklaşım söz konusudur ve edebiyat tarihçiliği için böyle bir değerlendirme yeterli değildir.

6. Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı:

Şehabeddin Süleyman ve Köprülü-zâde Mehmed Fuad, edebî dönemlere yaklaşımlarında büyük ölçüde bilimsel bir bakış açısına sahiptirler. Geçek dönem anlayışlarını teorik düzeyde ortaya koyuşlarında gerekse bu düşüncelerin uygulamaya konuluşunda bilinçli bir tavır gözlenmektedir.

Yazarlar, toplumun geçirdiği siyâsî, sosyal gelişim ve değişim dönemlerinin edebiyata yansıdığı görünüşünü ileri sürmektedir:

"Bir milletin sûret-i teessüs ve teşekkülü, devre-i kemâl ve tevakkufu , devre-i inhitâtı edebiyâtında okunur, görülür, el ile temâs edilircesine anlaşılır."(90)

Bununla birlikte edebî dönemlerin belirleyicisi olarak toplum biçiminin değişiminin esas alınması gerektiği ve bunun en sağlıklı yol olduğu fikri ortaya atılmaktadır.(91)

Edebî dönemler bu şekilde ayrılrsa doğru olur mu? Olmaz mı? Gerçekte her asır, her zaman, şahsiyet yani tahassüs, tefekkür, edâ, özetle üslûp bakımından birbirine benzemeyen, şahsî eserleri içine almaktadır; şahsî olmayan eserlerin değerleri olamaz; şahsî olmayan,

90 Köprülü-zâde Mehmed Fuad-Şehâbeddin Süleyman, Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 1332, s.6

91 A.g.e.,s.33

umûmî seviyenin üstüne çıkmayan eserlerin edebiyattan sayılmayacağı görüşündedirler; zira onları zaman er geç siler, atar. Münferit bir şahsiyete sahip olmayıp da sanatkârane bir değere sahip olan eserler ise gayr-i şahsî değil, kavmin şahsiyetâni taşımaktadır: Eski Yunan edebiyatı gibi... (92)

"Binâenaleyh edvâr-ı edebiyeyi inkılâbât ve tekâmülât-ı cemiyete göre tefrik etmek en doğrudur."(93) diyen yazarlar, edebî dönemlerin neden cemiyetin geçirdiği inkılaplara göre belirlendiği konusunu da şöyle açıklıyorlar:

"Cemiyet, yeni bir inkılâba, veya yeni bir teessüs ve teşekküle tâbi olduğu zamân da edebiyâtın yol bulmak için çalıştığı, titrediği, kararsız olduğu görülür... O zamân edebiyat karanlıkta gezen adamlar gibidir. Yolunu bulmak için elleriyle mütemâdiyen birer istinâdgâh ararlar, bulmaya çalışırlar. Cemiyet teessüs ve tekerrür ettiği zamân edebiyât da teessüs ve takarrur eder."(94)

Köprülü-zâde Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman'ın bu konuyu, detaylı bir biçimde ele aldıkları görülmektedir. Nitekim "Bir devr-i Edebî'nin Hududu Nasıl Tayin Edilir"(95) başlıklı yazıda hemen hemen bütünüyle bu

92 A.g.e.,s.33

93 A.g.e.,s.34

94 A.g.e.,s.35

95 A.g.e.,s.31

konu tartışılmaktadır.

Edebî dönemin teşekkülünde etkisi olan unsunlar olarak da; zaman, muhît ve bir önceki dönem olmak üzere üç etken sayılmaktadır.(96)

Edebî dönemlerin ele alınışına gelince; yazarlar dönem değerlendirmelerini genellikle en sonda vermektedirler. Söz konusu değerlendirmeler içinde dönemin sosyal, kültürel ve siyâsî durumları verilmekte, Türk fikir hayatının ve dilinin gelişimi özetlenmektedir.

Örneğin "Devr-i Kemâl"de şu değerlendirmeler yer almaktadır:

"Devr-i Kemâl"e gelince lisân azametli, fikir azametli, debdebeli, tantanalı, gürültülüdür." (97)

Görüldüğü gibi dönem hakkındaki yorumlar, yüzeysel kalmaktadır.

"Saray Edebiyatı Devri"nden de dilin, eskisine oranla daha müttekâmil, fikirler ve hislerin daha ince olduğu söylenmekle yetinilmekte ama bu yargılar bilimsel kavramlar ve bir program çerçevesinde sergilenmemektedir.⁽⁹⁸⁾

Yazarların edebî dönemleri ortaya koymada başvurdukları yollardan birisi, o dönem edebiyatının dayandığı fitrî ve kültürel temelleri özellikle vurgulamaktır.

"Devr-i Tasavvuf"ta bunun açık bir örneğini görmemiz mümkündür. Nitekim "Hükümet-i Osmâniyenin Teşekkülü ve Tasavvufun Tesirâtı, Dînî Şiirler" alt başlığında ; Osman-

96 A.g.e.,s.55

97 A.g.e.,s.40

98 A.g.e.,s.40

linin doğuşu, ortaya çıkışı, Beğliklerden Osmanlının sıyrılışı, Osmanlının temelinin tasavvuf üzerine kurulduğu ve Osmanlının başlangıcında tasavvufî şiirlerin görüldüğü vurgulanır. Bu yazıda devamla:

"Binâenaleyh Osmanlı tarihinin mukaddimesini devr-i tasavvuf açtığı gibi tarih-i edebiyâtını da yine devr-i tasavvuf açıyor." ifadesi yer almaktadır.(99)

Dönemlerin fikrî ve kültürel durumunun yanında siyâsî durumlarından da söz edilmektedir. Gene aynı şekilde "Devr-i Tasavvuf"un siyâsî görünümü, dönemin sonunda ortaya konulmaktadır. Bu genel değerlendirmelere göre "Fetret Dönemi"ne kadar Anadolu'da, Avrupa'nındogusunda ve güneyindeyalnız bir hâkim kalmıştı: Osmanlı pâdişâhı... Türk hükümdârı kendi tebaasından imiş gibi Bizans imparatorunu kullanıyor, istediği zaman imparatorları düşürüp, yeniden tayin ediyordu.

Dış politikada olduğu gibi, iç politikada da idârî ve askerî işlerin mütemadiyen tekâmül ettiği üzerinde durulmaktadır.(100)

Böylelikle edebî dönemin aydınlığa kavuşmasında fikrî, kültürel, tarihî ve siyâsî özellik ve şartların ortaya konulması gereği vurgulanmaktadır.

Hatta bu durum, bazı dönemlerde biraz daha ge-

99 A.g.e.,s.133

100 A.g.e.,s.176-177

nişlemekte, yukarıda sözü edilen unsurlara ek olarak dönemin ilim ve tıp; mimârî ve dil alanlarındaki düzeyi de anılmaktadır.

"Saray Devri"nin sonunda yer alan "Bu Devrin Heyet-i Umûmiyyesine Bir Nazar, İcmâl-i Siyâsî ve İctimâî, Acem Edebiyatının Tesiri, Terakkiyât-ı Fikriyye ve Medeniyye, Terakkiyât-ı Mîmâriyye, Lisânın Tekâmülü" başlıklı bölümlerde dönem edebiyatıyla diğer bilim ve sanat alanları arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Ancak bu ilişki doğrudan değil, dolaylı bir biçimdedir.

Örneğin mimâriden söz ederken:

"Mîmârî de devrin bu hâlet-i kibârânesinden istifâde etmiş, bir çok mebânî-i âliyye vücûda gelmiştir."(101) cümlesiyle dönemin edebiyat ve sanat düzeyinin yüksekliğiyle diğer alanlardaki gelişmişlik arasında paralellik kurulmaya çalışıldığı düşüncesindeyiz.

7.Tarih-i Edebiyat Dersleri:

İbrahim Necmi, tasnif sistemini verirken açıkladığımız şekilde Türk edebiyatını "Şark Mekteb-i Edebîsi" ve "Garp Mekteb-i Edebîsi" adlarıyla iki döneme ayırmaktadır.

Yazar, bu iki ana dönemi en genel çizgileriyle şöyle değerlendiriyor:

1.Şark Mekteb-i Edebîsi:

"Fi'l-hakîka Osmanlı Türklerinde edebiyât daha ilk teessüs günlerinden beri , Fârisî edebiyâtının esâs-larına tâbi olmuş ve ondan sonra mütemâdiyen bu nüfûz kuvvet bularak edebiyâtımızın tekâmülâtı , İrantezâhürât-ı edebiyesiyle muvâzî bir şekilde devam eylemiştir. Geçen karn-ı hicrînin nisfına kadar devâm eden bu temâyül Osmanlı Türklerinin edebiyâtında "Şark Mekteb-i Edebîsi", "Edebiyât-ı kadîme-veya-Atîka" nâmı verilen cesîm devreyi teşkîl eder." (102)

İbrahim Necmi, eski edebiyat dönemini ağırlıklı olarak İran edebiyatının etkisinde gelişmiş ve onun paralelinde varlığını devam ettirmiş bir edebî dönem olarak sunmuştur.

Bu bizim açımızdan oldukça acele ve eksik verilmiş bir hükümdür. Ayrıca koskoca bir edebî dönemi dar

102 İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyat Dersleri,C.I Matbaa-i Âmire, İstanbul 1338, s.13

bir açıdan ve bir tek faktörle-İran edebiyatı etkisi- açıklamaya çalışmak kolay bir iş değildir.

2. "Garp Mekteb-i Edebîsi:"

"Mütevâlî inhitâtın ve medeniyetçe Şarkta vukua gelen azîm inhitâtın neticesi olarak Şark medeniyeti iflâsa mahkûm olduğu zamanlarda , menba-ı medeniyet bulamamak yüzünden, edebiyâtımız da inhitât ve tereddî içinde kalmıştı; bilâhère Garp medeniyetinden istifâde temâyüllerinin zuhûru edebiyâta da tesir ederek bundan yeni bir meyl-i edebî tevellüd eyledi. Esâs ve usûlünü Garp ve husûsiyle Fransız edebiyâtından alan . bu yeni cereyân-ı edebî de "Garp Mekteb-i Edebîsi" veya "Edebîyât-ı Cedîde nâmıyla tefrîk olunabilir.(103)

Yazar, bu alıntılarda da görülebileceği gibi medeniyetin yükselmesi veya düşüşüyle edebiyâtın yükseliş veya düşüşü arasında doğru orantılı bir ilişki bulmaktadır. Bu anlayışa göre, bir medeniyet iyice gerilerse buna paralel olarak edebiyat da geriler. Ayrıca kabul edilen yeni medeniyet de doğrudan edebiyatta etkisini göstermeye başlar. Buradan yola çıkarak Türk edebiyatı Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçişte Fransız edebiyatının etkisiyle Batılı bir hüviyet kazanmıştır. Onun için bu edebî döneme "Garp Mekteb-i Edebîsi" adını vermektedir.

İbrahim Nécmi, edebî dönemlere yaklaşıırken dönem edebiyatını daha çok dış unsurlarla açıklama yoluna gitmektedir. Söz konusu unsurların bazılarını vermek gerekirse bunlar: İnançlar,ahlâk, medeniyet değişimi, eğitim durumu olarak belirlenebilir. Yazara göre bunlar, büyük ölçüde dönem edebiyatına etkisi olan unsurlardır:

"Bir devirdeki umûmî hayât, itikâdât, kabûl edilmiş telâkkî tarzları, âdât ve ahlâk, o devir edebiyâtı üzerinde icrâ-yı tesir eden birer âmiğdir." (104)

Yazar, hayatın ve edbiyatın batıllaşmasını verirken ağırlıklı olarak dönemin medeniyet değişimini sergilemeye çalışır:

"Hayât-ı umûmiyye-i Osmâniyyede zuhûr eden bu inkılâb-ı azîm bir taraftan muhît-i Osmânîde alâim-i inhi-tâtın tebârüzüyle başlayan silsile-i ıslâhâta, diğer taraftan onsekizinci asırda Avrupa'da tecellî eden temâyülât-ı inkılâb-cûyâneye merbûttur. Şark ve Garp'tan gelen bu iki nüfûzun taht-ı tesirinde Osmanlılık beş buçuk asırdan beri merbût bulunduğu Asyâî medeniyet kisvesinden sıyrılarak Avrupalı bir cemiyet-i medeniyye şekline giriyor idi:Hayat, ahlâk ve âdât,efkâr, medeniyet, bu esâsa tevfiğ edilmeğe başlamış idi." (105)

Yazarın sözünü ettiği edebî dönemlerinbir başka

104 A.g.e.,s.6

105 A.g.e.,C.II,s.7

özelliği de eğitim durumudur. Buna göre batıllaşmayla birlikte sürekli mektepler açılmaya başlanmış, Batılı eğitim ve öğretim alabildiğine yaygınlaşmıştı. Diğer taraftan yeni bir basın hayatı başlamış, Matbaa-i Âmire ve resmî Takvîm-i Vekâyi kurulmuş, Resmî Gazete'de Sorbon Dârülfünûnu derslerinin tercümelere yayınlanmaya başlamıştı.(106)

Bütün bu yenilik ve değişikliklerin dönem edebiyâtı üzerinde etki göstermesi elbette kaçınılmaz bir durumdur.

Buraya kadar özetlenen şartlar ve bunlara benzer diğer özellikler yeni bir edebiyat doğurmuştur. Bu edebiyat, o zamana kadar Osmanlı çevresinde hiç olmayan yeni müesseselere, mevzulara ve şiir türlerine kavuşmuştur:

"Yalnız müessesât-ı edebiyeye itibâriyle muhâkeme edecek olursak hakikî bir asr-ı teceddüd demek olan Devr-i Mecîdî ve Azîzî edebiyât için cidden muazzam bir devr-i inkılâb demektir. Bir kerre o zamâna kadar muht-i Osmânîde hiç mevcut olmayan yeni müessesât-ı edebiyeye ve yeni mevzûât ve envâ-ı şi'riyye vücûda geldi."(107)

Görüldüğü gibi yazar, edebî dönemlere oldukça dar bir açıdan yaklaşmıştır.

106 A.g.e.,C.II,s.32

107 A.g.e.,C.II,s.33

8. Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi:

İsmail Habib, bir edebî dönemin belirleyici unsurları olarak şunları ileri sürmektedir:

1. Dilde ve edebiyattaki değişikliğin başlayıp devam etmesi ve özde değişim. Böyle bir değişikliğin fantezi bir heves, özel gayelerle değil, benimsenerek sürdürülmesi.

Buna örnek olarak, Nedim'in Tarih'inin Mütercim Âsım'ın kitaplarının sade bir dille yazılmalarını, Âkif Paşa'dan önce şiirde hecenin kullanılmasını, Âşık tarzında bazı koşmalar ve şarkılar yazılmasını teceddüd edebiyatımızın başlangıcı olarak görülemeyeceğini verir. Çünkü bunlar fantezî bir heves, husûsî emir ve husûsî maksatlarla sade yazılmışlar, esasta "hey'et-i umûmiyyeleri" itibariyle eski edebiyâta mensupturlar. Bir de bu yenilikler kendilerinden sonra devam etmemiştir. (108)

2. Edebiyatın şekil ve muhtevâda birlikte değişim göstermesi. Örnek olarak yazar, "Teceddüd Edebiyatı" mızı verir ve bu dönem edebiyâtını Âkif Paşa ile başlatır:

"Teceddüd edebiyâtımızın ilk şairi Âkif Paşa'dır. Çünkü nesirde ilk sâde, açık, samîmî eseri o yazdı; ve şiirde Dîvân edebiyâtının rûhundan kurtulmuş ilk nümû-

108 İsmail Habib, Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340, s.88

neleri o verdi."(109)

3.Hayat ve medeniyetteki değişim. Bu konuyu yazar, şu ifadeleriyle dile getirmektedir:

"Hayattaki Tebeddül: Saydımız meziyetlerine rağmen edebiyât-ı kadîme sukût etti ve sukût etmesi tabîî idi, çünkü hayât değişmişti. Biz "eski" bir hayâttan, "yeni" bir hayâta giriyorduk. Bu tebeddülü daha hakîkî ve daha ilmi ifâde edelim: Biz bir medeniyet zümresinden yeni bir medeniyet zümresine intikâl ediyorduk.Bu yeni medeniyet eski hayâtı çürütüyor, onun yerine yeni bir hayât ikâme ediyordu."(110)

Edebî dönemlerin sergilenişi konusunda ise yazarın birkaç nokta üzerinde durduğunu görmekteyiz.

Öncelikle Türk dili ve edebiyâtının tarihî gelişimini edebî dönemler çerçevesinde sunarken bunu tarihî , sosyal ve siyâsî olaylarla paralel olarak verilmektedir.

"Türk ve İslâm Edebiyatı"ndan söz edilirken İslâyet devrinde, hemen bütün Türklerin tedrisen İslâmiyeti kabûl ettikten sonra hicretin dördüncü , beşinci asırlarında ,en mühim ve en büyük iki Türkçenin görüldüğü

109 A.g.e.,s.88

110 A.g.e.,s.45

biri Şark Türkçesi diğeri Garp Türkçesi olduğu vurgulanır ve bu lehçeler hakkında detaylı bilgiler verilir.(111)

Ayrıca "Tanzimat Devrine Umûmî Bir Nazar"adlı bölümde "Tanzimat Devrinde İlmî Hayat" adlı bir başlık altında dönemin fen,felsefe, tarih, roman ve tiyatrosu hakkında açıklamalar yapılır.

Gene aynı şekilde Servet-i Fünûn Devri ele alınırken dönemin siyâsî, kültürel, ekonomik ve sosyal durumu na temas edilir.

Yazar, dönemin edebiyatını daha iyi aydınlayabilmek için her türlü yan ve dış şartları vermiştir.Beş sayfalık bir girişten ve dönemin birçok özelliklerini ortaya koyduktan sonra toparlayarak şunları söyler:

"Bir tarafta durgun limanlı, yosun kokan, gürültüsüz, âsûde bir hayat; diğerk tarafta ruhlara vehim salan , insanı ürküten ve sindiren bir hava...Bir tarafta çürüyen bir tarih, çöken bir coğrafya, inilleyen ve çatırdayan bir toprak; diğerk tarafta benliğini kaybetmiş, mutasanni' , bü'l-heves, levanten bir muhî:İşte "Servet-i Fünûn" edebiyatı öyle bir zamânda öyle bir muhîtte öyle ictimâî şerâit içinde başladı!" (112)

İsmail Habib, edebî dönem değerlendirmesinde edebiyat ve dönem arası yakın ilişki ve etkileşime önemle değinir. Eski edebiyattan yenilik edebiyatına geçiş ola-

111 A.g.e.,s.9-10

112 A.g.e.,s.430

yını yorumlarken, eski edebiyatın "yeni hayat"a uymayacağına, zira yeniçeriliği nasıl yeni asker yapmak mümkün değildiyse eski edebiyatı da yeni edebiyat yapmak mümkün değildi görüşüne sahiptir. Çünkü hayatta nasıl eski medeniyet teşkilatı yıkılmış, yerine yeni teşkilat ve müesseseler gelmişse edebiyatta da aynı şey olacaktı. (113)

Böylelikle yazar, edebiyatın gelişimiyle hayatın değişimi ve gelişimi arasında doğrudan bir paralellik kurmaktadır.

İsmail Habib'in önemle ele aldığı bir başka konu da yabancı dil ve edebiyatlarla Türk dili ve edebiyatı arasında karşılaştırmalar yapmaktır.

Örneğin, "bizim İslâmîyet'ten evvelki devirde lisânı, zevki yekdiğerinden ayrı iki edebiyât yoktu. Biz İslâmîyet devrine girip de "ümme" edebiyâtı husûle gelince, edebiyâtımızda ikilik neden vücûda geldi?"(114) derken bizimle aynı aşamadan geçen İran edebiyâtından söz eder ve onda böyle bir durum görülmediğini mukâyeselerle ortaya koymaya çalışır:

"...Acemler bize, yahut biz de Acemlere benziyoruz, yani her iki millet de İslâm câmiasına girdiğinden yeni ve dîni bir medeniyetle ümmet edebiyâtı manzarası aldıktan sonra, eski kavmâ edebiyatlarından büsbütün

113 A.g.e.,s.59

114 A.g.e.,s.27

ayrı yeni bir edebiyat sahibi oluyorlar. Lakin buraya kadar aynıyet gösteren iki millette bundan sonra büyük bir fark görüyoruz: Bizim ümmet devrimizde iki edebiyât hâsıl olduğu halde, Acemlerde böyle ikilik husûle gelmiyor. Orada yüksek tabaka edebiyâtı, halk edebiyatı diye iki nevi edebiyât yoktur." (115)

Yazar, Türk edebiyatını yabancı edebiyatlarla karşılaştırırken aynı zamanda Türk edebiyatının kendi içindeki dönemlerarası mukayeseye de yer vermektedir. Buna örnek olarak da Teceddüd edebiyatıyla Eski edebiyâtın karşılaştırılmasını verebiliriz.(116)

İsmail Habib'in edebî dönemlere yaklaşımında gördüğümüz önemli bir nokta ise bizim edebiyatımıza olan yabancı etkisidir.

Nitekim "Türk Asrî Edebiyatı"nı açıklarken bizim teceddüd edebiyatımızın Garp tesiriyle başladığını vurgular. Türk edebiyatının "kavmî devir"den, ümmet edebiyâtından sonra medeniyet devri edebiyatına "Garp" tesiriyle girdiğini söyler. Yazısına devamla yazar, Batıyla Fransızlar vasıtasıyla temasa geçtiğimizi ifade eder:

"Garp ile temâsımıza en çok vâsıta olan Fransız lisânıydı. Edebiyâtındaki müceddidlerimiz, yani Tanzimat devrinin şâirleri ve edipleri de hep Fransızca öğrenmişler, hep Fransız edebiyâtından müteessir olmuşlardı."(117)

115 A.g.e.,s.27

116 A.g.e.,s.212

117 A.g.e.,s.70

İsmail Habib, bizim edebiyatımızdaki yabancı tesirini daha iyi anlayabilmek için, o dönem yabancı edebiyatı hakkında gerekli bilgileri verir. Örneğin "Servet-i Fünûn Edebiyatı" bölümünde Fransız edebiyatından bahseder.

Yazar, hemen her edebî dönemi verirken o dönemin dil ve edebiyat anlayışını ve özelliklerini bazan toplu bazan maddeler halinde ortaya koymaktadır.

Bütün bunlarla birlikte gözden kaçmayan bazı eksiklikler de bulunmaktadır. Örneğin, edebî dönemlerin başlayış ve bitiş tarihleri belirtilmemiş. Bundan başka yazar, dönemin başında verilmesi gereken bilgi ve değerlendirmeleri en sonda vermektedir.

9. Türk Edebiyatı Tarihi:

İsmail Hikmet , edebî dönemleri gerek belirlerken gerekse değerlendirirken ölçü olarak edebiyatın kendi içindeki değişim ve gelişimleri yerine daha çok edebiyat dışı sosyal ve siyâsî durumları esas almıştır. Bir başka deyişle toplumun bir taraftan tarihî süreç içinde, bir yandan da eş zaman dilimi içindeki fikrî, relsefî , sosyal ve siyâsî karakter farklılaşmasının edebiyâta yansıyışını göz önüne alır.

"1324 İnkılâbından Sonra" ki "Yirminci Asır" dönemini değerlendirirken sözünü ettiğimiz bu anlayışı ortaya koymaktadır.

Bu dönem içerisinde İkinci Abdülhamit dönemi ve sonrasının siyâsî, kültürel, sosyal ve fikrî açıdan farklılaşmayla ortaya çıkan tabakalaşmayı şöyle vurgular:

"Her halde İstanbul muhâtinde fikirleri ayrı-ayrı yollara sürükleyen ayrı-ayrı cereyânlar vardır. Bunları kuvvet aldıkları terbiye menbalarına göre başlıca üç cereyanda toplamak mümkündür.

1.Asrî terbiyeden kuvvet alan , Asrî Cereyan

2.Millî terbiyeden kuvvet alan , Millî Cereyan

3.Dînî terbiyeden kuvvet alan, Dînî Cereyan"(118)

Yazar, devamla bu akımlar hakkında açıklayıcı bil-

118 İsmail Hikmet, Türk Edebiyatı Tarihi, C.IV, Âzer-neşir, Bakü, 1925-1926, s.4

giler verir. Tabii bu arada sözü edilen cereyanlarla edebiyat arasında sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde doğrudan ya da dolaylı olarak ilgi kurulmaya çalışılır.

İsmail Hikmet, bu üç cereyanı ayrı ayrı şu şekilde değerlendirmektedir:

1.Asrî Cereyan

Bu akım, Edebiyât-ı Cedîde, Servet-i Fünûn , ve Fecr-i Âtî üzerinde etkili olmuştur:

"Bittabi bu cereyânın bütün ictimâî hâdise ve müesseselerde olduğu gibi edebiyâta da akisleri görülmüyordu. "Servet-i Fünûn'da Garp tesiriyle başlayan edebiyât devam ediyor"1325" senesinde o edebî mektebe yeni bir vâris olarak "Fecr-i Âtî" teşkil olunuyordu. Servet-i Fünûn'u idâre edenler "Edebiyât-ı Cedîde"çilerle "Fecr-i Âtî"çilerden ibâretti." (119)

2.Millî Cereyan

Bu cereyânın yansımasını da "Yeni Lisân" hareketinde buluyoruz:

"Selânikte neşredilmeğe başlayan "Genç Kalemler" "Yeni Lisân" iddiâsıyla ortaya atıldı. Münakaşalar, münazaralar başladı, Asrî Cereyanla Millî Cereyan çarpışmağa başlamıştı."(120)

3.Dînî Cereyan

Bu akım, Mehmet Âkif'le ifadesini bulmuştur:

119 A.g.e.,s.5

120 A.g.e.,s.7

"Dîni Cereyan hisler, fikirler üzerinde bir hâkimiyet (autorite) kurmak istiyordu. Tesirini ilim ve edebiyât üzerinde de göstermek istiyordu. Bir zamanlar Dârülfünûn edebiyat muallimi olan Mehmet Âkif'i mecmûaya muharrir olarak getirdi." (121)

İsmail Hikmet, edebî dönemlere yaklaşımında öncelikle dönemin siyâsî, askerî, iktisâdî, sosyal ve buna benzer diğer özelliklerini , bu arada genel durumunu özetlemeye özen göstermektedir. Bu da onun edebiyâtın tarihini milletin sosyal ve siyâsî tarihinin içinde göstermek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Yazar, "Mütâreke'den Sonra Edebiyat" adını verdiği dönemin edebiyatını, bu doğrultuda sergilemeye çalışır. Örneğin dönemin askerî ve ekonomik durumunu , savaş sonrası ülkenin sefil vaziyetini tasvir ederek verir.(122)

Bunun yanında Mütareke'de okulların İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilip kapanmasını bundan dolayı eğitim ve bilimin durduğunu belirtir.(123)

Ayrıca yazar, Asrîlik, Dincilik ve Türkçülük diye adlandırdığı akımlardan söz ederek ülkenin ikrî ve siyâsî durumuna da değinir.(124)

121 A.g.e.,s.9-10

122 A.g.e.,s.364

123 A.g.e.,s.368

124 A.g.e.,s.368-369

Yazar, verilen bu tarihî şartlar altında doğan edebiyatı da kısaca şöyle değerlendirir:

"O zamâna kadar yolsuz, rehbersiz, ışıksız ve bil-hassa mefkûresiz (ideal) kalan edebiyât şimdi kendine bir çığır çizmeğe bir nur, bir yol , bir mefkûre aramağa çalışıyordu. Şahsî birtakım mizah ve hicivlerden ibaret olan mizah gazeteleri gâyelerini değiştiriyor, edebî makâleler daha ziyade ictimâî yaraları göstermeğe çekilen zindân azaplarını sayıp dökmeğe Anadolu'yu o kurtarıcı, o yaşatıcı kuvveti takdîr etmeğe başlıyordu."(125)

Ortaya konulan örneklerden de görülebileceği gibi İsmail Hikmet, edebî dönemleri değerlendirmede, edebiyat dışı unsurları az çok sergilerken doğrudan doğruya dil ve edebiyatın genel özelliklerini döneme bağlayarak, bilimsel bir bakış açısı çerçevesinde ve bir metot dahilinde verememekte, parçalar halindeki şahsî değerlendirmelerini ortaya koymakla yetinmektedir.

Edebî dönemler bakımından incelediğimiz bu dokuz edebiyat tarihinde, edebî dönemler hakkındaki genel değerlendirmeler, bazılarında ilgili bölümün baş tarafında yer alırken bir kısmında da son tarafta bulunmaktadır.

Şehabeddin Süleyman, Faik Reşat, Mehmed Hayreddin İsmail Habib gibi edebiyat tarihçileri edebî dönemlerin dil özelliklerini sergilemeye çalışmışlardır. Bunlardan

Özellikle Mehmed Hayreddin, edebiyat tarihini, dilin tarihî gelişimi olarak algılamıştır.

Şehabeddin Süleyman, Faik Reşat gibi birtakım yazarlar da edebî dönemler üzerindeki yabancı dil ve edebiyatların etkilerine değinmişlerdir.

Bu arada hemen şunu belirtelim ki yazarların çoğu edebî dönemleri önceki dönemlerle karşılaştırmış, dönemlerin siyâsî, sosyal, kültürel ve benzeri özelliklerini ve dönemi belirleyen belli başlı unsurları sergilemişlerdir.

C. EDEBÎ TÜRLERE YAKLAŞIMLARI

Edebiyat tarihlerinin metodik yapısını oluşturan bir başka unsur da onların edebî türlere yaklaşımlarıdır. En geniş çerçevede Türk edebiyatının tarih içindeki gelişim ve değişimini sergilemek, bir anlamda edebî türleri ortaya koymakla mümkündür. Bundan dolayı Tanzimat edebiyatından Fuat Köprülü'ye kadar kaleme alınmış edebiyat tarihlerinin türleri ele alış biçimleri üzerinde durmak gerekmektedir.

Bu yapılırken yazarların edebî türler konusunda ileri sürdükleri teorik görüşleri ele almak ve bununla birlikte uygulamada edebî türlerin esas alınıp alınmadığını **incelemek, göz önünde tutulması gereken bir konudur.**

1. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmaniyye:

Abdülhalim Memduh, belli bir dönemi edebî türlere göre tasnif ederek sergileme yoluna gitmemiştir. Ancak onda, düşünce olarak tür ayrımının olmasına rağmen uygulamada bunun genişve sistemli olarak yaksımına rastlayamıyoruz.

Yazara göre, "Söz; nesir ve nazım" olmak üzere ikiye ayrılır:

"Söz ale'l-ıtlak nazım ile nesir gibi iki bedreka-i efkâra inkısâm ediyor; bu mehâsin-i insâniyye ise gûyâ o mâlikâne-i nutkun birer gevher ü zenni mesâbesindedir ki, biri libâs-ı âhenk ile tezeyyün eder, edâ-ı letâfetle hırâmân olur; diğeri reng-i ulviyyetle televvün eder, âheng-i tabiatla nümâyân olur." (126)

Böyle bir tür anlayışı, tanım ve düşünce düzeyinde kalmış olup uygulamaya konulmamıştır.

Ancak "müessis-i edeb olmak imtiyâzı nesren Sinan Paşa'ya ait ise nazmen de Fuzûlî'ye ait olabilir." (127) sözüyle Osmanlı edebiyatının nazım ve nesir türlerinin kendine göre ilk temsilcilerini verir.

126 Abdülhalim Memduh, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Mahmutbey Matbaası, İstanbul 1306, s.4,5.

127 a.g.e., s.27

Bu arada müstakil bir bölüm açmamakla beraber yazar, bir başka yerde "eleştiri" türüne değinir. Bu türün bizde ortaya çıkışını anlatarak temsilcilerinden söz eder:

"Edebiyyât üzerine bast-ı itiraz etmek usûlü bizde ilk evvel Tasvîr-i Efkâr gazetesinde görülmüştür. (1285) Binâenaleyh usûl-i tenkîdin veya daha doğrusu fikr-i tenkîdin dâhi vâzı Şinasi Efendi ile Kemal'dir." (128)

A.Memduh, Râgıp Paşa ile ilgili bölümde bir ara kısa da olsa Osmanlı şiiri ile bir edebî cereyân olan realizmi karşılaştırma yoluna gider:

"Edebiyyât-ı Osmaniyyenin şiir kısmında bile "Realizm" usûlü cârî olmadığından evvel be evvel âheng-i kelâma hasr-ı nazar etmek bizce tabiidir." (129)

Abdülhalim Memduh'un edebî türlere bakışı onları ele alıp değerlendirişi konusunda daha fazla bilgiye rastlamadık. Bu tespitlerden çıkarılacağı gibi onda türler konusunda ilmî edebiyat tarihi anlayışı henüz pek fazla yoktur.

128 a.g.e.,s.96.

129 a.g.e.,s.51.

2. Tarih-i Edebiyyat-ı Osmaniyye:

Şehabeddin Süleyman'ın Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye ye'sinde edebî türlere göre tasnif sistemi bulunmamaktadır. Bu konuda kitabın başından sonuna kadar bilinçli bir düzenlemeye bağlılık anlayışı göremiyoruz. Eserde şair ve nâsirlar karışık olarak düzenlenmiştir. Örneğin birinci edebî dönemi şiir türüyle -tabiatıyla şairlerle- başlattığı halde ikinci edebî dönemi de nesir türüyle başlatmaktadır. Dolayısıyla eser, metodik ve bilimsel olmayan yaklaşımlarla kaleme alınmıştır.

Bunun yanında, şiir türünün kaynağı konusunda tarihte geçmiş dinî ve efsanevî olayları çıkış noktası olarak yaklaşıyor olması ileri bir aşamadır.

Şiirin ilk önce Hz. Âdemle başladığını, Hâbil-Kâbil arasında cereyân eden bazı olayların şiirin ortaya çıkışında bir etken olduğunu ve ayrıca yedinci kat gökte bulunan ve sürekli Allah'ı medh ü senâ eden meleklerin de şiirin doğuşunda önemli katkıları olduğunu iddia etmektedir:

"Şiir ve şâir, aksâmı. -Şiirin mebd ve menşei hakkında iki nazariye mevcuttur.

Biri şudur:

"Kütüb-i tevârihte mestûr ve elsine-i erbâb-ı esmârda mezkûrdur ki Hz. Âdem benî ve ebu'l-beşer-i safiyy ki mescûd-ı melâike-i mukarrebîn mehbit-i lugât-ı evvelîn ve âhirîndir, şi'r-i evvel ondan sâdır oldu o zamândan bu âna gelinceye denilip tezâyüd buldu. Ol zamân ki, Kâbil, Hâbil'i

katletti. Onu görüp Âdem-i safinin sîneden sükûn ve karârı gitti. Nice rüzgâr vâlih ü zâr olup mersiye tarzında bir kaç beyiti okudu."

Tezkire-i Latifî,s.8" (130)

İkincisi de kelâm-ı mevzûnun, Hak celle ve alâya mevzûn ve manzûm tesbîh ve takdîs ile müştâgil yedinci felekte bir melekten sâdır olmuş olmasıdır.

O zaman edebiyatın ne sûretle teşekkül ettiği hakkında uzun uzadıya icrâ-yı tedkîkât etmek gayr-i mümkün olduğu için ancak bu gibi "metafizik" kabilinden bir takım rivâyetlerle mebd' ve menşei tayîn edilmiş, hakikatı Cenâb-ı Bârî Teâlâ Hazretlerinin ilm-i lâ-yetenâhîsine bırakılmıştır." (131)

Yazarın, şiirin doğuşu konusunda esâs aldığı bu olaylar, onun dediği gibi metafizik değil dinî muhtevalı tarihî olaylar olmalıdır.

Ş. Süleyman yazısına devamla, şiirin yazılış sebebini açıklar. Buna göre bir bölük şair,şiirden bir fayda, bir amaç arıyor, Bir kısmı da okuyucuda ya da dinleyicide aşkı doğuracak kalbî titreşimler ve ruhî duygulanmalar meydana getirmek için şiir yazmaktadır. Bu grup, ^{çeşitlikle} maksat ve gâyesini tasavvufta göstermiştir.

130 Şehabeddin Süleyman,Tarih-i Edebiyyat-ı Osmaniyye, Sancakyan Matbaası,İstanbul 1328,s.24,25.

131. a.g.e.,s.24,25.

Bazı şairler de büyüklerin kibir ve gururunu okşamak, onlara yakın olmak amacıyla şiir yazmışlardır.

Görüleceği gibi yazar, şiir türünün bir edebî tür olarak doğuşu, ilk ortaya çıkışı, yazılış sebepleri gibi değişik yönlerine değinmiştir.

Ama bununla birlikte edebî türlerin tarihî bir seyir içinde edebî dönemler çerçevesindeki gelişim ve değişimleri ya hiç verilmemektedir ya da kısaca geçiştirilmektedir. Meselâ: "İkinci devir" adlı dönemin şiir ve nesrindeki yeniliklere şöylece değinmekle yetinir:

"Fakat bu asırda husûle gelen teceddüdât hemen hemen nesirdedir denilebilir. Hudûd-ı şiiri bu teceddüd pek az tecâvüz edebilmiştir." (132)

Ya da bir edebî türün kendi içindeki gelişimine kısaca yer verir. Gene "İkinci devir" in nesri konusunda şunları söylemektedir:

"Nesir fi'l-hakika eski hâlinde şekl-i muşâşâından uzaklaşmıştır. Daha sade, daha müfîd bir şekle girmiştir. Mâmâfîh şiir hemen eski libâsını, eski tarzını muhâfaza etmiş tir. Yalnız biraz lisân itibâriyle sâdeliğe doğru ilerlemiştir." (133)

Yazarın tür anlayışını veren bir başka özelliği de bazı edebî dönemlerin edebî türlerinin temsilcilerinden söz etmesi. Örneğin son devir olan Edebiyat-ı Cedide'nin şiir ve nesir türlerinin temsilcilerini şöyle verir:

132 a.g.e.,s.277.

133 a.g.e.,s.277.

"Bu mektebin nesir kısmının riyâsetinde Uşşâkî-zâde Halid Ziya Bey bulunmaktadır." (134)

"Şiir kısmının riyâsetinde Tefvik ^{Fikret} Bulunuyordu"(135)

Konuyla ilgili açıklamalarını biraz detaylı olarak şu yolda dile getirir:

"Şiir Tefvik Fikret'in, Cenab'ın yed-i sehâri altında daha ziyâde bir vüsat ve refah peydâ etmiş, nesri Halid Ziya daha ziyâde süslemiş daha ziyâde zenginleştirmişti. Mevzûların intihâbı, bunların tarz-ı tasvîr ve ifâdesi, hissiyâtın ihsâs ve tebliği, hayâller, terkîbler, kelimeler, hülâsa bütün eşkâl-i edebiye yeniden tevellüd etmiş kadar yeni ve başka olmaya başlamıştı"(136)

Ş. Süleyman, edebî türleri müstakil bölümler halinde, ayrı ayrı genel görünümüleriyle vermektен ziyâde yeri geldikçe değişik yerlerde söz konusu etmektedir. Örneğin Fuzûlî'den söz ederken hikâye türünden özetle bahseder; ama bu açıklamaları onun Leylâ ve Mecnûn'unu daha iyi aydınlatabilmek için yapar.

134 a.g.e.,s.359.

135 a.g.e.,s.361.

3. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmaniyye:

Ali Ekrem, edebiyat tarihini genelde edebî türle-
re göre hazırlama yoluna gitmediği gibi, anlayış olarak
da böyle bir düşünceye sahip değildir. Bununla birlikte
zaman zaman bazı edebî türlerle ilgili olarak gerek te-
orik görüşlere, gerekse bazı sanatçıların eserlerini
türlere göre ayırma uygulamasına rastlanılmaktadır.

Yazar, şiir ve nesir türlerinin edebî değer-
lerini şu sözleriyle ortaya koymaktadır:

"Fakat şurası unutulmamalıdır ki bir nazımda ya-
hud bir nesirde kıymet-i şi'riyye ve edebiyeye hayâlât
ve hissiyâtın derecâtıyla mütenâsibtir. Şekil ve nev'
ve tarz-ı beyân ise zamâna, efkâr-ı medeniyyenin terak-
kiyâtına vâkıa şi'r-i hâlis de terakkiyât-ı fikriyye ile
mütenâsiben teâlî eder. Bu asrın hayâlât ve hissiyâtını
meselâ bir asır evvelki âsâr-ı edebiyede ararsak bula-
mayız." (137)

Böylece Ali Ekrem, nazım veya nesrin edebî değe-
rinin hayal ve duyguların dereceleriyle uyum içerisinde
olduğunu söylerken hâlis şiirin de fikrî gelişmeyle doğ-
ru orantılı olarak gelişebileceği görüşünü ileri sürer.

A. Ekrem'in gerek nazım, gerekse nesre ilişkin
düşünceleri müstakil bölümler halinde değil, değişik
bölümlerde yeri geldikçe değinilen fikirlerdir. Nite-
kim Abdülhak Hamit'le ilgili bölümde şiirden maksadın

137 Ali Ekrem, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmaniyye, Cüz-I.
(Taş basması), İstanbul H.1328/M.1910, s.370,371.

ne olduğu yolundaki düşüncelerini sergiler. (138)

Yazarın edebî türler konusundaki bir başka tutumu da bazı sanatçıların eserlerini türlere göre ayırıp değerlendirme yolunu tercih etmesidir. Örneğin Abdülhak Hâmit'le ilgili bölümde,

"Şu hâlde âs-âr-ı mevcûdesinin nesir kısmı tedkîk olununca hâsıl olan netice Hâmid'in bir "fâcia-nüvis" olmasından ibâret kalıyor." (139)

diyerek sanatçının bir bütün olarak ele aldığı nesrini toparlama yoluna gider. Gene aynı şekilde;

"Abdülhak Hâmid'in şiirine gelince kendisine Osmanlıların en büyük şairi demekte zerre kadar tereddüd etmeyeceğiz." (140)

diye başlayan açıklamalarla şairin şiiri değerlendirilir.

Bu tespitlerin dışında Ali Ekrem'de türlerle ilgili olarak pek fazla bir şey bulamıyoruz.

138 A.g.e.,s.450,451.

139 A.g.e.,s.449.

140 A.g.e.,s.450.

4. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Faik Reşat, yayınlanan edebiyat tarihinin birinci cildinde, yalnızca Türk şiir tarihini sergileyeceğini söylemesine rağmen kısaca nesirden de söz etmiş, Erzurumlu Darîr, Sinan Paşa ve Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa gibi bazı nesircileri ele almıştır.

Yazarın nazım ve nesir hakkında şu teorik düşüncelere sahip olduğunu görüyoruz:

"Bu nâmlar la ikiye taksîm olunan söz ya belîğdir, ya değildir. Belîğ ise -nazım olsun, nesir olsun- "edebiyât"tan addolunur; değil ise -kezâlik nazım olsun, nesir olsun- "edebiyât"tan addolunmaz." (141)

Yazar, nazım nesir konusundaki bu genel düşüncelerden sonra ayrı ayrı hem şiir hem de nesirden söz eder. Ona göre şiir, edebiyatın en güzel türlerindedir. Onun için şiir edebiyatta özel bir mevkiye sahiptir. Hatta öyle ki edebiyattan sayılmayan söze şiir dememek gerekir. Şiire şiir kavramı, edebiyat kavramına dahildir. Bir başka anlamda bir sözün şiir nâmını alabilmesi için öncelikle edebiyattan sayılıp sayılmadığına bakılmalı, yoksa manzum olmasına değil. Yazar bu konuyu açıklamak için bir örnek veriyor:

" 'Zî-rûh' mefhûmunda dâhil olmayana "insân" denilebilir mi?" (142)

141 Faik Reşad, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Zerâfet Matbaası, İstanbul (tarihsiz), s.8,9.

142 A.g.e., s.9,10.

Yazarın bir başka düşüncesine göre de şiir, hem nazım, hem nesir kisvesinde tecellî edebilir. Bu itibarla bir söze -manzum olduğu için- "şiir"dir denilemeyeceği gibi -mensur olduğu için- "şiir değildir" de denilemez. (143)

F. Reşat, şiirden sonra nesir türüne ilişkin düşünceler ileri sürer. Ancak bu düşünceler, teoriden çok Türk nesir tarihi ve mensur eserlerimiz üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ona göre, şiirimiz "zamanın hükmü gereğince kademe kademe bir çok istihâlelere uğrayıp az çok istenen bir seviyeye geldiği halde, inşâmız, nesrimiz süflî tabiatlı insanlar gibi o köhne kıyâfetini bir türlü değiştirememiş, lâfız ve şîveye aât ufak tefek farklardan başka herhangi bir yenilik gösterememiştir." (144)

Yazarın "lâfız ve şîveye ait ufak tefek farklar"-dan kastı bir eserinde söylediği gibi bir zamanlar yazılan bir şeyde ne kadar alışılmamış kelime ve tabir bulundurulursa o kadar sanat ve mahâret gösterilmiş sayılarak eser de müessir de makbul olur iken bu gün bu suret nazarı itibara alınmayarak bilinen lafız ve tabirler kullanarak ifadenin bir dereceye kadar sadeleştirilmiş olmasından ibarettir.(145)

Bu düşüncelerden başka yazar, edebiyat tarihini edebî türler açısından değerlendirme yoluna gitmemiştir.

143 A.g.e.,s.11

144 A.g.e.,s.48

145 A.g.e.,s.48-49

5. Tarih-i Edebiyyât Dersleri:

Mehmet Hayreddin'in bir ders kitabı olarak hazırladığı Tarih-i Edebiyyât Dersleri, edebî türleri esas alan bir düzenlemeden yoksundur. Eserde, her edebî dönem içinde edebî türler ayrı ayrı ele alınıp bu türlerde eser veren edebî şahsiyetler sergilenme yoluna gidilmemiştir.

Ancak genelde durum böyleyse de yazarın yer yer ortaya koyduğu düşünceleriyle tür anlayışına sahip olduğunu görüyoruz. Örneğin, "Uşşakî-zade Halid Ziya" başlıklı bölümde "Nesl-i Hâzır" diye adlandırdığı dönemin nazım ve nesir türleri ile bunların temsilcilerinden söz eder:

"Nesl-i hâzırın nesren üstâdı Hâlid Ziya'dır. Edebiyyât-ı Cedîdeye 'Tevfik Fikret-Halid Ziya' mektebâi edebî demek ne kadar doğrudur. Fikret, nazmıyla, Ziyâ nesriyle o kadar büyük hizmet ifâ ettiler ki edebiyatımız bu muhteşem dehâların şu hizmetinin medyûnudur."(146)

108 sayfadan ibaret eserde edebî türlerle ilgili ne teorik ne de uygulamalı daha fazla bilgi ve değerlendirme bulamıyoruz.

146 Mehmet Hayreddin, Tarih-i Edebiyyât Dersleri, Vilâyet Matbaası, Konya 1330(1358), s.102.

6. Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı:

Köprülü-zade M. Fuat ve Şehabettin Süleyman, edebiyat tarihini yalnızca şiirin tarihi olarak kabul eder bir tazda görünürler. Bu durum, gerek şiir türü üzerindeki teorik fikirlerin ortaya konmasında, gerekse edebiyat tarihinin düzenlenmesindeki uygulamada ortaya çıkmaktadır.

Nesir türü üzerinde pek durulmadığı gibi, eserde nesir yazarlarına hemen hemen hiç yer verilmemiştir. Ancak bundan Sadeddin, Peçevî, Âli gibi birkaç örnek istisnâ tutulabilir.

Yazarların şiir türüne ilişkin düşünce ve değerlendirmelerini şöyle özetleyebiliriz:

Şiir, insanlığın başlangıcında bir kavmin ortak ürünüydü. Önce nazım vardı, buna karşılık nesir yoktu; o da bir kişinin değil! toplumun müştereken ortaya koyduğu bir şeydi. Çünkü o zamanda sosyal hayat ortak ve toplum bir reisin idaresi altında yaşamak durumundaydı. Edebiyat da cemiyetin tesiriyle ortaya çıkıyordu... Zaman ilerledikçe, cemiyetler büyüdükçe iş bölümü ilkesi de kendini göstermeye başladı, insanoglu mesleki sınıflara ayrıldı, şiirde bu sosyal durumdan etkilendi ve belli bir sınıfın ortak malı oldu... Nihâyet şahsîlik duygusu insanlığın hayatında bir ihtiyaç haline geldi. Şiir de şahsî oldu. Demek ki edebiyat doğrudan doğruya bir zamanın, bir cemiyetin tesirinde kalıyor ve bu unsurların izlerini taşıyor. (147)

147 Köprülü-zâde Mehmed Fuad-Şehabeddin Süleyman, Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı, Şirket-i Mürettibiye, İstanbul, 1332, s.7.

Şiirin doğuşuna dair özetlediğimiz bu düşüncelere ek olarak "Şiir nasıl tevellüd etti?" sorusuna şiirin " ilm-i ahvâl-i rûh nokta-i nazarından bakılacak olursa din ile beraber saha-i arzda zuhur..." (148) ettiği şeklinde cevap verilir.

Yazarlar, şiiri ise genel olarak şöyle tarif ederler:

"Şiir; manâ-yı vâsi ve şâmiliyle ibdâât-ı sanat-kârânenin heyet-i mecmûasından ibârettir" (149)

Onlara göre, şiirin menşei tarih öncesinin en karanlık devirlerinde aranmalıdır; hatta şiir, insanın yeryüzünde gözlerini açtığı dakika ile başlamıştır.(150)

İnsanlığın başlangıcında şiirin nasıl olduğu konusunda da yazarlar, şu düşünceyi ileri sürerler:

"Şiir uzviyyet-i beşeriyenin bir netîce-i tabiiyyesidir demiştik; bu nazariyeden ilerleyerek ibtidâyı beşeriyette âsâr-ı şi'riyenin nasıl olduğunu istih-râc edebiliriz. İnsân denilen mahlûk her şeyi kendi şeklinde görmek ister.. O, her şeye bir hayât, bir rûh, bir irâde verir... Esâsen onda üç şey vardır: Muhayyile, hassâsiyet, irâde... Ağaçta, yerde, gökte, güneşte, kamerde, gecede, gündüzde, yıldırımında, yağmurda, denizde hü-lâsâ bütün eşyâ ve hâdisâtta kendisinde mevcûd bu üç hâssayı görür... Onları kendine benzetmekle anlayabilir, idrâk eder." (151)

148 A.G.E.,s.10.

149 A.g.e.,s.10.

150 A.g.e.,s.12.

151 A.g.e.,s.13.

Bu değerlendirmeler^{le} anlaşılacağı gibi şiir, muhayyile, hassâsiyet ve irade sahibi olan insanın eşyaya ruh ve irade vermek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Genel anlamda şiir felsefesi diyebileceğimiz bu yorumlardan sonra yazarlar, şiiri de kendi içinde bazı türlere ayırır ve bunlara ilişkin bazı değerlendirmelerde bulunurlar.

Hamâsiyyât, eş'âr-ı kahramâne, şarkı ve destan türlerinden söz edilerek bu edebî türler hakkında bilgi verilmektedir. Yazarların bu kavramlarla ilgili yorumlarını sırayla verelim:

Eş'âr-ı Kahramâne:

Yazara göre hamâsiyyât ile kahramanlık şiirleri birbirinden farklıdır. Kahramanlık şiirleri, hayattan alınmış kahraman tiplerin maceralarını dile getirirler.

"Hamâsiyyât ile eş'âr-ı kahramânânêyi birbirinden ayırmak zarûrîdir. Eş'âr-ı kahramânâne az çok yaşamış, muhayyile-i kavimde az çok yer edinmiş ve az çok esatîrî bir sîmâyâ mâlik olmuş tipleri gösteren eş'ârdır. "Köroğlu" hikâyesi gibi." (152)

Hamâsiyyât:

Hamâsiyyât, şairlerin savaşa özendirici, coşturucu şiirleridir. Daha çok soyut karakterdedir:

"Hamâsiyyât ise cenk ve cidâle meyyâl, askerliğe âşık zevâtın yazdığı, yahut şuarânın harbe dair ibdâ

ettikleri eş'ârdır." (153)

Şarkı:

Şarkı, şahsîlikten çok milletin ortak ruhuna tercüman olan edebî eserlerdir:

"Şarkılara gelince... Bunlar kavmin rûhundan nebeân eder ve üslûb-ı müşterek denilen şeye şahsiyyetten ziyâde merbût bulunur. Her kavim, yaşadığı muhîtin, dereherin, bağların, dağların hülâsâ mehâsinin tesirâtından âzâde kalamaz ve bu tesîri hâricen izhâr mecbûriyetinde kalır..." (154)

Destan:

Destan, milletin tarihî olaylarının önemini ve heyecanını terennüm eder:

"Destanlar bir kavmin rûh-ı müşterekinden nebeân eder, onun bir ân-ı tarihîsinin, bir ân-ı teheyycünün, veya bir ân-ı kahramânânenin vekâyiini nakl ve hikâye eyler..." (155)

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, yazarlar, hemen hemen yalnızca şiir türü üzerinde durmuşlar ve yalnızca şairlerle meşgul olmuşlardır. Böyle olmasına rağmen onlar, edebiyat tarihi araştırmasının sadece şiir türü ile yetinmemesi gerektiğini vurgularlar. Ayrıca edebî eserleri, tarihin muhtelif zamanlarını incelerken musıkîyi, mimariyi, resmi, heykeltraşlığı, hatta raksı da ele almalıdır demelerine rağmen bu düşüncelerini eserlerinde uygulamamışlardır. (156)

153 A.g.e.,s.15.

154 A.g.e.,s.16.

155 A.g.e.,s.29.

156 A.g.e.,s.18,19.

Bu teorik düşüncelerden başka eserde, edebî tür-
ler açısından bir bölümlene bulamamaktayız. Yalnızca
"Devr-i Tasavvuf" adlı dönemin sonunda yer alan "İcmâl-i
Siyasî ve İctimâî, Nazım ve Şiir, Terakkiyât-ı Fikriyye"
başlıklı alt bölümde, kısaca dönemin şiiri üzerinde du-
rulmuştur. (157)

157 A.g.e.,s.174.

7.Tarih-i Edebiyyât Dersleri:

İbrahim Necmi, kendi anlayışına göre ayırdığı her edebî dönemin, nesir ve nazım yönünü sergilemeye çalışmakla bir ölçüde edebiyat tarihini türlere göre düzenlemiştir.

Yazar, hemen hemen her yarım yüz yıl için o dönemin nazım ve nesir diye ayrılan iki edebî türüne şu başlıklarla yaklaşmıştır: Onuncu asrın ilk yarısında nesir türü, "Lisân-ı Nesirde Tekâmül"⁽¹⁵⁸⁾ nazım türü ise, "Lisân-ı Nazımın Tekâmülü"⁽¹⁵⁹⁾ başlıkları altında değerlendirilmiştir. bu ve buna benzer başlıklar, yarım yüzyıllar halinde bölümlenen edebî dönemlerde bulunmaktadır.

İ. Necmi, "Dokuzuncu Asır Nısf-ı Ahîri" döneminin "Nesir Lisânınının Tekâmülleri" başlıklı yazısında Osmanlı Türklerinin nesir dili hakkında şunları belirtmektedir:

"Osmanlı Türklerinde nesir lisânı tâ bidâyet-i teessüste iki hat üzerinde vücüt bulmuş idi: Bunların birincisi âdetâ muayyen bir üslûp dâhilinde yürüyen ve Farisî edâyı taklidden ibâret olan şîve-i beyândır ki bütün resmî nâmelerde ve yüksek sınıfa için izhâr-ı fazîlet yolunda yazılan yazılarda bu tarz hüküm sürerdi. Bunlardan resmî yazıların tamamıyla muayyen ve Farisîden müstakil kalıpları vardı. Osmanlılardan evvel Selçukîler de aynı kalıpları kullanmışlardı. Bunların bazı nûmûneleri - o da nisbeten az mevsûk olarak- Feridun Bey

158 İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyyât Dersleri, C.I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1338, s.86.

159 A.g.e., s.91.

münşeâtında görülür. Diğer yazılarda ise edebî nesir lisânı, Farisî şîve Farisî ve Arabî kelimeler, Farisî terkipler içinde mütecellî olurdu. Yalnız revâbıt ve ef'âli Türkçe idi. Sec'a, muvâzeneye, tersî'a rağbet olunurdu. Cümleler mefsûl idi, fakat rabt sîgaları fiil gibi telâkki olunur ve bir cins rabtiyyenin -husûsiyle sîga-i atfiyyelerin- tevâlî ve taaddüdü tecvîz edilirdi.

.....

İkinci kısım ise, halka bir şâi öğretmek maksadıyla yazılan yazılardır ki bunların bir kısmı tarih, menâkıb, tasavvuf ve akâid gibi talimiyyât ile bunlara merbût veya müstenid hikâyât ve âsâr-ı ilmiyye, diğer kısmı da ahlâkî nesâyih ve temsiller tarzındaki muharrerât idi. Bunlarda pek sâde ve adeta âmiyâne bir lisân ittihâz olunurdu." (160)

İ. Necmi, böyle bir bakış açısıyla her dönemin nesrini ele alır. Ancak bu değerlendiriş, daha çok dönemin nesir dil ve üslûbunun nasıl olduğu üzerinde yoğunlaşır. Bunun yanında zaman zaman bir edebî tür olarak nesrin değişik biçimlerinden de söz eder. Örneğin "Onuncu Asır Nısf-ı Evvelî" döneminde "Âsâr-ı Mensûre-ni Envaı" başlığı altında bazı nesir türleri ele alınır. Bunlar kısaca, "Ulûm-ı Şer'iyye ve Nakliyye", "Fünûn-ı Akliyye ve Felsefiyye", "ahlâk", "tarih", "hikâyât", "esâtîr" vb. türler olarak özetlenebilir.

Dönemin "tarih" türü hakkında yazar, şu bilgileri veriyor:

"Tarih vadisinde dokuzuncu asır evâhîrinde yetişen ve gâyet mükellef ve muğlak bir lisân ile "Heşt Behişt" nâmını verdiği tarihi yazan Mevlana İdris-i Bitlisî ile muâsırı ve sâde lisân taraftarı olan Neşrî başta olmak üzere, Âlî ve Peçevî gibi meşâhîr-i müverrihîn bu asrı tezyîn eden tarih üstâdlarıdır." (161)

İ. Neçmi'nin nesir türüne yaklaşımı ise genellikle her dönemdeki bu türün dilinin değerlendirilmesiyle sınırlı kalmaktadır. Bu tür değerlendirmeler, "Lisân-ı Nazmın Tekâmülü", "Nazım Lisânındaki Tekâmül Harekâtı" gibi başlıklar altında yapılmaktadır.

Yazar, nazım türünün dilini ele alırken daha çok önceki dönem ya da dönemlerin yazı diliyle karşılaştırmalar yaparak ortaya çıkan gelişme ve değişimleri sergilemek istemektedir.

8. Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi:

İsmail Habib, belli bir edebî dönem içinde ,belli bir tür hakkında genel bilgi verip , o tür içinde yer alan sanatçıları değerlendirmek yerine , belli bir dönem içinde sanatçıları ele alıp ,şair veya nesir yazarının eser verdiği türlerden ve o türdeki başarısından söz eder.Genellikle türlere müstakil olarak yer vermez, ancak sanatçıya ayrılan bölümde yeri geldikçe söz eder.

Örneğin eski edebiyatın nesir türünden ,Âkif Paşa'nın nesrini verirken bahseder:

"...biliyoruz ki eski edebiyâtın nesirdeki en bâriz sıfatı musanna' ve muammâlı oluşu idi.O nesrin elfâz ve istiârâta boğuluşu, o nesirden manâ çıkarmanın imkânsız görülüşü idi.Fakat yine biliyoruz ki edebiyât-ı kadîmede Nedim'in Tarihi gibi gâyet selîs ve açık nesirler vardır."(162)

Ancak bazan yazar, sanatçıları türlere göre ayırma yoluna da gider.Nitekim Servet-i Fünûn döneminin "Servet-i Fünûn Edebiyâtında Diğer Simâlar" başlıklı bölümünde;

1."Nâsirler ve Hikâyeciler" başlığı altında nesir türünde şöhret bulan sanatçıları toplamış.(163)

2."Şâirler" başlığı altında da nazım türünde ünlü olan sanatçılar sıralanmıştır.(164)

Fakat dönemin bu türleri hakkında genel,müstakil bir bölüm halinde bilgi vermemiş, sanatçılardan söz ederken gerektiğinde değinmiştir.

162 İsmail Habib,Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, Matbaa-i Âmire,İstanbul 1340,s.95

163 A.g.e.,s.533

164 A.g.e.,s.546

Aynı duruma verebileceğimiz bir başka örnek de "Bugünün Edebiyatı" bölümü. Burada yer alan bazı edebî türler şunlardır:

1. Nesir ve hikâye: "Nâsirlar ve Hikâyeciler"(165)
2. Şiir: "Şairler" (166)
3. Temâşâ, mizah, hitâbet: "Temaşa, Mizâh, Hitâbet"(166)
4. Tenkit ve İlim: "Tenkid ve İlim" (168)

Yazar, edebî türler hakkında kısa, dağınık ve sistemsiz bazı bilgiler veriyor. Örneğin "Temâşa" türüyle ilgili şu teorik düşüncelerle karşılaşılıyor:

"Edebiyatın ilhamdan çok tekniğe, kâbiliyetten ziyâde uzun mûmâreseye, ferdî meziyyetten fazla maşerî kâbiliyete muhtaç en geniş ve en canlı şubesi." (169)

Yazar, yazısına devamla "temâşa"nın diğer sanat türleriyle karşılaştırılmasını ve bizdeki tarihî gelişimini sergiler.

Bu arada, mizah, hitâbet, tenkit ve ilim türleri konusunda da bazı bilgiler bulabiliyoruz. Ancak belirttiğimiz gibi bu bilgiler, bilinçli bir sisteme bağlı değildir. Bazen müstakil bölümler halinde bazen de edebî şahsiyetler anlatılırken edebî türlere yer verilmiştir.

165 A.g.e., s.627.

166 A.g.e., s.644.

167 A.g.e., s.674.

168 A.g.e., s.682.

169 A.g.e., s.675.

İsmail Habip, ağırlıklı olarak şiir türü üzerinde durmuş ve bir anlamda edebiyat tarihini Türk şiir tarihi gibi düzenleme yoluna gitmiştir.

9. Türk Edebiyatı Tarihi:

Edebiyat tarihinden çok biyografi-antoloji görünümünde olan İsmail Hikmet'in edebiyat tarihi, edebî türlere müstakil bir yer ayırmamakta, ancak bazen bu konuya değinmektedir.

Yazar, kimi sanatçıların eserlerini türlere göre değerlendirme yoluna gitmişse de bu genel bir prensip değildir. Örneğin M. Fuat Köprülü'nün "Lisanı, Nazmı ve Nesri" başlığı altında nazmını ve nesrini ayrı ayrı değerlendirmektedir. Gene aynı şekilde İbrahim Alâaddin için "Lisanı ve Nazmı", İhsan Raif için de "Lisanı, Şiiri ve Heyecânı" başlıklarını açarak onların nazım türünde yazılmış eserlerini ele alır.

Bu tür değerlendirmelere örnek olarak Süleyman Nazif'e ayrılan bölümün "Nesri, Nazmı ve Üslûbu" alt başlıklı yazısından bazı alıntılar yapalım:

"Süleyman Nazif'in nesri Kemal'in azametli, muhteşem, âhenkdâr nesrinin müterakkî, mütekâmil ve canlı, heyecanlı bir şeklidir. Nazif'in nesri başlı başına bir şiidir. Baştan aşağı (lyrisme) coşkunlukla doludur. Okuyanın âsâbına tesir edecek bir kuvve-â infâziyyesi vardır." (170)

İsmail Hikmet, edebiyat tarihinde ne edebî türleri tasnif etmiş ne de edebî dönemler içindeki edebî

170 İsmail Hikmet, Türk Edebiyatı Tarihi, C.III, Âzer-neşir, Bâkü 1925-1926, s.1005.

türleri ilmî bir anlayışla vermiştir.

O, daha çok Türk Edebiyatını edebî şahsiyetlerin biyografileri ve eserlerinden seçmeler sanmış ve eserini bu anlayışa uygun hazırlamıştır.

Araştırmamızın kapsamına giren bu edebiyat tarihlerinde görüleceği gibi edebî türler ayrı ayrı, metodik ve sistemli bir şekilde ele alınmamıştır. Yalnızca İbrahim Necmi, her edebî dönemin nesir ve nazım türlerini ayrı ayrı değerlendirmeye çalışmış, bir de İsmail Habîb, sanatçıların hangi türde eser verdiklerinden söz etmiştir.

Bunun yanında edebiyat tarihçilerinin çoğu, gerek şiir, gerekse nesir türü hakkında teorik bilgiler vermeye çalışmışlardır. Ancak ağırlıklı olarak şiir türü, bu türün menşei ve özellikleri üzerinde durulmuş tur.

Bu özelliklerin dışında böz konusu edebiyat tarihlerinde bilinçli bir tür anlayışı görülmemektedir.

D- EDEBÎ ŞAHSİYETLERİ DEĞERLENDİRİŞLERİ

Edebiyat tarihlerinin hemen hemen büyük bir bölümünü edebî şahsiyetler oluşturmaktadır. Biyografi ve antolojilerden farklı olarak edebiyat tarihlerinde sanatçılar, bağımsız birer şahsiyet değil edebî dönemler içinde değerlendirilir, edebiyatın tarihî gelişiminin bütünü içinde ele alınır. Onun içinde bulunduğu dönemle ilgisi, şahsî sanat gücü ve başarısı, kişiliği ve eserleri üzerinde önemle durulur.

Bu bakımdan özellikle edebiyat tarihçilerinin sanatçıların biyografik bilgilerini ne oranda ve nasıl verdikleri, eserlerini sunuş ve değerlendiriş biçimleri, ayrıca onların edebî kişiliklerini nasıl sergiledikleri üzerinde durmak , önemle ele alınması gereken bir konudur.

a.BİYOĞRAFİK BİLGİLER:

1. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Abdülhalim Memduh, edebî şahsiyetlerin değil, edebiyatın "tercüme-i hâli"ni yazdığını belirttiği edebiyat tarihinde ele aldığı sanatçıları değerlendirmede objektif, metodik ve bilimsel ölçüleri kullanmamıştır.

Yazar, edebiyat tarihine alınması gereken birçok sanatçıyı eserine koymamıştır. Bâkî ve Şeyhülislâm Yahya, buna iki önemli örnektir.

Bu arada esere alınan şair ve nâsirlere tahsis edilen yer bakımından da bir dengesizlik görülmektedir. Buna örnek olarak da Nâbî'ye yarım sayfa, Nedim'e de yedi sayfa ayrılması gösterilebilir.

Sözünü ettiğimiz eksiklikler ve edebiyat tarihinde sanatçıların yerinin ne olduğu konusunda yazar, şu bilgileri vermektedir:

"Bun da şuarâ ve üdebânın değil edebiyâtın tercüme-i hâli -mümkün mertebe- anlaşılmaq matlûb olduğundan müşârün ileyhimin sergüzeştleri malûm olduğu derecede bile yazılmamış ve yazılmağa lüzûm da görülmemiştir.

Bir de meslek-i ifâdesinde mâziya teveccüh etmeyecek oldukça bir silk-i teceddüde mâil olan üdebâ mevzû-ı bahs edilmiş ve birçok peyrevleri metrûk bırakılmıştır. Zira maksat silsile-i cereyânı beyân etmek değil, o cereyânın inkılâbâtını ityân eylemektir."(171)

171 Abdülhalim Memduh, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Mahmutbey Matbaası, İstanbul 1306, s.7

Abdülhalim Memduh'un bu ifadelerinden asıl amacının sanatçının değil, edebiyatın biyografisini yazmak olduğunu anlıyoruz.

Yazar, edebiyat tarihinde şair ve nesir yazarlarının biyografilerini verirken ne belli bir sıra gözetmiş ne de yeterli bilgiler sunmuştur. Örneğin Nedim'in hayat hikâyesine ait bilgiler , kendisine ayrılan bölümün en sonunda ve şu kadar verilmiştir:

"Müşârünileyh (Kadıasker Mustafa Efendi) nâmında bir zâtın hafîdi imiş.

Vefâtı 1143 sene-i hicriyyesine müsâdiftir."(172)

Gene aynı şekilde Şeyh Galib'in de yalnızca vefat tarihi verilmiş olup, bu bilgi de en sonda yer almaktadır.(173)

Diğer taraftan Şinasi(174) ve Namık Kemal(175) için de bunlardan fazla bilgi verilmemektedir.

Verilen örneklerden anlaşılabilceği gibi sanatçıların biyografileriyle ilgili bilgiler, genellikle son taraflarda ve oldukça yetersiz bir biçimde dir.

172 A.g.e.,s.49

173 A.g.e.,s.64

174 A.g.e.,s.95-96

175 A.g.e.,s.101

2. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Şehabeddin Süleyman, eserine aldığı edebî şahsiyetlerin hayat hikâyeleriyle ilgili bilgileri genellikle kendilerine ayrılan bölümlerin en sonuna koymuştur. Bazılarını da orta yerlerde serpiştirilmiş bir biçimde vermektedir. Oysa bilimsel bir edebiyat tarihinde bu tür bilgiler, düzenli bir sıralamayla en önce verilmesi gereken bilgilerdir.

Örneğin Süleyman Çelebi'nin eserini kısaca tanıtır ve bunu takiben kimin mahdumu olduğunu ve büyük pederini belirtir, (176) buna devamla eserleri, özellikleri ve sanatı hakkında açıklamalar yapar. En son kısımda da onun Bursa'da Hazret-i Emîr Sultan'ın hulefâsından cümle-i fukarâsından olduğu vurgulanır. Bunların dışında hayatıyla ilgili diğer çok önemli bilgilerin hiç birisi bulunmamaktadır.

Bunun yanında Ahmed Paşa'ya ayrılan bölümün ortalarında da sanatçının ve pederinin sosyal konumu (177) ve en başta hangi padişah dönemi şairlerinden olduğu (178) belirtilmekle yetinilir.

176 | Şehabeddin Süleyman, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Sancakyan Matbaası, İstanbul 1328, s.32

177 | A.g.e., s.42

178 | A.g.e., s.41

Âkif Paşa örneğinde de aynı düzensizlik ve yetersizliği görmemiz mümkündür.(179)

Gene aynı şekilde Şinasi'nin kimin oğlu olduğu, doğum tarihi, tahsili, mesleği ve ölüm tarihi(180) verilirken Muallim Naci'nin de biyografik bilgileri; doğduğu yerin neresi olduğu , tahsili, matbuat hayatı ve ölüm tarihiyle sınırlı kalmaktadır.(181)

Yukarıya aldığımız örneklerde de görülebileceği gibi edebî şahsiyetler hakkında verilen bilgiler, düzensiz ve eksiktir.

179 A.g.e.,s.282-283

180 A.g.e.,s.311-312-313

181 A.g.e.,s.354

3. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Ali Ekrem, sanatçıların biyografilerini hemen hemen hepsi için "Tercüme-i Hâli.-" alt başlığıyla vermektedir. Yazar, öncelikle sanatçının adını verip onun altına da bazı alt başlıkları toplu halde koyuyor ve devamla bunlarla ilgili detaylı açıklamalar yapıyor:

Buna örnek olarak Namık Kemal gösterilebilir.(182)

Ayrıca Namık Kemal'in hayatıyla ilgili bilgileri de şu sıra içinde sergilemektedir:

- Doğum tarihi ve yeri,
- Adının verilmesi ve kim tarafından verildiği,
- Babası, babasının babası diye devam eden şeceresi,
- Ailesi hakkında ayrıntılı bilgi,
- Tahsili,
- Siyâsî ve edebî hayatının ne zaman başladığı,
- Memuriyetleri (183)

Böylelikle yazar, sanatçının biyografik bilgilerini belli bir düzen içinde ve gerektiği kadar vermektedir.

182 Ali Ekrem, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye ,
Cüz:I, İstanbul , H.1328/ M.1910(Taş basması),s.352

183 A.g.e.,s.353-364

4.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Faik Reşat, öncelikle edebî şahsiyet kavramına ilişkin kendi düşünce ve yorumlarını ortaya koyar."Şâir," "Münşi," "erbâb-ı şiir ve inşâ," "edîb," "Müeddeb" gibi bazı terimlerden söz eder:

"Biz şimdi(edîb) demekle marifet-i şiir ve inşâ-da mâhir bir kimse murâd ederiz. Kudemâ ise şâiri, münşiyi biri birinden tefrîk ederek ciheteyni câmi' olana "şâir ve münşi", yahut, "erbâb-ı şiir ve inşâdan" derler ve (edîb) lafzından-yerine göre- müeddeb, ilm-i edebe âşinâ, sâhib-i marifet manası kâsâd ederlerdi."(184)

Yazar, edebî şahsiyetleri değerlendirmede ilke olarak "eserden müessire intikal" kâidesini esas aldığını söyler. Edebî metinlerden yola çıkarak sanatçının değerini belirlemek düşüncesi günümüz eleştiri anlayışında da geçerli olan bir metottur.Nitekim yazar, bu düşüncesini şu ifadelerle dile getirir :

"Bir şâirin meşreb ve mesleği hakkında sa-hîh ve hiç değilse sahîhe karîb bir hüküm verebişmek için eserden müessire intikâl kâidesince- behemehâl bütûn âsâr ve güftârı görûlmek îcâb eder."(185)

Faik Reşat'ın sanatçının edebiyat tarihimizdeki yerini tesbit etmede uyguladığı bir başka prensip de;

184 Faik Reşat, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Zerâfet Matbaası, İstanbul(tarihsiz) s.8

185 A.g.e.,s.45

Şâir veya nesir yazarının en meşhur olduğu dönem hangi devir ise onu o dönem içinde zikretmektir.(186)

Faik Reşat, edebî şahsiyetleri sıralamada kronolojik sıraya bazan uymamıştır. Örneğin "İkinci Devir"de Şeyhî'yi Ahmedî'den önce koymuş. Böyle bir davranış, ilmilikle pek bağdaştırılamamaktadır.Yazar, bu sıralama anlayışının gerekçelerini "Ahmedî " bölümünde şöyle açıklamaktadır:

"Şeyhî'den sonra bu devrin en meşhûr ve muktedir şairidir. Gerçi zamân-ı iştihârı Şeyhî'den evvel ve hattâ ilm-i tıbda olduğu gibi edebiyâтта dahi onun üstâdı ise de şâkirdi kadar edebiyâtımıza tesiri olmamış ve yukarıda beyân olunduğu vechile bizde o tarihlerde tarîf-i marûfuna muvâfık şiir Şeyhî'de görülmeğe başlamış olduğundan hakk-ı takaddüm Şeyhî'ye verilmek tabiidir." (187)

Yazarın bu açıklamalarından anlaşılacağı üzere sanatçıları sıralamada esas aldığı kriter; şairin "zamân-ı iştihârı"nın önceliği veya sonralığıdır.Böyle bir anlayış da bilimsellikle çakışmamaktadır.

Faik Reşat,edebî şahsiyetlerin biyogragilerini belli bir sisteme göre vermemektedir. Bu tür bilgiler,

186| A.g.e.,s.55

187 A.g.e.,s.101

bazan sanatçıya ayrılan bölümün baş tarafında -Şeyhî'de olduğu gibi- bazan da orta yerlerde-Âşık Paşa'da ve Bâkî'de olduğu gibi- yer almaktadır.

Bu arada yazar, sanatçıların biyografilerini oldukça kısa ve eksik vermiştir. Bunu birkaç örnekle gösterebiliriz:

Âşık Paşa'nın; adı, ceddinin kim ve ne olduğu, babasının kimliği, doğum tarihi ve yeri, ölüm tarihi ve yeri belirtilmiş.(188)

Şeyhî'nin yalnızca adı, memleketi, mesleği, tahsili, ölümü verilmekle yetinilmiş.(189)

Necâtî'nin ; adı, memleketi, tahsili, mesleği, ve ölüm tarihi verilmiş.(190)

Bâkî örneğinde de aynı durum söz konusudur.(191)

Verilen örneklerden anlaşılacağı gibi Faik Reşat, sanatçıların biyografilerini vermede tezkirelerden pek farklılık göstermemektedir.

188 A.g.e.,s.58-59

189 A.g.e.,s.80-84

190 A.g.e.,s.189

191 A.g.e.,s.278-279-280

5.Tarih-i Edebiyat Dersleri:

Yüz seksen sayfalık ders notlarından oluşmuş Tarih-i Edebiyat Dersleri'nde edebî şahsiyetlerin biyografileriyle ilgili hemen hemen hiç bir bilgiye rastlamıyoruz.

Örnekleme olarak aldığımız üç sanatçıdan-Süleyman Efendi(Çelebi), Tevfik Fikret ve Cenap Şehabeddin-yalnızca Süleyman Efendi'nin kaçınıcı asır şairlerinden olduğu belirtilmiş(192), bunun dışında sanatçının hayatıyla ilgili hiç bir bilgiye yer verilmemiştir.

6.Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı:

Şehabeddin Süleyman ve Fuat Köprülü, edebî şahsiyetleri ele alırken onların sanatçı kişiliklerinin oluşmasında kendi kabiliyyet, bilgi ve kültür birikimlerinin yanında çevrenin de etkisinin önemini vurgulamaktadır:

"Fi'l-hakîka sanatkârın tevellüdü husûsunda tesirât-ı muhîtiyyenin biraz sebebden hâlî kalmadığı malûm bir keyfiyettir."(193)

Yazarlar, sanatçıları sıralamada kronolojik sırayı pek nazara almamışlardır.Onların bu konudaki ölçüleri:

- 1.Zamanın"rûhiyyetini"en önce hissetmiş olmak,
2. Dönemin dilini en önce başarılı bir şekilde kullanmış olmak, şeklinde özetlenebilir.

Örneğin Ahmed-i Dâî "Saray Devri"nin ilk şairi olarak alınmış. Bunun yanında kronolojik sıraya göre Şeyhî ondan sonraya alınması gerekirken daha önceki "Devr-i Tasavvuf"ta yer almıştır. Böyle bir tutumun gerekçesini yazarlar, şöyle açıklıyorlar:

"Devr-i Serâyîye Ahmed-i Dâî ile başlıyoruz. Mûmâ ileyh fi'l-hakîka Süleymân-ı Evvelin sarayında,fâsıla-i saltanatta bulunmuş, Süleyman Çelebi'ye, Şeyhî'ye Ahmedî'ye refâkat etmiş ise de Devr-i Tasavvuf'tan ayrılmış zamanın rûhiyyetini en evvel hissetmiş, Devr-i Serâyî'nin lisânını en evvel muvaffakiyetle istimal eylemiş

193 Köprülü-zâde Mehmed Fuad-Şehâbeddin Süleyman, Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı,Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanb ul,1332, s.51

bir şair olmakla bu devir şairlerine mukaddime teşkil etmesi muvâfık görülmüştür." (194)

Yazarların sanatçıların biyografilerini verirken bilinçli bir şekilde üzerinde durdukları konu, onları kuru bilgiler yığını halinde sunmak yerine sanatçının fikrî ve edebî yönünü aydınlığa kavuşturacak şekilde sergilemektir. Bu bakımdan yazarlara göre bir "muharririn" şu veya bu memuriyette bulunması değil, o memuriyetlerde bulunduğu zamandaki "teessür ve tahassüs"leri, şu veya bu kadınla evlenmesi değil, aşk hakkında muhtelif zamanlardaki algılayış biçimleri, şu veya bu tarihte yaşadığı değil, o tarihten ne gibi his ve fikirler topladığı, o zamanlardaki olayları ne şekilde gördüğü önemlidir. (195)

Yukarıda özetlenen düşünceler, şu cümlelerle tamamlanır:

"Bir muharririn hayât-ı husûsiyyesinde tedkikât lüzûmu ise bu rûha, derinliğe nüfûz içindir. Ve bu hayât-ı husûsiyyeyi karıştırır, araştırırken dâimâ muharririn asıl rûhuna, asıl heyecânâtına daha vâzih, daha âşikâr bir sûrette gösterecek noktalara şitâb etmeli, onlarla iştigâl eylemelidir."(196)

Bu teorik düşüncelerin uygulamaya ne ölçüde yansıdığına gelince bu konuda fazla iyimser olamıyoruz.

.194 A.g.e.,s.190

.195 A.g.e.,s.50

.196 A.g.e.,s.50

çünkü sanatçılarının biyografik bilgileri, tezkirelerdeki bilgilerden ya biraz fazla ya da hemen hemen eşit ölçüdedir.

Bu yargıları birkaç örnek üzerinde somutlaştırmaya çalışalım:

Ahmed-i Dâî'nin; nerede doğduğu ve bildiği yabancı diller,

Necâtî'nin; çocukluğu ve yetiştiği yer, asıl adı, aldığı görevler ve ölüm tarihi,

Bâkî'nin; doğum tarihi, kimin sulbünden geldiği, adı, çocukluğu, mesleği, tahsili, lakabı ve ölümü verilmektedir.

Şurası da var ki sanatçıların hayat hikâyeleriyle ilgili bilgiler, belli bir düzene göre değil rastgele yer almaktadır.

7.Tarih-i Edebiyat Dersleri:

İbrahim Necmi, edebî şahsiyetleri değerlendiren sanatçının hayatı, içinde yaşadığı çevre, zamânının gerekleri, şahsî hüviyeti ve buna benzer diğer durumlarının aydınlığa kavuşmasında tarihî kaynaklardan alınacak bilgilerin faydalı olacağını ileri sürer.(197) Ancak bu amaca yönelik olarak kullanılan tarihî bilgiler, hem yeterli değil, hem de düzensiz bir biçimde verilmiştir.

Yazar, sanatçıların biyografilerini genellikle bir bölüm halinde "Hayatı:-" alt başlığıyla sergilemektedir. Bu başlık altında sanatçının doğum tarihi ve yeri, pederinin adı ve kim olduğu, tahsili, memuriyeti, mücâdeleleri, memleketinin neresi olduğu, ve ölüm tarihi verilmektedir.

Bu tür biyografik bilgiler, tezkirelerden fazla ise de tam, bilimsel bir edebiyat tarihi için yetersizdir.

8. Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi:

İsmail Habib, edebî şahsiyetler hakkında hüküm verirken onların tarihe mâl olup olmadıklarını esas almakta ve sözlerini bitirmiş sanatçıların edebiyat tarihine daha sağlıklı bir biçimde alınabileceği görüşündedir. (198)

Yazar, sanatçıların biyografilerinin en başta verilmesi genel prensibine aykırı olarak bu tür bilgileri, ilgili bölümün orta yerlerinde sunmaktadır.

Genellikle önce sanatçının edebî döneme katkısı, diğer şair veya yazarlarla karşılaştırılması ve onlar içindeki yeri, edebî değeri gibi konular ele alınmakta sonra da sanatçının hayat hikâyesine geçilmektedir.

İsmail Habib, genellikle edebî şahsiyetin hayat hikâyesiyle ilgili bilgileri "Hayatı:" alt başlığıyla müstakil bir bölüm halinde sunuyor.

Yazar, sanatçının biyografik bilgilerini kronolojik bir sıra gözeterek ve bir hayli ayrıntılı olarak vermektedir. Bu bilgilerin ayrıntıları, bizim sanatçının edebî kişiliğini daha iyi anlamamıza önemli katkılar sağlamaktadır.

Örneğin Şinasi'nin Paris hayatından söz edi-

198 İsmail Habib, Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340, s.627

lirken Şu bilgiler aktarılmaktadır:

"Lâkin bir taraftan da Fransa edebiyât âlemiyle temâs ediyor, bütün Fransızlar'ın tapınır derecede sevdikleri meşhûr Şâir "Lamartin" in"edebî bir mahfil" olan hânesine devam edenler içinde Şinasi de vardır."
(199)

9. Türk Edebiyatı Tarihi:

İsmail Hikmet, sanatçıların biyografik bilgilerini her sanatçı için ayrı bir bölümde "Hayatı" alt başlığıyla sergilemektedir. Bu başlık altında genellikle sanatçının doğum tarihi ve yeri, tahsili, çocukluğunu nasıl geçirdiği ailesinin kim olduğu, nelerle uğraştığı ilk okuduğu eserler, yaptığı işler ve görevleri gibi konularda bilgi verir. Diğer taraftan bazı sanatçıların çocukluk hayatının fikrî ve hissî yapısının şekillenmesindeki etkisinden de söz eder. Örneğin Yakup Kadri için şu değerlendirmeyi yapar:

"Bu hayatın gerek fikrî gerek hassâsiyeti, gerek görüşü üzerinde derin izleri olmuştur. Şarkın renk ve ziyâ, efsâne ve hülyâ menbaı olan Mısır'ın Yakup Kadri'de görülen mystique ruh üzerinde tesiri olmadığı iddia edilemez."(200)

"O zamanlar Yakup Kadri on dört yaşlarında idi. Şiire, edebiyâta, sanata büyük bir heves ve meftûniyyet besliyordu. Mektepte de boş vakitlerini mütâlaaya tahsis ve hasr ediyordu. O zamân aynı idâdî'de okuyan Şehâbeddin Süleyman ile de arkadaş idiler. Tab'ında mevcut olan istidâdı daha küçük iken aile muhîtinde terbiye ve tenmiye edecek vesîle ve fırsatlardan çok istifâde etmişti. Bir kere paderinin rengin ve kıymetli kütüphânesinden iste-

200 İsmail Hikmet, Türk Edebiyatı Tarihi C.IV, Azer-neşir, Bakü, 1925-1926, s.29

diği kitapları alıp okumak suretiyle fikrini ve mükte-
sebâtını artırıyor,diğer taraftan da ekser akşamlar vâlide-
sinin yüksek sesle okuduğu hikâyeleri dinlemek suretiyle
dimağını techiz ve terbiye ederdi."(201)

Böylelikle yazar, sanatçının biyografisiyle edebî
hayatının gelişimini birlikte vermeye çalışır.

İsmail Hikmet, bazan da sanatçıların "Hayatı" bölü-
münde onların hayat görüşünü ve anlayışını ortaya koyar.
Bu davranışıyla yazar, sanatçının edebî kişiliğini deği-
şik yönleriyle daha belirgin bir hale getirmeye çalışmış-
tır.

Meselâ Fâzıl Ahmet için onun hayata karşı bakışı-
nın biraz "rindâne", biraz "lâubâliyâne" olduğunu ve her
şeyin gülünecek yönünü bulmakta , onu bütün güldürecek
hususiyetleriyle ortaya atmakta büyük ve derin bir zevk
bulan bir yazar olduğunu söyler.(202)

201 A.g.e.,s.29

202 A.g.e.,s.94

Sanatçuların biyografik bilgilerini verişleri bakımından incelediğimiz edebiyat tarihleri, üç ayrı grupta toplanmaktadır:

1. Tezkirecilik anlayışını aşamayanlar veya hacimce tezkirelerden biraz kabarık olanlar; Abdülhalim Memduh, Şhabeddin Süleyman, Faik Reşat ve İbrahim Necmi'yi bu gruba örnek olarak alabiliriz.

2. Hemen hemen hiç biyografik bilgi vermeyenler. Bunun tek örneği de Mehmed Hayreddin'in Tarih-i Edebiyat Dersleri'dir.

3. Tezkirelerden hem hacim bakımından kabarık, hem de sistem olarak daha düzenli olan edebiyat tarihleri. Bu gruba da örnek olarak Ali Ekrem, İsmail Habib ve İsmail Hâkmet'in edebiyat tarihleri gösterilebilir.

b.ESERLERİ VERİŞ ve DEĞERLENDİRİŞ

1.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Abdülhalim Memduh'un sanatçıların eserlerine yaklaşımında belli bir sistem anlayışı yoktur.Bazı edebî şahsiyetlerin eserlerinin hemen hepsi verilirken, bazıları eksik sunulmuş, bazıları da hiç verilmemiştir.

Örneğin Nedim'in eserleri:

"Nedim'in matbu olan Dîvânından başka manzum bir eseri yoktur. Mensur eseri ise Müneccimbaşı Tarihi tercümesidir ki bunda da inşâca olan mahâret ve hazâkati görünür."(203) şeklinde ortaya konurken Şeyh Galib'in eserleri de ; "Şeyh Galip" nâmını bu gün elsine-i enâm-da dâir eden eseri ise (Hüsn ü Aşk)tır ."(204) Cümlesiy-le eksik bir biçimde verilmiştir.

Yazar, bazı sanatçıların eserlerini de türlere göre ayırarak sunar.Nitekim Namık Kemal'in tiyatrolarını hikâyelerini, tarihle ilgili eserlerini ayrı ayrı verir.(205)

Ayrıca birtakım sanatçıların da belli başlı eserleri verilmekle yetinilmektedir. Örneğin Hâmid'in eserleri "Başlıca Âsârı" alt başlığıyla sunulmuştur.(206)

Görüldüğü gibi eserlerin türlere göre ayrılması düşüncesi olmakla birlikte bu fikir, bütünüyle uygulanmamıştır.Genellikle her edebî türdeki eserler, karışık verilmiş ve bunların baskı tarihi, baskı yeri gibi birtakım önemli bilgileri verilmemiştir.

203 Abdülhalim Memduh, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Mahmutbey Matbaası, İstanbul 1306,s.49

204 A.g.e.,s.61

205 A.g.e.,s.100-101

206 A.g.e.,s.120

Eserlerin değerlendirilmesine gelince yazarın bu konuda bilimsel eleştiri anlayışına sahip olduğunu söyleyemiyoruz. Daha çok sübjektif değer yargıların, kişisel izlenimlerin ve basma kalıp ifadelerin dile getirilmesiyle yetinilmiştir.

Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ı şu biçimde değerlendirilmektedir:

"(Hüsn ü Aşk) tasavvufî bir hikâyedir; içinde o kadar rengin fikirler o derece metin hisler görülür ki hâtırayı gark-ı vecd eyler"(207)

Bir başka örnek olarak da Şinasi'nin eserlerinin yorumunu alıyoruz:

"Gazeliyyâtı fenâdır, fakat diğer manzûmeleri ve bâ-husûs tercûmeleri pek güzeldir."(208)

Verdiğimiz bu iki örnek, yukarıdaki yargıyı destekleyici niteliktedir.

Bu arada hemen belirtmeden geçemeyeceğimiz bir konu da hemen hemen her sanatçıdan gerek nazım gerekse nesir olmak üzere örnek parçaların alınmasıdır. Bu bir anlamda edebiyat tarihine antoloji karakteri vermektedir.

207 A.g.e.,s.62

208 A.g.e.,s.95

2.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye :

Şehabeddin Süleyman, şair veya nâsirlerin eserlerini ya hiç vermemiş veya eksik vermiştir.Onun bu alanda da metodik bir yaklaşımı bulunmamaktadır.

Örneğin Ahmed Paşa'nın hiç bir eserini vermez, yalnızca en son kısımda "Kerem" kasidesinden bir alıntı yapmakla yetinir.

Yazar, bazı sanatçıların eserlerini de kesin ve net olmayan ifadelerle sınıma yoluna gider.

Örneğin Sinan Paşa'nın eserlerini şu şekilde verir:

"Kısas-ı Enbiyâya müteallik bir telifi, evvelce zikrettiğimiz hâşiyesi, Tezkire-i Evliyâ nâmında bir makâlesi, birçok risâleleri vardır."(209)

Yazarın burada varlığını haber verdiği birçok risâleler ve sadece adını verdiği Tezkire-i Evliyâ hakkındaki diğer bilgiler nelerdir? Bütün bunlar hakkında bilgi edinemiyoruz.

Bir diğer örnek de Şeyhî Çelebi. Yazar, bu sanatçının Hüsrev ü Şirîn'itercûme ettiğini, Varak-ı Gülşâh, Hurşîd, Ferahşâd gibi birçok Türkçe destanlar yazdığını mutasavvifâne birçok şiirlerinin olduğunu söyler.(210) Ancak daha fazla bilgi vermez.

209 Şehabeddin Süleyman, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Sancakyan Matbaası, İstanbul 1328, s.46

210 A.g.e., s.38

Şehabeddin Süleyman'ın edebî şahsiyetlerin eserlerine eleştirel yaklaşımına gelince ; yazar, bu konuda da yetersiz kalmaktadır. Böyle olmakla birlikte o, edebî eserlerin dili, üslûbu, yazılış sebebi gibi özelliklerine değinmiştir.

Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Nebî'si hakkındaki değerlendirmesi buna bir örnektir.(211)

Ancak her sanatçının her eseri tahlil edilmemiş ve yorumlanmamıştır. Yapılmışsa bile oldukça azdır.

Yazar, bunun sebebinin kitabının buna hacim bakımından müsait olmadığını belirterek açıklama yoluna gider:

"Bir de eserdeki fikirler hep umûmî fikirlerdir. Halbuki her şahsın her eseri ayrıca tahlil edilmiş olsaydı daha ziyade hakikata yaklaşmak mümkün olurdu.Fakat kitabın hacmi buna müsâde etmedi."(212)

Şehabeddin Süleyman'ın edebî eserleri ele alışında gördüğümüz bir başka tavrı da hemen hemn her sanatçıdan örnek metin parçalarını alıntı yapmasıdır. Bu davranışıyla o, edebiyat tarihiyle antolojiyi birbirine karıştırmaktadır.

211 A.g.e.,s. 32-33

212 A.g.e.,s.378

3.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Ali Ekrem, sanatçıların eserlerini önce toplu halde künyeleriyle birlikte vermek yerine ayrı ayrı hem değerlendirme hem de alıntılarla birlikte sergilemektedir.

Eserlerin tahlîli konusund^{ise} ; Ali Ekrem, bu alanda da ilmi bir metot izlememiş, daha çok sübjektif yargı ve çözümlmelerle yetinmiştir. Örneğin Abdülhak Hâmid'in Tarık adlı eserinden şu biçimde söz eder:

"Nesirde şeklen bir yenilik yok, üslûbu Kemal'in üslûbudur. Fevkalâdeliği ise şeklinde değil fikrinden tevellüd ediyor."(213)

Bu örnekte görüldüğü gibi bir edebî eseri şekil, üslûp ve buna benzer diğer özellikler açısından değerlendirmek önemli bir yenilik ise de bu unsurlar, istenildiği ölçüde bilimsel bir dille açıklanmamıştır.

Gene aynı şekilde Sahra için de buna benzer bir değerlendirme yer almaktadır.(214)Bu eserin şekil bakımından yeniliğini özellikle vurgular.(215)

Sanatçıların eserlerini ele alıp değerlendirme bakımından getirdiği bu yeniliklerle Ali Ekrem,edebiyat tarihçiliğinde öncekilere göre ileri bir düzeydedir.

213 Ali Ekrem,Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye,
Cüz:I,İstanbul H.1328/M.1910 (Taş basması),s.448

214 A.g.e.,s.458-459

215 A.g.e.,s.457-458

4.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Faik Reşat, sanatçıların eserlerini bilmsel bir yaklaşımla , düzenli ve gerekli bilgileriyle birlikte vermemektedir. Eserlêrin hepsini vermediği gibi verilenleri de yalnızca ad olarak zikretmektedir.

Meselâ Âşık Paşa'nın eserlerini Şu biçimde sunuyor:

"Eş'ârı beyne'n-nâs (Âşık Paşa Divanı) diye Şöhret alan ve asıl ismi (Garîb-nâme) olan dîvânından ve bir de ilâhiyyât vâdisinde üç beş gazelden ibârettir."(216)

Diğer Őairlerde de eserleri hemen hemen buna benzer ifadelerle ortaya koymaya çalışır.

Ayrıca yazar, sanatçıların eserlerinden beğendiği parçaları edebiyat tarihine alarak eserine bir ölçüde antoloji görünümü vermiştir.

Dikkatimizi çeken bir başka nokta da yazarın sanatçıların eserlerine değerlendirme ve tahlil amacıyla eleştirel bir yaklaşımının olmaması.

5.Tarih-i Edebiyat Dersleri:

Yazar:

"Osmanlı lisânında ne kadar büyük şair ve edip yetişmişse onların eserlerini tedkik edeceğiz"(217) diyorsa da çalışmasında bütünüyle bu sözünü tutmamıştır. Abdülhak Hâmit, Tevfik Fikret gibi oldukça sınırlı bir kaç sanatçının bazı eserlerini müstakil başlıklar altında kısaca değerlendirmiş olup bunların dışındakilerin eserlerine de yeri geldikçe edebî kişiliklerini verirken arasına değinmiştir.

Mehmed Hayreddin'in bir edebî esere yaklaşımını somut bir biçimde görebilmek için onun Tevfik Fikret'le ilgili bölümde şairin Halukun Defteri adlı eserini nasıl değerlendirdiğini bu kısmı alıntı yaparak görebiliriz.

"Haluk'un Defteri.- Rübâb-ı Şikeste kadar süslü, renkli değildir.Fakat yine o küçük eserde o büyük zekânın bir lem'asıdır. Onu tenkit etmek, o fikrî eserin inceliğine nüfûz etmemek demektir. Kisvesinin zînetçe sâde olması onu kıymetten düşürmek için bir sebep teşkil edemez. Belki sâdelik cevher-i efkârı ta'mîm için iyi bir vâsıta olmuş olur."(218)

Bu örnekte de görüldüğü gibi edebî eserlerin de-

217 Mehmed Hayreddin, Tarih-i Edebiyat Dersleri, Vilâyet Matbaası, Konya 1330(1358),s.5

218 A.g.e.,s.101

gerlendirilmesi, metin tahliline dayanmamaktadır.

Bu özelliklerin dışında sanatçıların eserlerinin gerek adlırı, gerek türlere göre sınıflanması , gerekse künyeye ilgili diğeri bilgileri ayrıntılı olarak verilmemektedir.

6.Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı:

Köprülü-zâde Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman, sanatçıların eserlerini tanıtıcı bütün bilgileri vermemiş, bazılarını tam,bir kısmını da eksik bir şekilde belirtmişlerdir.

Diğer taraftan eserleri ele alıp değerlendirme ve meydana getirdikleri etkileri araştırmanın gerekliliğini vurgularlar:

"Tarih-i edebiyât itibariyle bir eser-i edebînin vücûda getirdiği tesirâtı tedkik etmek de zarûrîdir."(219)

Ayrıca yazarlar, edebî eserlerin "ictimâîliği" üzerinde de dururlar. Onlara göre sanat eserleri, daha özelde edebî eserler, doğrudan doğruya sosyaldir.(220)

Bu arada yazarlar, eskilerin değerlendirme biçimlerini beğenmediklerini söylemekle birlikte kendi metotlarını da ortaya koymaktan geri durmazlar. Nitekim onlara göre eskiler,eserin ruh ve hayatına, zamanıyla olan münasebetlerine, yazarıyla eseri arasındaki bağla-ra bakmazlar ve verdikleri hükümler, yüzeyseldir.(221)

Edebî eserin nasıl tahlil edilmesi konusuna gelince yazarlar, eserin iç yapısının tahliliyle uğraşılması gerektiği görüşündedirler. Buna göre esere, sa-

219 Köprülü-zâde Mehmed Fuad-Şehabeddin Süleyman, Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı,Şirket-i Mürettibiyye Matbaası,1332,s.55

220 A.g.e.,s.4-5

221 A.g.e.,s.42-43

sanatçının rûhî durumu ve heyecanlarıyla yaklaşmak gerektiğine inanırlar:

"Binâenaleyh tedkîkât-ı tarihiyye-i edebiyede bulunurken en ziyâde eserin tahlîl-i dâhilî siyle işti-gâl etmeli, sanatkârın duyduğu heyecânâtı tamâmiyle hissetmeye çalışmalıdır.

Bir eserin rûhündeki vahdeti, heyecânı, âheng-i heyecânı okumak, hissetmek sanatkârın rûhuna nüfûz etmek, sanatkârını tamâmiyle anlamak, bilmek demektir."(222)

Bununla birlikte bir edebî eseri yalnız bir pencereden araştırmak yetmez...Çünkü sanat eserlerinin de zamânı üzerine pek büyük tesiri vardır.(223)

Yazarların verdiği bu teorik düşüncelerin uygulamadaki bir örneği olarak da Nâbî'nin Hayriyye'sine ilişkin değerlendirmeyi alıyoruz:

"Nâbî'nin Hayriyye'si her ne kadar oğluna yazılmış, ithâf edilmişse de zamânın tenkîdinden, zamânın verdiği bedbînî dolayısıyla her şeyi siyâh görmeden başka bir şey değildir. Filhakîka onlar birer nasîhattır, fakat altında o zamânın bütün rûhu, bütün hayâtı medfûndur. Ne bedbîn, ne süfliyet-perver, ne miskin bir ahlâk düşünmüş, bu sûretle devrinin üzerindeki tesinini göstermiştir.
(224)

222 A.g.e.,s.44

223 A.g.e.,s.51

224 A.g.e.,s.376

7.Tarih-i Edebiyat Dersleri:

İbrahim Necmi, sanatçılarının eserlerini sistematik bir yaklaşımla "Âsârı:" alt başlığıyla sunmaktadır.Bu arada bir başka önemli nokta da sanatçılarının eserlerinin kitaplaşmış olanlar ve kitaplaşmamış halde bulunanlar, diğer taraftan nesir ve manzum olanlar diye ayrılmasıdır.

Örneğin Âkif Paşa'nın eserleri şöyle verilir:

"Âsârı: Âkif Paşa'nın kitap şeklinde iki eseri vardır: Birincisi "Münşeât-ı Âkif Paşa", ikincisi "Tabşıra" dır. Bunlardan başka daha birçok mükâtebâtı ve kalemin-den sâdır olmuş bir hayli muharrerât-ı resmiyye de var ise de cem' ve tedvîn edilmemiştir."(225)

Yazar, yazısına devamla "Tabşıra:-", "Münşeât:" "Manzûmeleri:" alt başlıklarıyla sanatçının eserlerinden söz eder ve bazısını da değerlendirir.

Ahmed Midhat bölümünde ise "Âsârı ve Hüviyyet-i Edebiyyesi" başlığıyla onun hangi alan ve türlerde eser adlarını saymakla yetinir, bu arada genel birtakım bilgiler vermeyi de ihmal etmez. Ancak eserlerin yayım tarihi, yeri gibi önemli bazı kapak bilgilerini bulamıyoruz.(226)

Eserlerin eleştirel değerlendirmesine gelince

225 İbrahim Necmi,Tarih-i Edebiyat Dersleri,
C.II,Matbaa-i Âmire, İstanbul 1338,s.19

226 A.g.e.,C.II,s.214-215

yazar bu konuda belli bir metoda sahip değildir. Nasıl bir eleştiri anlayışına bağlı olduğunu anlayamıyoruz. Ancak yazarın edebî eserlerin bazı önemli noktalarına kısaca değindiğini görmekteyiz.

Örneğin Âkif Paşa'nın Tabşıra'sı hakkında şunları söyler:

"Âkif Paşa'nın en ziyâde hüviyetini irâe eden eseri "Tabşıra"dır ki nîm-tahkiye ve nîm-hiciv ve tezyif yolunda muharrer bir kitaptır." (227)

"Tabşıra'nın gerek mevzû ve gerek üslûbu fevkalâde bir yeniliği muhtevî değildir.(228)

Buna benzer diğer eserlerin de değerlendirilişinde dil, üslûp, konu, şekil özellikleri gibi bazı unsurlara değinilmekle birlikte bunlar, belli bir sistem anlayışı içinde ve derinlikli olarak işlenmemektedir.

227 A.g.e.,s.19

228 A.g.e.,s.21

8. Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi:

İsmail Habib, sanatçıların eserlerini "Eserleri:" alt başlığıyla açtığı bir bölüm içinde ayrıca sunmaktadır. Bu başlık altında eserleri genellikle toplu olarak hepsini vermekle birlikte bazan eksik verdiği de görülmektedir. Meselâ genel özelliklerinden söz ettiği Âkif Paşa'nın eserlerini ayrı ayrı düzenli olarak vermemiştir. Bunun yerine onun eserlerinde üç ayrı hüviyet gördüğünü belirterek buna göre gruplandırma yoluna gider. Bunlar:

1. "Bir edebiyât-ı kadîme münşîsi ve bir dîvân edebiyâtı nâzımı gibi" kaleme aldığı eserler, (229)

2. "Eski edebiyâtta yeni edebiyâtı yan yana yürüten nümûneler"den oluşan eserler. "Bu gibi eserlerde Paşa şeklen bile bir taraftan edebiyât-ı kadîmeyi diğer taraftan teceddüdü yaşatmaktadır." (230)

3. "Hem şeklen, hem rûhen eski edebiyâttan ayrılmış" olan eserler. (231)

İsmail Habib'in sanatçıların eserlerini böyle bir düşünceyle sınıflaması , onun bu konuda bir sistem düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir.

229 İsmail Habib , Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi , Matbaa-i Âmire , İstanbul 1340 , s.92

230 A.g.e.,s.93

231 A.g.e.,s.94

İsmail Habib, bazı sanatçıların eserlerini ayrı ayrı verir, zaman zaman da tanıtıcı bilgiler ve yorumlar ilâve eder. Örneğin Şinasi'nin önce makalelerinden söz eder, sonra sırasıyla Divançe, Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye, Kâmûs-ı Osmânî, Sarf-ı Türkî, Şâir Evlenmesi adlı eserleri hakkında bilgiler verir.(232)

Edebî eserlere eleştirel yaklaşım konusunda ise yazar, dönemine göre oldukça ileri bir anlayışa sahiptir. Edebî eserleri edebiyat tarihi içindeki yerlerine oturtmaya, edebiyâtın gelişimi içinde değerlendirmeye çalışır. Nitekim Âkif Paşa'nın Mersiye'si hakkındaki tahlilleri buna bir örnektir.(233)

Bununla birlikte yazarın üzerinde durduğu bir başka konu da edebî eserlerin öncekilerle karşılaştırılarak edebî değerlerinin belirlenmesi. Meselâ Âkif Paşa'nın Şeyh Müştak'a yazdığı mektubunu eski nesirle mukayese edip ondan ayrılıkların ortaya koyar. Bu farklılık, onun yalnızca sâde ve açık olmasında değil, bununla beraber onu eskiden ayıran bir ruh vardır, orada hamle yapan, deviren bir şiddet görülmektedir.(234)

Zaman zaman yazar, roman ve hikâyelerin özetini verip roman kişilerini tek tek incelemektedir. Örneğin

232 A.g.e.,s.119-120-121

233 A.g.e.,s.96

234 A.g.e.,s.95

Mehmet Rauf'un Eylül adlı romanını özetlerken Halide
(235)
Edib'in birçok roman kişisini de ayrı ayrı incelemiştir.
(236)

Görebildiğimiz bir başka özellik olarak da İsmail
Habib, hemen hemen her sanatçıdan bazı metinler seçip
alıntı yapmıştır.

235 A.g.e.,s.524

236 A.g.e.,s.629

9. Türk Edebiyatı Tarihi:

İsmail Hikmet, sanatçıların eserlerini genellikle yalnızca ad olarak bazılarını da eksik bir biçimde "Hayatı" adıyla açılan bölümde verir.

Edebî eserlerin tahlil edilmesi konusunda ise yazar, eseri edebî bir metin olarak, belli bir metoda göre incelemek ve değerlendirmek yerine daha çok onun dış etkilerine ve dolaylı özelliklerine değinmektedir.

Örneğin Yakup Kadri'nin Nur Baba'sı hakkında şöyle bir değerlendirme yapıyor:

"Nur Baba'nın intişârı İstanbul'da mühim bir hâdise-i kalemiyye ve fikriyye teşkîl eder. Bektâşîlik âleminde derin bir çalkantı, kara bir hoşnutsuzluk peydâ etmiş, hattâ gazetede tefrika edilmekte iken bir müddet hükûmet tarafından menedilmiştir. Maamâfih bilâhere ufak tefek tadîlât ile kitap sûretinde tab'ına müsâede olunmuştur.

Tab'ından bir müddet sonra da aynı mevzû "Boğaziçi Esrârı" nâmıyla sinemaya alınmıştır."(237)

Yazar, bazan da bir eseri olduğu gibi almasına rağmen onun hakkında hiç bir değerlendirme yapmaz. Örneğin Şinâsî'nin Şair Evlenmesi adlı eserini alıntı

237 İsmail Hikmet, Türk Edebiyatı Tarihi, C.IV, Âzer-neşir ,Bakü 1925-1926, s.32

yapmış olup buna ilişkin her hangi bir eleştirel değerlendirme yazısına yer vermemiştir. Yazar, buna benzer şekilde bol bol eserlerden alıntılar ve seçmeler yaparak edebiyat tarihine bir bakıma antoloji görünümü vermiştir.

Görüldüğü gibi ilk edebiyat tarihlerinde sanatçıların eserlerini verme ve onları değerlendirme konusunda ilmi bir yaklaşım bulunmamaktadır.

Abdülhalim Memduh, Şehabeddin Süleyman, Faik Reşat gibi bazı edebiyat tarihçileri, tezkirecilerin yaptığı gibi sanatçıların eserlerinin hepsini gerekli künye bilgileriyle vermemişler ve onlara metodik bir eleştiri anlayışıyla yaklaşmamışlardır.

Bunun yanında Ali Ekrem, İbrahim Necmi ve İsmail Habib gibi diğer bazı yazarlar da yukarıda sözünü ettiğimiz edebiyat tarihçilerine göre daha düzenli ve daha bilimsel bir tutum içindedirler.

Dikkatimizi çeken bir başka durum da hemen hemen her yazar, edebiyat tarihlerine beğendikleri metinlerden alıntı yapmışlardır.

c.EDEBÎ KİŞİLİKLE İLGİLİ BİLGİ ve DEĞERLENDİRMELER

1.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Abdülhalim Memduh, çalışmasında büyük ölçüde sanatçıların edebî kişilikleri üzerinde durmuştur. Bir bakıma onun bu tutumu , edebiyatın tarihini vermek amacıyla çakişmaktadır.

Sanatçıların edebî kişiliklerinin nasıl verildiğini birkaç noktada toplayabiliriz:

1.Şair veya nesir yazarının edebiyatımıza getirdiği yeniliklerden ve hizmetlerinden söz edilir. Örneğin Âkif Paşa'nın Osmanlı edebiyatının yenileyicisi olduğu vurgulanır ve getirdiği yenilik de " söylendiği gibi yazmak" anlayışında yoğunlaşmaktadır:

"Âkif Paşa Hazretlerinin Edebiyyât-ı Osmâniyye müceddidi olduğu nâ-kâbil-i inkâr bir hakîkattır. Söylenildiği gibi yazı yazmak, hissolunduğu gibi ihsâs edilmek, lisânımızda Âkif Paşa'nın zuhûruyla zuhûr etmiş şeylerdendir."(238)

Bunun yanında Reşit Paşa, edebiyatımıza sanatçı bir kişi olarak kalemle değil, fiilen hizmet etmiştir. (239)

Abdülhalim Memduh, Şinasi'nin edebiyatımıza getirdiği yenilikler konusunda da şunları dile getirmek-

238 Abdülhalim Memduh, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye,Mahmutbey Matbaası, İstanbul 1306,s.70

239 A.g.e.,s.85

tedir:

"Şinasi Efendi Hazretleri, tahmîn-i hakîrânemize göre Edebiyyât-ı Garbiyyeye hâsıl ettikleri vukûf üzere Edebiyyât-ı Osmâniyyeyi dahi, fakat mahsûsât ve istidâdı dâiresinde, ancak o tarîke idhâl etmekle bir terakkî-i sahîhin kâbil olacağını takdîr ve tahmîn ettikten sonra pîşinde kendisi, peyinde Kemal Bey olduğu halde bir tarîk-i ittîrâd âvere vaz' buyurmuşlardır."(240)

Ayrıca yazar, Şinasi için şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Hele Şinasi Efendi'nin fikr-i müceddidânesi Reşit Paşa'nın mezraa-i eltâfıdır."(241)

2.Abdülhalim Memduh, edebî şahsiyeti, kendisinden önceki ya da çağdaşı olan sanatçılarla karşılaştırarak onun edebî değerini ortaya koymaya çalışır. Örneğin Ragıp Paşa'yı Nedim, Nefî, Fuzûlî gibi şairlerle mukâyese eder:

"Nedim, Nefî, Fuzûlî ve sâire gibi şuarâ Râgıp Paşa'nın melekât-ı edebiyyesine kısmen mâliktirler; Râgıp Paşa ise âheng-i kelâm ile Nefî'ye , rikkat-i meâl ile Fuzulî'ye , nezâket-i fikr ile Nedim'e muâdil olabilir."(242)

Yazar, Şinasi'yi de Âkif Paşa ve Pertev Paşa gibi şahsiyetlerle karşılaştırır.(243)Bu arada Şinasi'nin

240 A.g.e.,s.94

241 A.g.e.,s.85

242 A.g.e.,s.51

243 A.g.e.,s.94

Tasvîr-i Efkâr'daki makalelerinin Âkif Paşa'dan daha yenilikçi olduğunu vurgular.(244)

3.Sanatçıların edebî kişiliğini tamamlayacak biçimde fikrî ve felsefî yönlerine de yer verilmiştir.

Örneğin Şeyh Galib'in hayat görüşü şu ifadelerle ortaya konmaktadır:

"Hele hayat ve kâinat hakkındaki efkârı doğrudan doğruya efkâr-ı cedîde-i asriyyenin aynı olup hiç bir türlü hayâl-i muhâl ile memzûç değildir.

Bu ise -bâlâda denildiği gibi - aklını rehber-i idrâk etmesinden ileri gelmiş meziyyât-ı insâniyyedir."(245)

4.Sanatçıların dil ve üslûpları üzerinde durulmuştur. Edebî şahsiyetlerin dil ve üslûbuna ilişkin değerlendirmeler belli bir sıraya göre düzenli ve bilimsel ölçülere uygun olmasa da bu konuya zaman zaman değinmiş olması yine de edebiyat tarihçiliğinde bir aşamadır.

Örneğin yazarın Ragıp Paşa'nın üslûbundan söz eden şu düşünceleri oldukça basit ve yetersizdir:

"Hele her türlü mehâsin-i edebiyesinden mâ-adâ üslûb-ı ifâdesindeki mehâbet,hasâyis-i zâtiyyesindedir ki eslâfın-Nefî müstesnâ-hiç birisinde bu derecesi meşhûd değildir."(246)

Bu unsurların dışında Abdülhalim Memduh, derinlikli değerlendirmelere girmenktedir.

244 A.g.e.,s.95

245 A.g.e.,s.63

246 A.g.e.,s.54

2. Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Şehabeddin Süleyman'ın kaleme aldığı Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye adlı edebiyat tarihi, şair veya nesir yazarlarının edebî kişiliklerinin ele alınıp değerlendirilmesiyle ilgili olarak Abdülhalim Memduh'un edebiyat tarihinden büyük ölçüde farklı bir özelliğe sahip değildir.

Böyle olmakla birlikte Şehabeddin Süleyman'ın eserinde hem anlayış olarak hem de hacim bakımından ilmî anlamdaki edebiyat tarihçiliğinin vazgeçilmez unsurlarından bazılarını bulmamız mümkündür.

Bunlardan birisi, Abdülhalim Memduh'ta olduğu gibi sanatçılar arası karşılaştırmalar yoluyla edebî değer ve sanatçılığın belirlenmesidir ki Şehabeddin Süleyman, bunu şuurlu bir biçimde zaman zaman uygulamıştır.

Yazar, Şeyhî Çelebi'yi anlatırken onun büyük bir şair olmakla beraber Ahmet Paşa gibi bir müceddid-i şiir ve edeb olmadığını(247) vurgular.

Bu özelliğe bir başka örnek olarak da yazarın Cenap Şehabeddin'le ilgili değerlendirmesini alabiliriz:

"Cenap'ta bir meziyyet daha var ki ihtiyarlamamak

247 Şehabeddin Süleyman, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Sencakyan Matbaası, İstanbul 1328, s.41

eskimemektir. Cenap hürriyetten sonra Edebiyyât-ı Cedîde şuarâsından neşr-i âsâr edenler daima genç, taze kalanıdır. İkinci devrin dehâ-yı sanatı olan Abdülhak Hâmid Bey eskidiği, hattâ çocukça şeyler yazdığı hâlde Cenap daima mevkiinâ muhâfaza etmiştir. Fikret Bey de bir istidâd-ı inhitât gösterdiği hâlde Cenap göstermemiştir."(248)

Yazar, bu ifadeleriyle Cenab'ın gerek Edebiyyât-ı Cedîde şairleri arasındaki gerekse Hâmid ve Fikret karşısındaki yerini mukâyese yoluyla ortaya koymaya çalışır.

Yazarın edebî kişiliği sergilemede sık sık başvurduğu bir başka nokta da sanatçının hangi alanlarda ve ne tür konularda öncülük yaptığının vurgulanmasıdır.

Örneğin Şeyhî Çelebi için şu değerlendirmeyi yapıyor:

"İbtidâ en güzel Osmanlıca mesnevî yazan bu zâttır. Mesnevîde gâyet güzel ve metin bir tarza mâlik olmakla beraber gazel ve kasîde tarzında gâyet eski bir üslûba mâliktir."(249)

Ahmed Paşa'nın da Türkçeye ilk defa "bir tarz-ı nevîn veren zât"(250) olduğu belirtilir.

Gördüğümüz diğer örneklerde de Şehabeddin Süleyman Âkif Paşa'nın yenilik edebiyatını müjdeleyen (251)

248 A.g.e.,s.366

249 A.g.e.,s.37

250 A.g.e.,s.41

251 A.g.e.,s.279

kişi ve Şinasi'nin bizde ilk defa "münâkaşât-ı kalemiyye" yi başlatan zât(252) olduğunu bir de Muallim Naci'nin "Nâciyyûn" denilen bir zümreyi doğurduğunu söyleyerek onların sanatçı kişiliklerini belirlemeye çalışır.(253)

Şehabeddin Süleyman, ayrıca sanatçının çağdaşları ya da kendisinden sonraki sanatçıları etkileyip etkilemedikleri üzerinde durmaktadır.

Süleyman Çelebi'yi ele aldığı bölümde kendisinden sonra şairin "Mevlid"ine nazîre olarak pek çok kimse tarafından birçok eser yazıldığını ama hiç birinin makbûl ve müstahsen olmadığını iddia eder.(254)

Şeyhî Çelebi için de :

"Birçok kimseler tarz-ı mesnevîde bu zâtın muakibi olmuştur."(255) değerlendirmesini yaparak onun mesnevîdeki etki derecesini ve gücünü göstermek istemiştir.

Bazan da sanatçının etkilediği makallitleri ismen verme yoluna gider. Necati bunlardan biridir.(256)

Diğer yandan yazar, bazı şair veya nâsirleri yabancı yazar veya şairlerle karşılaştırmaya çalışır. Böyle bir metot , bilimsel edebiyat tarihçiliğinde önemli bir unsurdur.Zira millî edebiyatların daha iyi anla-

252 A.g.e.,s.305

253 A.g.e.,s.349

254 A.g.e.,s.36

255 A.g.e.,s.37

256 A.g.e.,s.58

şılması ve açıklanmasında diğer yabancı edebiyat ve edebiyatçılarla mukâyaseye gitmek önemli bir gerekliliktir. Bu doğrultuda Şehabeddin Süleyman, konunun önemini farkında olmakla birlikte sistemli ve edebiyat tarihinin bütününe yayılmış bir mukayese metodunu uygulamamış, birkaç örnekle yetinmiştir.

Örneğin Halit Ziya'nın bazılarının zannettiği gibi Goncourt biraderlerin muakkibi olamayacağını belki Türkleşmiş bir "Alphonse Daudet" olarak değerlendirilebileceğini ifade eder. (257)

Bir başka yerde yazar, Mehmet Rauf'u Baudelaire ile karşılaştırır. (258)

Şehabeddin Süleyman, zaman zaman edebî şahsiyetleriedebî akımlar açısından değerlendirerek onların bu akımlar içindeki yerini belirlemeye çalışmıştır.

Örneğin Şeyh Galib'i sembolizmin bizdeki temsilcisi olarak gösterir:

"Birinci devr-i edebî içinde yeni bir meslek-i edebî ihdâsıyla zekâ ve dehâsını gösteren Mehmed Esad Galip Dede Fransızların "symboliste" dedikleri (Remziy-yûn")un reisidir."(259)

Sayıdığımız bu özelliklerin dışında yazarın genellikle ele aldığı konulardan biri de dil ve üslûp

257 A.g.e.,s.360

258 A.g.e.,s.369

259 A.g.e.,s.220

meselesidir. Bu konulardaki incelemelerinde ilmi değerlerdirmelerden çok klişe ifâdelerden konuyu geçiştirmeye çalışmıştır. Meselâ Şeyhî Çelebi'nin Üslûbunu verârken:

"Hakîkaten bütün eskiliğine rağmen büyük bir zarâfet-i üslûba mâliktir."(260) gibi oldukça kısa ve detaysız ifadelerle yetinmeye çalışır.

Gene buna benzer bir değerlendirmede Âkif Paşa'nın eskiden tamamen kopmamakla beraber hissettiği gibi ihsâs etmek , söylendiği gibi yazmak tarzını iltizâm ettiğini belirtir.(261)

Şehabeddin Süleyman, incelediğimiz bu özellikleriyle Abdülhalim Memduh'tan oldukça ileri bir düzeydedir.

260 A.g.e.,s.37

261 A.g.e.,s.280

3.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Ali Ekrem, şair veya yazarların edebî kişiliklerini hem eserlerine değerlendiren hem de biyografilerini verdikten sonra müstakil bir biçimde ortaya koyar.

Yazar, sanatçıların bu yönlerini kendilerine ayrılan bölümün başında şu tür alt başlıklarla belirtir:

"Eş'ârının İki Nev'i", "Hayât-ı Siyâsîsinin Hayat-ı Edebiyyesine Tesîrâtı"(262), "Nesir ve Şiiri",

Bu tür başlıklar altında yazar, sanatçıların edebî bazı özelliklerini değerlendirir. Bunları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1.Sanatçının dili

Örneğin Abdülhak Hâmid'in kelime kullanış biçimine temas eder:

"Edebiyyât-ı Arabiyye ile Edebiyyât-ı Fârisiyye kadar tevâğğul etmiş olsaydı Namık Kemal'de görüldüğü gibi Arabî kelimeleri dâimâ Fârisî kelimelere tercih ederdi."(263)

2.Sanatçının yenilikçiliği

Bu konuya örnek olarak da Namık Kemal'i alıyoruz. Ondan söz ederken yenilik iddiasında bulunanların her şeyden önce âlim olması gerektiğini Kemal'in de Doğu

262 Ali Ekrem, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye ,
Cüz:I, İstanbul H.1328/M.1910, (Taş basması), s.352

263 A.g.e., s.437

edebiyatı âliklerinden olduğu vurgulanır.(264)

3.Sanatçının sanat anlayışındaki değişiklik

Gene Namık Kemal'in on dokuz yaşına kadarki dönemini birinci devre-i edebiyeye, ondan sonraki dönemini de ikinci devre-i edebiyeye olarak niteler ve bu değişiklik, bir alıntıyla gösterilir.(265)

4.Diğer sanatçılarla mukayese

Ali Ekrem, Hâmid'i Nefî ve Fuzûlî ile karşılaştırır:

"Kudemâ arasında aranılırsa Hâmit Nefî'den yüksek çıkar Fuzûlî'den yüksek olduğu iddiâ olunamaz."(266)

Bu özelliklerin dışında yazar, zaman zaman da sanatçıların his,hayal ve üslûplarına yer vermektedir.

264 A.g.e.,s.366

265 A.g.e.,s.371-372

266 A.g.e.,s.451

4.Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye:

Faik Reşat, sanatçıları ele alıp değerlendirmede tezkirecilik anlayışını pek aşamamıştır. Çoğu bilgileri tezkirelerden almakla birlikte bunları düzenlemede yeni bir anlayış ve yorumla sunmada pek farklı bir tutum içinde değildir. Nitekim şair veya nâsirin edebî kişiliğini sergilemede incemediğimiz birkaç örnekte de görüleceği gibi bilimsel bir yaklaşım bulamıyoruz. Bununla birlikte bazı özellikleri anmadan geçmemek gerekir. Bunlardan birisi; bazı sanatçıların edebî yönünün diğerleriyle karşılaştırarak ortaya konmasıdır.

Buna örnek olarak Necâti'yi gösterebiliriz.(267)

Faik Reşat, bazan da sanatçının dönem içindeki yerine değinmektedir. Örneğin Bâkî'nin döneminin en büyük şairi olduğunun kendisine verilen "Sultânü's-suarâ"(268) ünvanından anlaşılabileceğini vurgulamaktadır.

Bundan başka yazar, bazı şairlerin öncülük ettiği alanlardan da söz etmektedir. Örneğin Âşık Paşa'nın Osmanlılarda ilk önce aruz vezinlerine uygulayarak şiir söyleyenkişi olduğunu ve bunun için de onu Osmanlı şiirinin ilk vâzı kabul etmek gerektiğini Söyler.(269)

267 Faik Reşat, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Zerâfet Matbaası, İstanbul (tarihsiz),s.190-191

268 A.g.e.,s.277

269 A.g.e.,s.57

Sözünü ettiğimiz bu özelliklerin dışında yazar, zaman zaman sanatçıların dil ve üslûplarını dile getirirse de bunlar belli klişe ifadelerden , kısa cümle ve özet bilgilerden öteye gitmez.

5.Tarih-i Edebiyat Dersleri:

Mehmed Hayreddin'in eserine aldığı edebî şahsiyetler için ayırdığı bölümlerin hemen hepsini onların edebî yönlerine ayırdığını görmekteyiz.

Eserde sanatçıların ifadelerinin nasıl olduğuna , fikrî ve felsefî yönlerine , alanlarında ilk olup olmadıklarına , dil ve üslûplarının nasıl olduğuna ve buna benzer diğer edebî kişiliklerine değinilmektedir.

Yazarın bazan sanatçıların edebî dönem içindeki yerine işaret ettiği de olur. Buna örnek olarak Tevfik Fikret'i verebiliriz.:

"Edebiyyât-ı Cedîde'nin kalbi, dimağı, rûhu, simâsı Fikret olmuştur."(270)

Zaman zaman da yazar, sanatçının sanat anlayışını vermektedir. Gene Fikret için bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Sanat sanat içindir nazariyesini takip eden bu üstâd-ı edebin , sehâr füsûnkâr kalemi karşısında bütün kelime , bütün terkip, bütün bir lisân münkâd, nermîn, zebûn bir hizmetkârdır."(271)

Mehmed Hayreddin bazı sanatçıların edebî akımlarla olan ilişkisine de değinmiştir.Örneğin Süleyman

270 Mehmed Hayreddin,Tarih-i Edebiyat Dersleri, Vilâyet Matbaası, Konya 1330(1358),s.94

271 A.g.e.,s.94

Efendi'nin eserinde bazı edebî akımların izlerine rastlanmaktadır:

"Son asırda teessüs eden meslek-i hakîkiyyûn bu zâtın eserinde kendini göstermiştir. Fakat meslek-i hayâliyyûn ile imtizâç ettiğinden sırf hakîkî veyahut sırf hayâlî olmak üzere talâkî edemeyeceğimizden her iki meslek-i edebî hutût-ı esâsiyyesini ihtivâ eylesini nazar-ı dikkate alarak lisân-ı millîmizde bu iki büyük mekteb-i edebî ilk temelini vaz' eden Süleyman Efendi'dir hükmünü vermekte hiç tereddüd eylemeyiz."(272)

Bu ögelerin dışında Tarih-i Edebiyat Dersleri, edebiyat tarihi olarak fazla bir öneme sahip olmayıp daha çok bir ders kitabı niteliğinde değerlendirilmelidir.

6.Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı:

Sanatçıların edebî yönleri, genellikle kendilerine ayrılan bölümün baş taraflarında yer almaktadır.

Bu değerlendirmeler arasında üzerinde durulan noktaları örneklerle birlikte maddeler halinde sıralıyoruz:

1.Sanatçıların dil ve edebiyata getirdiği yenilik.

Necâî'nin " hareket-i fikriyye ve hissiyye" bakımından büyük bir edebî inkılâb meydana getirdiği vurgulanmaktadır.(273)

Bâkî'nin bu alandaki katkıları da şu şekilde dile getirilmektedir:

"Bâkî'nin en büyük meziyetlerinden biri zamânının hâlet-i rûhiyyesini tamâmiyle mass ve temsil etmesi, ona göre bir lisan ve edebiyâtın müessisi olmasıdır."(274)

2.Sanatçılar arası karşılaştırmalar.

Necâî, Hamdî ile karşılaştırılarak onun kadar büyük bir şair olmadığı belirtilir.(275)

3.Sanatçının dönemin özelliklerini eserlerinde yansıtabilmesi.Buna örnek olarak da Bâkî'yi verebiliriz.
(276)

Bunlardan başka yazarlar, hemen hemen her sanatçının dil ve üslûbuna şu veya bu ölçüde değinmişlerdir.

273 Köprülü-zâde Mehmed Fuad-Şehabeddin Süleyman, Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1332, s.243

274 A.g.e., s.312

275 A.g.e., s.246

276 A.g.e., s.312

7.Tarih-i Edebiyat Dersleri:

İbrahim Necmi, sanatçıların edebî kişiliklerini genellikle "Hüviyet ve Tesîrât-ı Edebiyyesi", "Hüviyyet-i Edebiyyesi", "Âsârı ve Hüviyyet-i Edebiyyesi" gibi alt başlıklarla vermektedir.

Şair veya nesir yazarlarının edebî kişiliklerine ayrılan bu bölümlerde genellikle hangi edebî türde başarılı oldukları, belli bir edebî anlayışa öncülük yapıp yapmadıkları gibi özelliklere yer verilmektedir.

Şinasi(277) ve Âkif Paşa(278) için yapılan yorumlar, bu hükmü örneklemektedirler.

Ayrıca sanatçıların dil ve üslûbu da genellikle "Üslûbu" alt başlığıyla ele alınmaktadır.

Buna örnek olarak Şinasi'nin dil ve üslûbunun nasıl verildiğini bakabiliriz:

"Şinasi'nin üslûbunu mâzîden tefrîk eden en esâs-
lı nokta katıyyet-i ahkâm ve sarâhat-ı merâmıyla sâde-
gî-i beyânıdır. Âkif Paşa'da gördüğümüz iki yüzlü üs-
lûptan Şinasi'de eser yoktur."(279)

"Şinasi'nin lisânı ale'l-umûm sâdedir. Sonraları
daha ziyâde vuzûh ve zînet kesbeden üslûpların bir mu-
kaddime-i revnakdârı olduğu hiss olunur."(280)

277 İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyat Dersleri,
C.II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1338 ,s.64

278 A.g.e.,s.24

279 A.g.e.,s.63

280 A.g.e.,s.64

Böylelikle İbrahim Necmi, sanatçıların edebî yönlerini birkaç noktada toplamakta , bundan fazla tahlillere girmemektedir.

Bununla birlikte yazar, sanatçıların edebî kişiliklerini "Hüviyyet-i Edebiyyesi", "Üslûbu" gibi müstakil alt başlıklarla vererek, daha sistemli bir değerlendirmeye gitmiştir.

8. Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi:

İsmail Habib, sanatçıların edebî kişiliklerini müstakil bölümler halinde değil, karışık bir şekilde veriyor.

Yazar, sanatçının edebî dönem ve topluluk içindeki yerini belirlemeye çalışır, onun içinde bulunduğu topluluğa ne ölçüde bağlı kalabildiği , dönemin ortak ölçüleriyle ne oranda çakışabildiği , buna karşın ne derece şahsî kalabildiği gibi durumlara değinir ki bu oldukça önemli bir değerlendirme biçimidir.

Bununla birlikte sanatçının edebî döneme ne getirdiği ve katkısının ne olduğu da önem verilen bir meseledir.

Örneğin Şinasi'nin teceddüd edebiyatımızı ilk kez bir sistem haline getirdiği , bu yeni hareketi "şuur-laştırdığı" vurgulanır.(281)

Yazarın üzerinde çokça durduğu unsurlar arasında sanatçının diğer edebî şahsiyetlerle karşılaştırılmasını , onların dil ve üslûplarının ele alınmasını , bazan nesir ve nazımlarının değerlendirilmesini sayabiliriz.

281 İsmail Habib, Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340, s.107

9. Türk Edebiyatı Tarihi:

İsmail Hikmet, edebî şahsiyetlerin sanatçı kişiliklerini kendilerine ayrılan bölümde " Lisânı ve Sanatı" "Lisânı, Şiiri ve Heyecânı" gibi başlıklar altında ortaya koymaktadır.

Bu bölümde daha çok sanatçıların dili, üslûbu ve diğer edbî yönleri üzerinde durulmaktadır.

Sanatçı eğer birden fazla edebî türde yazmışsa daha çok hangi türe ağırlık verdiği vurgulanır. Fazıl Ahmed bunlardan biridir:

"Fazıl Ahmed, birkaç tipe ayrılması ve öylece tedkîk edilmesi lâzım gelen bir şahsiyet-i edebiyyedir." (282)

"Fakat asıl kendisini tesciye(caracterisen)eden haslet mizahları (humorist)tir. Bunda da Fazıl Ahmed'in maksadı ne üslûp göstermek, ne de Rhetorique sanat-ı edebiye göstermektir. Kısaca tehzîldir. Şu itibariyle de tehzîl etmek istediği şahsın lisânını istiâre eder, kisvesine bürünür, Kemal'den bahsederken Kemal, Ekrem'den bahsederken Ekrem, Naci'den bahsederken Naci olur."(283)

Bundan başka İsmail Hikmet, sanatçılar arası karşılaştırmalara da sık sık yer verir. Örneğin Yakup

282 İsmail Hikmet, Türk Edebiyatı Tarihi, C.IV, Âzer-neşir, Bakü, 1925-1926, s.97

283 A.g.e., s.97

Kadri'yi Halide Edip'le karşılaştırır.(284)

Bu özelliklerin dışında İsmail Hikmet'te fazla bir şey bulamıyoruz.O,daha çok biyografi, antoloji ve bir ölçüde de edebiyat tarihi yapmak istemiştir.

İncelediğimiz bu edebiyat tarihleri, edebî şahsiyetleri ele alış ve değerlendiriş bakımından farklı olmakla birlikte ilmi bir edebiyat tarihçiliği bakımından da eksiklikleri vardır.

Her şeyden önce Abdülhalim Memduh gibi bazı edebiyat tarihçileri , çok önemli bazı edebî şahsiyetleri yok saymışlardır.

Bunun yanında çoğu edebiyat tarihinde sanatçıların biyografik bilgileri hem düzenli olarak verilmemiş hem de yetersizdir.Bu yargıya örnek olarak aşağı yukarı çalışmamız kapsamına giren bütün edebiyat tarihlerini verebiliriz.

Ayrıca gözden kaçmayan bir durum da sanatçıların edebî kişiliklerinin değerlendirilmesi ve eserlerinin eleştirisinde bilimsel bir yaklaşım ve metodun olmamasıdır.Daha çok sübjektif hükümler ve kişisel izlenimlerle yetinilmiştir.

SONUÇ

Bir milletin tarih sahnesine çıkışından yaşanan döneme kadar meydana getirdiği edebî ürünlerini -her türlü unsuruyla- sistemli bir çerçevede ortaya koyan edebiyat tarihi, Türk edebiyatında edebî bir tür olarak basit tarzda ilk örneklerini "tezkire" adı altında 15.yüzyıldan itibaren vermeye başlamıştır.

15.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar yazılmış otuz civarında "şuarâ tezkiresi"nin varlığı bilinmektedir.

Tezkireler, bu günkü anlamda bildiğimiz ilmi edebiyat tarihlerinden farklı bir yapıya sahiptirler.

"Tercüme-i hâl" veya "terâcim-i ahvâl" de denilen tezkireler, basit birer şairler veya geniş olmamakla beraber yazarlar sözlüğü niteliğinde olup, şairlerin hayatlarını, kişiliklerini, edebî faaliyetlerini ve eserlerini konu edinmektedirler.

Bir başka yönden tezkireler, sanatlı ve âhenkli bir üslûpla yazıldıklarından inşâ tarzının belli başlı örnekleri arasında yer alarak, ayrıca edebî bir tür olarak da değerlendirilmektedir.

Yapı bakımından Arap edebiyatındaki "tabakât" geleneğinden örneklenerek yaratılan tezkireler, Türk edebiyatını kronolojik bir düzen içinde değil, genellikle alfabetik bir sistemle sergilemeye çalışmışlardır.

Bunun yanında tarih sırasına dayalı "tabaka usûlü" ve "ebced" sıralamasını esas alan tezkireler de bulunmaktadır.

Tezkirelerde ilmi anlamda ne bir dönem anlayışı

ne de edebiyâtın tarihini edebî türler açısından sergileme durumu söz konusudur. Zira şuarâ tezkireleri, ağırlıklı olarak -hatta hatta bütünüyle- şiir türü üzerinde durmakta diğer edebî türlere ise hemen hemen hiç yer vermemektedir.

Ayrıca sanatçılara yaklaşımları bakımından da tezkireler, daha çok biyografi türü içinde değerlendirilebilir.

Diğer yandan hemen hemen her şairden seçilmiş küçük örnek parçaları almalarıyla da bir açıdan antoloji karakteri göstermektedirler.

Tezkirelerde yer alan eleştirel değerlendirmeler ise bu günkü anlamda eleştiri metot ve terminolojisi olmadığından sübjektif yargılar ve kişisel izlenimlerden öteye gitmemektedir.

Kısaca özelliklerinden söz ettiğimiz tezkirecilik geleneği, Tanzimat dönemine gelindiğinde kademe kademe batılı anlamdaki "edebiyat tarihi"ne dönüşmeye yüz tutmuştur.

Bu konuda ilk değişiklik, Şinasi tarafından tekrar 52 sayfa kadar basılan Fatin Tezkiresi'de görülmektedir.

Şinasi, bu tezkireyi "zihniyet ve mahiyet" bakımından ıslah etme amacındadır. O, öncelikle objektiflik ilkesinin gereğine inanmış ve şu değişiklikleri yapmak istemiştir:

1. Tezkireye gerekli dipnot ve açıklamalar koymak,

2. Edebî şahsiyetler hakkındaki abartmalı hüküm ve ifadeleri çıkartmak,

3. Her şairin özellikle ilim, fen ve sanat konularındaki kabiliyyet ve çalışmalarına değinmek,

4. Şairlerden örnek olarak alınan şiirlerden çalıntı olduğu anlaşılanları göstermek,

5. Tezkiredeki ifade ve anlam yanlışlarını düzeltmek,

Şinâsî'nin bu düşünceleri, modern anlamda edebiyat tarihçiliğinin bizdeki ilk adımları olarak değerlendirilmelidir.

Tanzimat döneminde ilk edebiyat tarihi denemeleri arasında Ziya Paşa'nın Harabat "Mukaddime"si önemli bir yere sahiptir.

Manzum bir eser olan "Mukaddime", başlı başına bir edebiyat tarihi olmayıp, "edebiyat tarihi"ne ait bazı unsurları ihtivâ etmektedir.

Yazar, şiir türü üzerinde durmakta, Osmanlı şiirinin dilini eleştirmekte ve şairleri "evâil", "evâsıt", "evâhir" diye üç döneme ayırmaktadır.

Recâî-zâde Mahmut Ekrem'in Kudemâdan Birkaç Şair, Muallim Naci'nin Osmanlı Şairleri ve Esâmî, Faik Reşad'ın Eslâf adlı çalışmaları ise hacim ve düzenleniş bakımından tezkirelerden biraz daha ileride olmakla birlikte bütünüyle edebiyat tarihi değildir.

Ebuzziyâ Tefvik de Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye de bazı nesir yazarlarından örnekler seçmiş, edebî şahsiyetler hakkında -tezkirelerden daha sistemli ve geniş bir biçimde- bilgi vermiştir.

"Edebiyat Tarihi" adını taşıyan ilk eser, Abdülhalim Memduh'un kaleme aldığı Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye adlı kitabıdır.

Söz konusu bu edebiyat tarihinden Fuat Köprülü'nün yazdığı Türk Edebiyatı Tarihi'ne kadar bizde on bir edebiyat tarihi denemesi ortaya konmuştur.

Bu edebiyat tarihlerinin eski tezkire gelenâğinden ayrı olarak getirdiği yenilikler ve modern anlamda ilmi bir edebiyat tarihine uygunlukları bakımından görülebilen eksiklikleri şöyle özetlenebilir:

Her şeyden önce bu edebiyat tarihleri , tezkirelerden farklı olarak Türk edebiyatını alfabetik değil, kronolojik açıdan bir tasniğe tabi tutmuşlardır. Böylece Türk edebiyatı,tarihî gelişimiyle bir sistem içinde sunulmaya çalışılmıştır.

Şehabeddin Süleyman, Faik Reşat, Mehmed Hayreddin Köprülü-zâde Mehmed Fuad ve Şehâbeddin Süleyman, İbrahim Necmi, İsmail Habib, İsmail Hikmet gibi edebiyat tarihçileri eserlerinin "Önsöz", "Mukaddime", "Medhal", "Edvâr-ı Edebiyye", "İfâde-i Mahsûsa", "Bir İki Söz" gibi müstakil bölümlerinde ve yeri geldikçe diğer bölümlerde ede-

biyat tarihini tasnif anlayışını ortaya koymuşlardır. Burada en önemli nokta; edebiyat tarihi sınıflamasının belli bazı ölçü ve etkenlerin esas alınarak yapılmasıdır.

Örneğin Şehabeddin, sosyolojik yaklaşımı benimsyerek toplum biçimlerinin oluşumu ve sosyal durumları, tasnifi için belirleyici unsurlar olarak almıştır.

Diğer taraftan Faik Reşad'ın sınıflamasında kullandığı kriter; tanınmış bazı şairlerin adlarıdır.

Mehmed Hayreddin'in tasnifinde ise dilin kendi içindeki değişim ve gelişimi temel alınmıştır.

Köprülü-zâde Mehmed Fuad-Şehabeddin Süleyman ve İbrahim Necmi, edebiyat tarihlerini Doğu ve Batı medeniyetlerinin edebiyata olan etkisine göre tasnif etmişlerdir.

İsmail Habib, tasnifte coğrâfî farklılık, lehçe ayrılığı, din, kültür ve medeniyet gibi unsurları göz önünde tutmuştur.

Söz konusu edebiyat tarihçileri, edebî dönemlere yaklaşımları bakımından da tezkirelerden oldukça ileridedirler. Tezkirelerde edebî dönemler ve onların değerlendirilişi hemen hemen hiç yokken, bu konu ilk edebiyat tarihlerinde gündeme gelmiştir.

Edebiyat tarihçileri, Türk edebiyatını kendilerine göre belirledikleri bazı adlar altında dönemlere ayırmış ve bunları bazen dönemin başında bazen de son

tarafında değerlendirme yoluna gitmişlerdir.

Abdülhalim Memduh, edebiyatımızı bazı dönemlere ayırmak ve adlandırmakla birlikte onları değerlendirmemiştir.

Şehabeddin Süleyman, edebî dönem hakkındaki değerlendirmeleri bölümün sonuna almış olup, dönemin dil özelliklerini, dönem üzerindeki yabancı dil ve edebiyatların etkisini ve dönemin fikrî , felsefî ve dînî temellerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Ali Ekrem ise bir tek edebî dönemi ele alıp genelde edebî dönemleri belirleyen bazı etkenleri sıralamaktadır. Bunlar; 1.Irk,2.İklim, 3.Çevre, 4.Dil, 5.Dış etki, 6.Doğu, 7.Batı etkisi olmak üzere yedi temel unsundan meydana gelmektedir.

Diğer yandan Faik Reşat, edebî dönem değerlendirmelerini bölüm başlarında vermekte ve "tarz-ı beyân" ve "eşkâl-i nazm" konularındaki yenilik ve değişiklikleri özellikle ele almaktadır.

Mehmed Hayreddin'de ciddi bir dönem anlayışı görülememektedir.

Köprülü-zâde Mehmed Fuad ve Şehâbeddin Süleyman da genellikle dönemle ilgili yorum ve açıklamalarını ilgili bölümün sonunda vermekte ve edebî dönemlerin oluşumunda zaman, çevre, ve bir önceki dönem gibi bazı un-

surları esas almaktadırlar,

İbrahim Necmi, edebî dönemlerde Doğu-Batı etkilerini , medeniyetin gelişimi veya düşüşünün edebiyata olan yansımalarını değerlendirir.

İsmail Habib de edebî dönemlerin belirleyici unsurları olarak dil ve edebiyattaki değişim, gelişim, şekil ve muhtevâdaki farklılık , hayat ve medeniyetteki başkalaşımı göz önünde tutmaktadır.

Son olarak İsmail Hikmet, edebî dönemleri daha çok sosyal ve siyâsî gelişmeleri sergilemeye çalışmış, dönemleri asrî, millî ve dînî oluşlarına göre yorumlamıştır.

Edebî türlere yaklaşım bakımından ise edebiyat tarihlerinin pek önemli yenilikler getirdikleri söylenemez.

Genellikle edebiyat, "nazım " ve "nesir" şeklinde ikiye ayrılmış, ağırlıklı olarak şiir, bazan da nesir ve onun alk türleri konusunda teorik bazı görüşler ileri sürülmüştür.

Örneğin Abdülhalim Memduh, edebiyat tarihini türlere göre ayırmasa da "söz"ü "nazım" ve "nesir" olarak ikiye ayırıp bunları kendine göre tanımlamaya gitmiştir.

Şehabeddin Süleyman da türlere göre bir sınıflamaya gitmemiş, ancak şiir türünün kaynağıyla ilgili tarihte geçen dînî ve efsâneî olayları yorumlamıştır.

Öte yanda Ali Ekrem ve Faik Reşat, şiir ve nesir türlerinin edebî değerlerini ortaya koymaya çalışmışlar-

dır.

Köprülü-zâde Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman ise hemen hemen yalnızca şiir türü üzerinde durmuşlardır. Şiirin kendi içindeki "Eş'âr-ı kahramânâne", "Hamâsiyyât", "Şarkı", "Destan" gibi alt türlerini tanımlama yoluna gitmişlerdir.

Edebî türler konusunda en duyarlı edebiyat tarihçisi olarak İsmail Habib'i görmekteyiz. Bu yazar, türlere ayrı ayrı yer vermemekle birlikte hemen hemen her sanatçının eser verdiği türlere değinmekte "nâsirler" ve "şâirler"i kendi içlerinde alt türlere ayırarak değerlendirmektedir.

İncelediğimiz edebiyat tarihlerinde edebî şahsiyetleri ele alış bakımından tezkirelerden biraz farklı bir anlayış görülmektedir.

Bazı edebiyat tarihçileri tezkire yazarlarını pek aşamamıştır. Örneğin Abdülhalim Memduh, sanatçıların biyografik bilgilerine pek fazla yer vermediği gibi bunları belli bir düzen içinde sunma yoluna da gitmemiştir. Aynı tutumu eserlerin verilmiş ve değerlendirilmesinde de görmemiz mümkündür. Bunun yanında yazar, sanatçıların edebî kişiliklerini tezkirelerden daha fazla ve düzenli olarak vermiştir. O, şair ve nesir yazarlarının edebiyatımıza getirdiği yeniliklerden söz etmiş, onları kendilerinden önceki ya da çağdaşı olan sanatçılarla karşılaştırmış ve sanatçıların fikrî-felsefî

yönlerine, dil ve üslûplarına değinmiştir.

Şehabeddin Süleyman da sanatçıların biyografik bilgilerini düzensiz ve eksik bir biçimde sergilemektedir. Aynı eksiklik ve düzensizlik, eserlerin verilisinde de görülmektedir.

Yazar, edebî kişilikleri ortaya koyarken daha çok sanatçıları yerli ve yabancı diğer sanatçılarla karşılaştırmalara , sanatçının getirdiği yeniliklere, kendisinden sonrakileri etkileyip etkilemediğine, önem verir. Ayrıca onları edebî akımlar açısından da değerlendirmeye çalışır.

Ali Ekrem, sanatçıların biyografilerini daha düzenli bir sıra içinde verir, eserleri de yorumlar ve alıntılarla birlikte sunma yoluna gider.

Ayrıca sanatçıların dili ve yenilikçiliği üzerinde durur, onların sanat anlayışlarındaki değişikliklere değinir ve diğer sanatçılarla mukayese eder.

Bunların dışında İbrahim Necmi ve İsmail Habib, sanatçıların biyografilerini "Hayatı:" alt başlığıyla daha sistemli bir biçimde sergilemeye çalışırlar. Gene aynı şekilde "Âsârı" veya "Eserleri" alt başlığıyla eserlerini ayrıca verirken edebî kişiliklerine de tezkirelerden çok daha ileri bir düzeyde değinmektedirler.

Çalışmamız kapsamına giren edebiyat tarihleri, kısaca özetlediğimiz bu özellikleriyle tezkirelerden farklı ve ileride bir yere sahipken bazı yönleriyle de

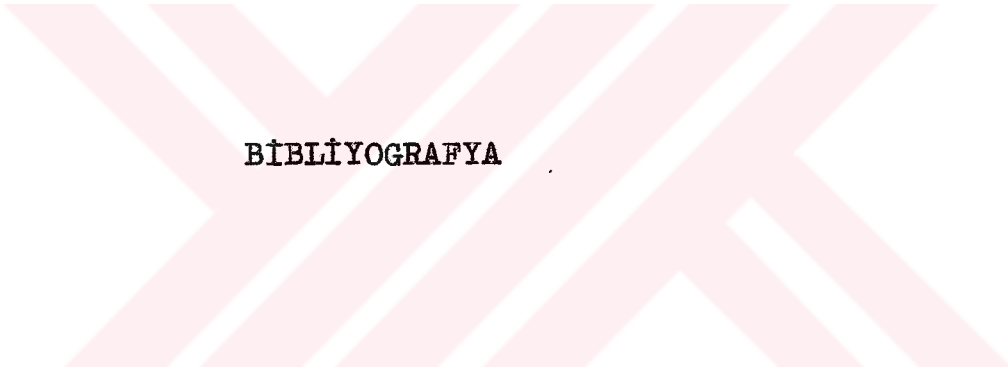
bilimsel edebiyat tarihi kavramından uzaktırlar.

Öncelikle bu eserler, Türk edebiyatının bütün lehçe ürünlerine yer vermemişler, hemen hem bütünüyle Osmanlı edebiyatının tarihini yazmaya çalışmışlardır.

Bir diğer açıdan bu dönem edebiyat tarihlerinde gözden kaçmayan en önemli noktalardan biri de sosyo-kültürel zevk seviyelerine göre bütün zümre edebiyatlarına yer verilmemesidir. Edebiyat tarihçileri, genellikle Divan edebiyatı ve aydın zümreye seslenen edebiyatı konu edinmişlerdir.

Bundan başka yazarların Türk edebiyatını başlangıcından itibaren ele almadıkları görülmektedir.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra Tanzimat'tan Fuat Köprülü'ye kadar bizde yazılan edebiyat tarihleri, birtakım eksikliklere ve sistemsizliğe rağmen tezkire geleneginden modern anlamda edebiyat tarihçiliğine geçişte bir köprü durumundadır. Şüphesiz bunların Fuat Köprülü'nün edebiyat tarihinin, hatta daha sonra yazılacak edebiyat tarihlerinin oluşmasında bir örneklik ettiği inancındayız. Onlardaki eksiklikler ve sistemsizlik, özellikle ilk etapta Fuat Köprülü ile tespit edilmiş ve böylelikle bizde modern anlamda bir edebiyat tarihçiliği fikri uyanmıştır, diyebiliyoruz.

BIBLIYOGRAFIYA

I.KONU YA ESAS OLAN KAYNAKLAR

A.TE ZKİRELER

Sehî Beg, Hest Bihist (İnceleme.Tenkitli Metin.Dizin)

Yayınlayan:Günay Kut,Harvard Üniversitesi Basımevi 1978

Kastamonulu Latîfî, Tezkire-i Latîfî, Dersaadet 1314

B.TANZİMAT'TAN FUAT KÖPRÜLÜ'YE KADAR YAZILMIŞ

EDEBİYAT TARİHLERİ (x)

Abdülhalim Memduh, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye,
Mahmutbey Matbaası, İstanbul 1306

Şehabeddin Süleyman, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye,
Sancakyan Matbaası, İstanbul 1328

Ali Ekrem, Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Cüz.I,
İstanbul H.1328/M.1910 (Taş basması)

Faik Reşat, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, Zerâfet
Matbaası, İstanbul (tarihsiz)

Mehmed Hayreddin, Tarih-i Edebiyât Dersleri, Vilâ-
yet Matbaası, Konya 1330(1358)

Köprülü-zâde Mehmed Fuad-Şehabeddin Süleyman,
Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı, Şirket-i Mürettibiyye
Matbaası, İstanbul 1332

İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyat Dersleri, Matbaa-i
Âmire, İstanbul 1338

İsmail Habib, Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi,
Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340

İsmail Hikmet, Türk Edebiyatı Tarihi, Azer-neşir
Bakü 1925-1926

x Eserler, kronolojik sıraya göre verilmiştir.

II. YARARLANILAN DİĞER KAYNAKLAR (x)

A-EDEBİYAT TARİHİ ve ANTOLOJİLER

Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgi-
leri, 4. baskı (Baskı yeri ve tarihi belirsiz)

_____, Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi,
İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1986.

Banarlı, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,
Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

Ebuzziyâ Tevfik, Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye,
Kostantiniyye 1329.

İnal, İ. Mahmut Kemal, Son Asır Türk Şairleri,
Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1969.

Levend, Agah Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, C.I,
Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.

Muhammed bin Sellâm El-Cumahî, Tabakâtü's-Suarâ,
Matbaaü's-saâde, Mısır, (kitabın yazılış tarihi: H.232)

Pierre-Georges Castex, Paul Surer, Manuel Des Etu-
des Litteraires Françaises, XII. Siecle, C.V, France 1950.

Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı Ta-
rihi, 4. baskı, Çağlayan Basımevi, İstanbul 1976.

Ziya Paşa, Harâbât, İstanbul 1291.

B-ANSİKLOPEDİLER

Türk Ansiklopedisi, Millî Eğitim Basımevi, Ankara
1982.

x Eserler, alfabetik sıraya göre verilmiştir.

C. BİYOGRAFİLER

Faik Reşat, Eslâf, C.I, İstanbul 1311

Muallim Naci, Esâmî, İstanbul 1308

_____, Osmanlı Şairleri, İstanbul 1307

Recâî-zâde Mahmut Ekrem, Kudemâdan Birkaç Şair,
Kostantiniyye 1305

D. SÖZLÜKLER

Alp, Sabahat-Alp, Ali Rıza, Büyük Osmanlı Lûgati,

C.IV, Ercan Matbaası 1961

Mütercim Âsım, El-Okyânûsü'l-Basîr Fî Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhîr, C.I, 1887 (H.1305)

E. MAKALELER

Akün, Ömer Faruk, "Şinasi'nin Bugüne Kadar Ele Geçmeyen Fatin Tezkiresi Baskısı", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XI, Yıl:31, Aralık 1961

Akyüz, Kenan, "Türkiye'de Edebiyat Tarihçisinin Sorunları" Eğitim Fakültesi 50.Yılına Armağan, Kalite Matbaası, Ankara 1973

Kaplan, Mehmet, "Türk Edebiyatı Tarihi", Sanat ve Edebiyat, S.49-50, 16 Aralık 1947, s.1

Karahan, Abdülkadir, "Edebiyatta Metot Meselesi" Tebliğler II. Türk Edebiyatı, C.I, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985

Timurtaş, Faruk Kadri, "Türk Edebiyatı Tarihi" Ana Kitabı Nasıl Yazılabilir?", Türk Kültürü, S .7, Mayıs 1963

Tural, Sadık, "Gerçek, Hakikat ve Edebiyat Eserinde Gerçek Kavramları Üzerine Bir Deneme" Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan'dan Ayrı Basım, Ankara 1985

Tural, Sadık, "Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler veya Metoda Âit Düşünceler", Türk Kültürü Araştırmaları, Dr. Emel Esin'e Armağan'dan Ayrı Basım, Ankara 1986

F. İNCELEME ve ARAŞTIRMA KİTAPLARI

Carlani, J.C.-Fillox, J.C., Edebi Eleştiri, Çeviren: Ayşe Hümeysra Çakmaklı, Faryal Matbaacılık, Ankara 1985.

İpekten, Haluk, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümü Ders Notları, Erzurum 1986.

Köprülü, Fuat, Edebiyat Araştırmaları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

Tarlan, Ali Nihad, Edebiyat Meseleleri, Ünal Matbaası, İstanbul 1981.

Tolasa, Harun, 16.Y.Y.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, C.I, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1983.

Wellek, R.-Warren, A., Edebiyat Biliminin Temelleri, Çeviren: Ahmed Edip Uysal, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983.

Önertoy, Olcay, Edebiyatımızda Eleştiri, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No:291, Ankara 1980